

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Н.М. Вдовенко, Л.В. Богач, В.Л. Гераймович,
К.С. Кваша, М.М. Павленко

ГЛОБАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Затверджено

*як навчальний посібник для студентів вищих
навчальних закладів II-IV рівнів акредитації*

Київ

2017

УДК 339.9 (072)

ББК 65.5

Авторський колектив:

Вдовенко Н.М., Богач Л.В., Гераймович В.Л., Кваша К.С., Павленко М.М.

Рекомендовано Вченою радою

Національного університету біоресурсів і природокористування України

(протокол № 13 від 17 червня 2016 р.)

Рецензенти:

Єгоричева С.Б., д.е.н, професор, Полтавський університет економіки і торгівлі

Єрмаков О.Ю., д.е.н, професор, заслужений економіст України,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Проскуріна Н.М., д.е.н, професор, Запорізький національний університет

Г 54 Глобальна економіка: Навчальний посібник / Н.М. Вдовенко, Л.В. Богач, В.Л. Гераймович, К.С. Кваша, М.М. Павленко. – К. : НУБіП України, 2017. – 319 с.

У навчальному посібнику приділено увагу основним питанням глобальної економіки, зокрема, особливостям становлення глобальної економіки, суті і формам прояву глобалізації, глобальним проблемам людства, сучасній методології глобалістики. Приділено увагу регулятивним інститутам глобальної економіки, транснаціональним корпораціям у системі глобальної економіки, глобальним ринкам та механізмам їх функціонування, глобальний контекст розвитку економіки України. Навчальний посібник укладено відповідно до затвердженої Науково-методичним центром «Агроосвіта» типової програми навчальної дисципліни «Глобальна економіка» для підготовки фахівців освітнього ступеня «Магістр» у вищих навчальних закладах II – IV рівнів акредитації.

Розраховано для магістрів, аспірантів, науково-педагогічних працівників, фахівців аграрного сектору економіки України.

УДК 339.9 (072)

ББК 65.5

ISBN

© Н.М. Вдовенко, Л.В. Богач, В.Л. Гераймович,
К.С. Кваша, М.М. Павленко, 2017

© НУБіП України, 2017

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА

МОДУЛЬ 1 ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ПРИНЦИПИ СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ..... 8

РОЗДІЛ 1 ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ. ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСТВА..... 8

- 1.1 Становлення і сучасний формат глобальних трансформацій..... 8
- 1.2 Поняття глобальних проблем 12
- 1.3 Класифікація глобальних проблем та їх зміст..... 14
  - 1.3.1 Демографічна проблема..... 15
  - 1.3.2 Продовольча проблема 17
  - 1.3.3 Деградація земель 18
  - 1.3.4 Енергетична і сировинна проблема 20
  - 1.3.5 Проблема миру і роззброєння..... 20
  - 1.3.6 Проблема подолання відсталості країн, що розвиваються..... 23
  - 1.3.7 Екологічні проблеми 24
  - 1.3.8 Соціальні проблеми 28
  - 1.3.9 Політичні проблеми 30
  - 1.3.10 Економічні проблеми 32
- 1.4 Глобальні проблеми продовольчого забезпечення населення..... 36
- 1.5 Глобальні фінансові кризи..... 38

РОЗДІЛ 2 СУТЬ І ФОРМИ ПРОЯВУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ..... 49

- 2.1 Закономірності та тенденції розвитку глобалізації..... 49
- 2.2 Сутність і ознаки глобалізації 51
- 2.3 Еволюція напрямків глобалізації..... 58
- 2.4 Форми прояву глобалізації 61
- 2.5 Теоретичні підходи до глобалізації 63
- 2.6 Індекс глобалізації 65
  - 2.6.1 Індекс глобальної конкурентоспроможності 69
  - 2.6.2 Індекс конкурентоспроможності Міжнародного інституту розвитку менеджменту 76
  - 2.6.3 Індекс людського розвитку..... 79
  - 2.6.4 Індекс легкості ведення бізнесу..... 82
  - 2.6.5 Глобальний індекс ефективності аквакультури... 84
  - 2.6.6 Індекс сталої етичної торгівлі продукцією аквакультури..... 89

РОЗДІЛ 3 СУЧАСНА МЕТОДОЛОГІЯ ГЛОБАЛІСТИКИ..... 92

- 3.1 Глобалістика як процес віддзеркалення специфіки еволюції глобальної економіки..... 92

3.2	Етапи становлення глобалістики	93
3.3	Основні школи, які досліджують процеси глобалізації.....	97
3.4	Антиглобальний рух як суттєвий політичний феномен	101
МОДУЛЬ 2 СУТНІСТЬ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ СУСПІЛЬСТВА		111
РОЗДІЛ 4 РЕГУЛЯТИВНІ ІНСТИТУТИ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ		111
4.1	Глобальна система економічного регулювання.....	111
4.2	Характеристика глобальних регуляторних інститутів, їх сутність, мета функціонування	114
4.3	Міжнародні організації в системі регулювання світових економічних відносин	120
4.4	Класифікація Міжнародних організацій та їх основні характеристики.....	122
4.5	Інші регулятивні інститути глобальної економіки та їх функції.....	129
РОЗДІЛ 5 ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОРПОРАЦІЇ В СИСТЕМІ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....		132
5.1	Поняття, структура та механізм діяльності ТНК.....	132
5.2	Види глобальних корпорацій.....	137
5.3	Трансформація ТНК в глобальні корпорації.....	142
5.4	Стратегії забезпечення глобального конкурентного лідерства ТНК	143
5.5	Екологічна практика діяльності ТНК: основні тенденції та показники.....	150
РОЗДІЛ 6 ГЛОБАЛЬНІ РИНКИ ТА МЕХАНІЗМИ ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ		160
6.1	Особливості функціонування сучасних глобальних ринків	160
6.2	Механізми функціонування глобальних ринків	165
6.3	Глобалізація товарних ринків	168
6.4	Глобальний фінансовий ринок, його структура і функції	170
6.5	Глобальний ринок капіталів і його сегменти.....	174
6.6	Глобальний ринок праці	176
РОЗДІЛ 7 ГЛОБАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ		184
7.1	Розвиток теорії глобалізації в Україні	184
7.2	Глобальні принципи української школи фізичної економії.....	187

7.3	Сучасна українська системологія у глобальному дискурсі.....	190
7.4	Економіка України в умовах глобальної фінансової кризи	193
7.5	Перспективи інтеграції України у глобальну світову економічну систему.....	200
7.6	Глобалізм і національна економіка	210
7.7	Проблема конкурентоспроможності України в глобальній економіці.....	213
7.8	Стратегія розвитку України в глобалізованому світі	216
	ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	250
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	285
	ДОДАТКИ.....	290

ПЕРЕДМОВА

Глобалізація як економічне явище та феномен, як об'єктивна закономірність розвитку людства, постійно привертає увагу вчених та економістів. Причиною є те, що глобалізація, яка поглибилася у останній третині минулого століття, стала домінантою світового розвитку, адже вона є проявом сучасної постіндустріальної стадії розвитку світової економіки і суспільства у відносинах між країнами світу. Глобалізація набуває власної логіки й інерції, має все більший вплив і на розвиток національних економік різних країн і України в тому числі.

Результатом розвитку процесу глобалізації є формування глобальної економіки.

Тому навчальна дисципліна «Глобальна економіка» є важливою складовою економічної науки, а також передумовою успішної діяльності будь-якої галузі, кожного господарюючого суб'єкта, важливою функцією ефективного управління й зняряддям контролю за раціональним і економічним використанням ресурсів, розвитком господарських процесів та їх результатами.

Однією із основних умов реалізації визначених пріоритетів є підготовка кваліфікованих фахівців для роботи у сфері економічної діяльності в умовах інтеграційних процесів.

Навчальний посібник з дисципліни «Глобальна економіка» дасть змогу студентам набути знання щодо становлення глобальної економіки, потенційних можливостей розвитку національних економік в умовах глобалізації, а також визначити ефективні стратегії для реалізації цих можливостей.

Навчальний посібник написано відповідно до орієнтовної програми навчальної дисципліни «Глобальна економіка» для підготовки фахівців

освітнього ступеня «Магістр» в аграрних вищих навчальних закладах, затвердженої Науково-методичним центром «Агроосвіта».

Навчальний посібник складається із двох модулів:

закономірності та принципи становлення й розвитку глобальної економіки;

сутність глобальних трансформацій суспільства.

У навчальному посібнику передбачено вивчення студентами Законів України, постанов Кабінету Міністрів України та Указів Президента України, наказів Міністерства аграрної політики та продовольства України, нормативно-правових документів державних органів виконавчої влади, сучасні розробки наукових установ Національної академії аграрних наук України.

Важливим є те, що у навчальному посібнику приділено увагу основним проблемам глобальної економіки, розглянуто глобальні проблеми людства, суть і форми прояву глобалізації, сучасну методологію глобалістики, регулятивні інститути глобальної економіки, транснаціональні корпорації в системі глобальної економіки, індекс глобалізації, індекс глобальної конкурентоспроможності, індекс конкурентоспроможності Міжнародного інституту розвитку менеджменту, індекс людського розвитку, індекс легкості ведення бізнесу, глобальні ринки та механізми їх функціонування, глобальний контекст розвитку економіки України.

МОДУЛЬ 1

ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ПРИНЦИПИ СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

РОЗДІЛ 1 ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ. ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСТВА.

- 1.1. Становлення і сучасний формат глобальних трансформацій.
- 1.2. Поняття глобальних проблем.
- 1.3. Класифікація глобальних проблем та їх зміст.
  - 1.3.1. Демографічна проблема.
  - 1.3.2. Продовольча проблема.
  - 1.3.3. Деградація земель.
  - 1.3.4. Енергетична і сировинна проблема.
  - 1.3.5. Проблема миру і роззброєння.
  - 1.3.6. Проблема подолання відсталості країн, що розвиваються.
  - 1.3.7. Екологічні проблеми.
  - 1.3.8. Соціальні проблеми.
  - 1.3.9. Політичні проблеми.
  - 1.3.10. Економічні проблеми.
- 1.4. Глобальні проблеми продовольчого забезпечення населення.
- 1.5. Глобальні фінансові кризи.

1.1. Становлення і сучасний формат глобальних трансформацій

Світ на межі другого та третього тисячоліть стрімко змінюється. Новим змістом наповнюються усі сфери суспільного життя.

Набуває нових рис увесь усталений, звичний порядок планетарного життя, перебудовується його устрій. Людство перебуває на порозі нової історичної епохи, найважливішою ознакою якої є стрімке наростання процесів світової глобалізації, що є об'єктивними і здійснюються незалежно від волі чи бажання окремих країн.

За таких умов важливим є розуміння саме нових явищ, щоб визначити раціональну, ефективну стратегію поведінки, в тому числі і стратегію поведінки і на рівні галузей аграрного сектору економіки в умовах глобальних трансформацій.

Це важливо для всіх країн світу, а особливо для тих, в яких відбувається перехід від однієї соціально-економічної системи до іншої, до таких держав належить і Україна. Глобалізація є процесом об'єднання найважливіших секторів національних економік в єдину систему, яка у своїй цілісності функціонує в режимі реального часу. Глобалізація економіки – це новітній, складний, багатогранний та багаторівневий процес закономірних якісних перетворень світової економіки, що відбуваються на основі:

усупільнення виробництва;

поглиблення інтеграційних процесів у результаті безпрецедентного зростання і прискорення міжнародних переміщень товарів, послуг, капіталів;

розвитку новітніх інформаційних технологій;

глобальних телекомунікаційних мереж.

За умов глобалізації інтернаціоналізація економіки набуває нових рис:

1. Формується глобальне світове виробництво на основі зародження наднаціональних відтворювальних ядер, планетарного охоплення світової економіки впливом транснаціональних корпорацій і транснаціональних банків, розвитку довгострокових виробничих зв'язків, договорів про співдружність.

2. Змінюється зміст світогосподарських зв'язків. Темпи зростання міжнародної торгівлі випереджають темпи збільшення виробництва, а

фінансові потоки перевищують трансакції, пов'язані з експортом товарів і послуг.

3. Видозмінюється спрямованість і структура міжнародної торгівлі. Зростає товарообмін наукомісткою продукцією між розвиненими країнами.

4. Докорінно перетворюється фінансова сфера, змінюється її роль у світовій економіці на основі прогресуючого зростання валютних, кредитних ринків. Транскордонні фінансові потоки, продовжуючи обслуговувати економіку, виступають як відокремлені від відтворювального процесу.

5. Першочергового значення набуває глобальний капітал, який не може бути зачислений до жодного національно-державного утворення, інтенсифікується його територіальна експансія та функціональна диверсифікація, формуються віртуальні ринки глобального капіталу, які основані на новітніх інформаційних і фінансових технологіях, інтенсифікується пошук світового центру управління та інструментів регулювання глобальних світогосподарських процесів (рис. 1.1).

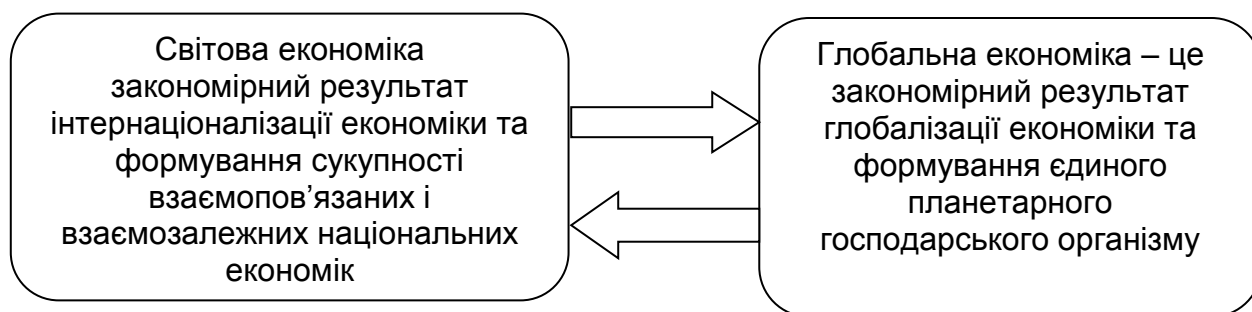

Рис. 1.1. Глобальна економіка як процес переходу від світової до планетарної господарської системи.

Глобальна економіка – якісно новий етап розвитку світової економіки, яка поступово перетворюється на цілісний глобальний організм, утворений виробничо-збутовою, глобальною фінансовою та планетарною інформаційною мережею.

Глобальна економіка – складова глобалізації, закономірна тенденція інтеграції світового господарства в єдиний економічний простір. Саме тому, зростаюча взаємозалежність країн і народів, галузей економіки розглядається як найважливіша риса глобалізації.

Отже, зміст глобальної економіки зводиться до тих процесів, що відбуваються в сучасних умовах у світовій економіці і ведуть до швидкого інтегрування світу в єдиний економічний простір. Інтеграція ринків товарів та капіталів приводить до формування глобального ділового циклу.

Основні тренди динаміки валового внутрішнього продукту визначаються глобальними факторами. Технологічні зрушення, інновації, збут у масштабах усього світу, мобільність праці та капіталу формують поведінку глобальної пропозиції. Інтегрований фінансовий сектор і макроекономічна політика провідних країн створюють рамкові умови динаміки глобального попиту. Завдяки цьому тренд національного виробництва набагато більше підпорядковується закономірностям розгортання глобального попиту та пропозиції.

Слід зважити ще й на характерну особливість глобалізації в сучасних умовах. Країни, які перебувають на різних рівнях економічного розвитку, знаходяться, відповідно, на різних ступенях включення в глобалізаційні процеси. Одні країни більше долучені до цього процесу, інші – менше. По-перше, це пов'язано з рівнем розвитку країни, її здатністю до технологічних інновацій, досвідом здійснення транскордонної діяльності. Розвинені країни є лідерами глобальної інтеграції.

Дослідження підтверджують, що понад 50 країн з найнижчим рівнем економічного розвитку фактично знаходяться поза межами глобальних змін. Процеси глобалізації є складними, суперечливими, проблемними. Водночас величезний перетворюючий вплив на всі сфери життя сучасного суспільства в планетарному масштабі мають глобальні проблеми.

1.2. Поняття глобальних проблем

На ранніх етапах свого розвитку нечисленне людство не могло породити жодної глобальної проблеми, тобто проблеми, яка б торкалася будь-якої людини в будь-якому куточку Землі.

Унаслідок заселення людством майже всього суходолу та небачених масштабів господарського освоєння довкілля почали виникати і дедалі загострюватися глобальні проблеми. Кожна з них і особливо всі вони разом здатні спричинити знищення всього живого на нашій планеті. Водночас глобальні проблеми продовольчого забезпечення населення світу все більше постають перед людством.

Зростання населення планети значно випереджає приріст продовольства, а голод і недоїдання стають ризиком для здоров'я людини. У цьому контексті світ стоїть перед викликом щодо створення умов для гарантованого доступу у необхідній кількості до якісних продуктів харчування як рослинного так і тваринного походження.

Глобальні проблеми – це сукупність життєво важливих проблем людства, від розв'язання яких залежить його саме існування та перспективи розвитку.

Глобальні проблеми людства взаємопов'язані, охоплюють всі сторони життя людей, стосуються всіх країн народів та верств населення, стосуються як поверхні землі, так і Світового океану, атмосфери планети, навколоземного та космічного простору.

Глобальні проблеми призводять до великих економічних та соціальних збитків. Виникнення глобальних проблем відноситься до другої половини ХХ ст. Воно пов'язане як з конкретною сферою життєдіяльності суспільства, так і з відповідним соціально-економічним середовищем, де реалізується та чи інша сфера діяльності людей.

Вивченням глобальних проблем вчені зайнялись ще у 1960-х роках, коли у світі загострилися енергетична та екологічна кризи, з'явилися ознаки економічної дестабілізації в глобальному масштабі, посилилася потреба спільних наукових досліджень і поширення знань, надання компетентної допомоги слаборозвинутим країнам світу для подолання їх соціально-економічної відсталості.

Розвиток науково-технічного прогресу, інтенсивне використання природних ресурсів, швидка урбанізація населення та інші впливи сучасної цивілізації на довкілля призводять до виникнення нових та загострення давніх глобальних проблем.

Глобальні проблеми є не лише наслідком господарської діяльності людини, але й спричинені загостренням суперечностей між народами та окремими державами, які часто супроводжувались війнами. Такий спосіб вирішення конфліктів призводив до значних втрат для суспільства – як людських, так і матеріальних. Але саме війни ХХ століття перетворили проблему «війни і миру» на глобальну.

Поява ядерної зброї у разі її використання може призвести до знищення усього людства. Проте глобалізація таїть перед людством не лише таку серйозну загрозу, але й відкриває нові можливості й перспективи для його розвитку і соціального прогресу.

Провідну роль в цьому процесі відіграють:

- регіональні інтеграційні об'єднання країн (Європейський Союз, НАФТА, АСЕАН та інші);
- міжнародні організації (СОТ, МВФ, Світовий банк);
- транснаціональні корпорації і банки та неурядові організації.

1.3. Класифікація глобальних проблем та їх зміст

Нині до всеосяжних, тобто глобальних, проблем людства належать:

- 1) Демографічна проблема. Спричинена швидким зростанням населення в найбідніших країнах світу.
- 2) Продовольча проблема.
- 3) Деградація земель.
- 4) Енергетична і сировинна проблема.
- 5) Проблема миру і роззброєння.
- 6) Політичні проблеми.
- 7) Проблема подолання відсталості країн, що розвиваються.
- 8) Екологічні проблеми – пов'язані з інтенсивним руйнуванням довкілля, що робить нашу планету непридатною для життя.
- 9) Соціальні проблеми.
- 10) Політичні проблеми.
- 11) Економічні проблеми.

Найбільш небезпечними для людства є політичні проблеми:

- а) війни і миру та гонки озброєнь в глобальному масштабі;
- б) економічного і політичного протистояння Сходу і Заходу, Півночі та Півдня; вирішення регіональних релігійних і військово-політичних конфліктів в Європі, Азії та Африці.

Важливе місце займають екологічні проблеми:

- знищення природних ресурсів,
- забруднення довкілля,
- збіднення генофонду Землі.

Різноманітними в різних регіонах світу є демографічні проблеми. Для країн третього світу характерний «демографічний вибух», а в розвинених країнах спостерігається старіння і депопуляція населення.

Соціальні проблеми (охорона здоров'я, освіта, наука і культура, соціальне забезпечення) потребують для свого вирішення коштів і підготовки кваліфікованих спеціалістів.

За останні два десятиріччя найбільших успіхів людство досягло у розв'язанні глобальних економічних проблем – сировинної і енергетичної. Проте у багатьох районах світу ці проблеми, так само як ще одна економічна проблема – продовольча, є дуже актуальними.

Актуальності набувають такі міжгалузеві проблеми, як освоєння Світового океану та космосу.

1.3.1 Демографічна проблема

Демографічна проблема нині полягає в стрімкому зростанні населення в країнах, що розвиваються, і в загрозі депопуляції, тобто перевищення кількості померлих над кількістю народжених, в економічно розвинених країнах.

До демографічної проблеми можна віднести і швидкі темпи розростання міст і міських агломерацій. Збільшується також неконтрольована міграція. Переважна більшість населення світу живе в країнах, що розвиваються і становить 4,2 млрд. осіб.

До 2025 року населення цих країн зросте ще на 3 млрд. осіб, що становитиме 95 % приросту населення світу.

Прогнозні розрахунки ООН свідчать, що при сучасних темпах приросту населення у країнах Південної Азії і Африки, їх частка в населенні світу до кінця XXI століття перевищить 60 %.

В останній чверті XX століття – у розвинених країнах Європи, Північної Америки, Австралії, Японії природний приріст населення не перевищує 1 % на рік.

Зниження показників народжуваності викликає зменшення його кількості в працездатному віці, депопуляції в майбутньому.

Новий тип вікової структури викликає складні проблеми економічного, політичного і культурного характеру.

У країнах Азії, Африки, Латинської Америки швидке зростання кількості населення (подвоєння через кожних 20-30 років) призводить до загострення важливих соціально-економічних проблем в цих регіонах: значного переважання темпів приросту населення над темпами економічного росту і до ще більшого відставання від аналогічних показників розвинених країн; швидкі темпи урбанізації, збільшення числа безробітних і осіб, що не знаходять застосування своєї праці (30 % працездатного населення світу), зростання чисельності неграмотних (950 млн. осіб за даними ЮНЕСКО у 2000 році) поряд із зростанням частки грамотного населення в світі (85 % наприкінці століття).

У групі країн нової індустріалізації (Східна Азія, окремі країни Латинської Америки) показники природного приросту становлять від 0,7 % до 1,5 % у результаті втілення у життя програми планування сім'ї.

У великій групі країн тропічної Африки, Південної Азії, деяких країн Центральної і Південної Америки, а також країн мусульманського Сходу зберігаються традиції високої народжуваності і природний приріст перевищує 2,5-3 %.

У найбагаточисельнішій групі країн, що розвиваються (Індія, Індонезія, країни Індокитаю, Мексика, Колумбія, Венесуела, Чилі, Єгипет, Туніс та ін.), де діють державні програми планування сім'ї, показники природного приросту населення коливаються від 1,5 % до 2,5 %.

Потенційна загроза розвитку сучасної демографічної ситуації полягає в тому, що населення світу входить в XXI століття з:

- 1 млрд. осіб безробітних;

- 1 млрд. осіб голодуючих;
- 1 млрд. осіб неграмотних;
- 2 млрд. осіб, що живуть в умовах перенаселення;
- 1,5 млрд. осіб знедолених, що знаходяться за «межею бідності».

Глобальність проблеми народонаселення полягає в тому, що вона не може бути локалізована в якомусь певному регіоні, а нерівномірне зростання чисельності населення в окремих країнах може викликати помітні зміни на геополітичній карті світу.

Відносно новими демографічними проблемами є «псевдо урбанізація» (Індія, країни Латинської Америки), криза великих міст (США), нелегальна міграція (з Азії до Західної Європи, з Латинської Америки до США та Канади).

1.3.2. Продовольча проблема

Останніми роками увага світу повернута до проблем продовольства. Цілий ряд чинників зумовили підвищення цін на продукти харчування. Ця обставина серйозно позначилася на продовольчій безпеці бідних верств населення світу. Досі невідома максимальна чисельність населення, яку може прогодувати наша планета. За різними джерелами, вона коливається від 10 до 20 млрд осіб, тому невідомо, що трапиться, коли цієї межі буде досягнуто.

Наразі 2/3 людства відчувають постійний дефіцит продуктів харчування. До того ж харчування часто є недостатньо калорійним і має нераціональну структуру (нестача вітамінів і білків тваринного походження). При цьому у світі виробляється достатньо продовольства, але географія його виробництва не узгоджується з географією споживання. Північна Америка і Західна Європа мають надлишок

продовольства, але країни, що розвиваються, не мають можливості для його закупівлі в достатній кількості.

Найбільш надійний напрямок вирішення глобальної продовольчої проблеми – зростання обсягів виробництва продуктів харчування в голодуючих державах – країнах Азії, Африка і Латинської Америки.

Його вирішення можливе двома шляхами. Один з них – екстенсивний – передбачає подальше розширення орних, пасовищних та інших угідь.

За даними ФАО залишається ще багато землі для сільськогосподарського використання. Близько 1560 млн га земель можуть бути додані до нинішніх 1,4 млрд га орних земель. Більше половини наявних додаткових земель розташовано в Африці та Латинській Америці. На ці регіони припадає більшість земель, які найкраще придатні для вирощування культур з дощовим зрошенням.

Перший шлях у багатьох країнах вичерпався або ж потребує значних витрат. Тому основою вирішення продовольчої проблеми є інший, інтенсивний шлях – підвищення біологічної продуктивності вже існуючих угідь. Інтенсифікація сільського господарства в країнах, що розвиваються, пов'язана з сучасними біотехнологіями, використанням нових високоврожайних сортів (так звана «зелена революція») і нових методів обробітку ґрунту, подальшим розвитком механізації, хімізації, меліорації.

1.3.3. Деградація земель

Кількість земельних ресурсів на земній кулі обмежена, до того ж їх не можна замінити жодними іншими ресурсами.

Щороку з активного використання вилучаються мільйони гектарів земель, а втрата кожного гектара родючої землі зменшує можливості

людства вирішити продовольчу, сировинну, соціальну та інші глобальні проблеми.

Деградацію земель спричиняє багато факторів:

- 1) гірничі розробки;
- 2) посилення водної і вітрової ерозії внаслідок людської діяльності;
- 3) хімічне забруднення ґрунтів мінеральними добривами та отрутохімікатами.

Відкритий видобуток корисних копалин і сильна ерозія ґрунтів призводять до повної втрати родючого шару землі і формування «місячних ландшафтів» або «белендів» (від англ. погана земля).

Внесення мінеральних добрив, гербіцидів і пестицидів хоч і дає змогу підвищити урожайність сільськогосподарських культур і навіть тимчасово підвищити родючість земель, проте з часом в ґрунті нагромаджуються шкідливі хімічні сполуки. Потрапляючи в культурні рослини, тканини комах і тварин через харчові ланцюги, вони часто у дуже значних концентраціях досягають організму людини, збільшуючи захворюваність і смертність.

Серед основних шляхів розв'язання екологічних проблем виокремлюють такі:

1) перехід до матеріало- і енергозберігаючих технологій, а в перспективі – до замкнених циклів використання ресурсів, що дасть змогу перейти до маловідходного виробництва;

2) використання нагромадженого за тисячоліття людської діяльності досвіду раціонального природокористування. Розробка регіональних схем використання ресурсів в залежності від природних, економічних та соціальних особливостей території;

3) розосередження екологічно шкідливих виробництв, які в даний час ще не можна закрити;

4) розширення природно-заповідних територій, особливо в районах з нестабільними екологічними системами (тундра, пустеля, вологі екваторіальні ліси);

5) екологічна освіта і виховання населення.

1.3.4. Енергетична і сировинна проблема

Нині людство наблизилося до межі вичерпання найдоступніших, а тому і найдешевших видів органічних і мінеральних ресурсів. Передусім це стосується нафти і газу. Ці найголовніші енергоносії суспільство вимушене добувати з усе більшої глибини (понад 5-6 тис. м).

Постійно зростає частка нафти й газу, видобутих з великими витратами на шельфі морів і океанів. Крім того, дедалі більше нафти й газу видобувають у віддалених районах планети з екстремальними природними умовами. Це також різко підвищує собівартість сировини. Унаслідок інтенсивного видобутку починають вичерпуватися і запаси руд металів. Особливо відчутною стає нестача найдоступніших за глибиною залягання та за районами видобутку родовищ залізної, марганцевої, мідної, нікелевої руд.

Помітно збідніли ресурси алюмінієвої сировини, насамперед, багатих родовищ бокситів, це створює загрозу поглиблення кризи в галузях національного господарства.

Дуже виснажені й біологічні ресурси Світового океану (риба, кальмари, криль, морські водорості тощо).

1.3.5. Проблема миру і роззброєння

Глобально постала в наш час геополітичні проблеми збереження миру, але вони ніколи так не загрожували всьому людству, як нині.

У другій половині ХХ століття у зв'язку з подальшим удосконаленням ядерної зброї і ракетної техніки, нагромадженням інших засобів масового знищення (хімічних і біологічних) виникла реальна можливість знищення цілих країн і континентів у випадку розв'язання третьої світової війни. В арсеналах найбільших країн світу зосереджена така кількість зброї, якої достатньо, щоб знищити все живе на планеті.

Атомні й водневі бомби, якщо вибухнуть одночасно, здатні розірвати Землю на шматки.

Сукупний світовий запас ядерної зброї становить близько 15 тис. мегатонн, що приблизно дорівнює більш як 1 млн бомб, аналогічних тій, що була скинута на Хіросіму. І хоча ядерна зброя більше не застосовувалась, викликає занепокоєння прагнення окремих держав до безконтрольного з боку міжнародного співтовариства володіння зброєю масового знищення.

Нині налічується щонайменше сім «ядерних держав», у тому числі й таких, що конфліктують між собою (Індія та Пакистан). Ще ряд країн веде активні роботи щодо створення ядерної зброї.

У кінці 80-х – на початку 90-х років ХХ століття з припиненням «холодної війни» між двома суспільними системами була усунута загроза світового ядерного конфлікту. Однак значна небезпека криється також у локальних конфліктах, що можуть мати регіональне поширення.

Так, міжнародні договори про нерозповсюдження ядерної зброї чи про повне припинення виробництва хімічної зброї підписані нині не всіма країнами світу.

Величезними є також економічні втрати людства від гонки озброєнь. Після Другої світової війни всі країни світу витратили вже близько 10 трлн доларів США на озброєння й утримання армії. Цю величезну суму можна було б використати набагато продуктивніше,

наприклад на ліквідацію глобальних проблем людства. Але до цього все ще далеко. Найбідніші, кризові країни, незважаючи на голод і злидні, продовжують вкладати величезні кошти у виготовлення зброї. Так, у 1998 р. КНДР, де панує голод, випробувала балістичну ракету.

На проблему збереження миру на нашій планеті є різні точки зору.

Існує твердження, що винайдення атомної зброї відвернуло третю світову війну. Бо якщо в цьому конфлікті не буде переможців, то втрачається і сам сенс війни. Армія, воєнна промисловість дали роботу багатьом мільйонам людей, які інакше могли бути безробітними.

Технічні досягнення у воєнній промисловості стали надбанням мирних галузей господарства. І все ж загалом військово-політична конфронтація і гонка озброєнь є вкрай небезпечними для людства.

Будь-яка випадковість, технічні неполадки, помилки людей можуть стати причиною виникнення нової світової війни. І тоді щось змінити вже буде пізно. Лише спільними зусиллями людство зможе вирішити проблему війни і миру.

Світове співтовариство, ООН, НАТО, окремі країни та їх лідери намагаються покращити ситуацію у світі, відвернути загрозу війни. Необхідно ліквідувати військові бази, передусім Росії та США, на чужих територіях.

Велике значення має підписання міжнародних угод про скорочення озброєння. А найвагомим внеском у справу миру на Землі є добровільна відмова від ядерної зброї. Першою державою світу, яка зробила це, стала Україна.

Слід зазначити, що початок XXI століття позначився новою проблемою – проблемою боротьби з міжнародним тероризмом.

1.3.6. Проблема подолання відсталості країн, що розвиваються

Велика нерівність і нерівномірність у розвитку окремих країн та їх груп є причиною загострення міжнародної напруженості. Врешті-решт таке напруження призводить до бунтів, збройних конфліктів, появи мільйонів біженців.

Проблема подолання відсталості країн, що розвиваються, – одна з найгостріших глобальних проблем сучасності. Адже рівень доходів на одну особу у більшості країн, що розвиваються, у десятки, а то й сотні разів нижчий, ніж у розвинутих. Цей розрив не тільки не скорочується, а й наростає. У наші дні саме в країнах, що розвиваються, найбільше проявляється гострота продовольчої, демографічної, соціальних, економічних і навіть екологічних проблем.

За даними ООН, лише за одну хвилину від недоїдання, голоду і хвороб, що піддаються лікуванню, вмирає від 25 до 30 дітей, здебільшого в країнах, що розвиваються. Половина жителів країн, що розвиваються, позбавлені елементарних засобів санітарії.

113 млн дітей шкільного віку у 2007 році не відвідували школи, 97 % з них живуть у країнах, що розвиваються. Щоб уникнути цих небажаних наслідків, людство повинне навчитися не допускати великої нерівності в розвитку країн і регіонів світу.

Багаті, розвинені країни стають все багатшими, а бідні – все біднішими. Рівень доходів на одну особу у таких країнах, як Швейцарія і Норвегія, перевищує відповідний показник Ефіопії та Сомалі у 120 разів. Якщо ж порівняти показники виробництва деяких видів продукції на одну особу в розвинутих країнах і країнах, що розвиваються, то тут різниця іще відчутніша – в тисячі разів.

Зростання кількості бідних, голодних, неписьменних людей, які змушені щоденно боротися за виживання, дестабілізує ситуацію у світі. Виникають локальні конфлікти, які можуть перерости в глобальні.

У 2008 році промислово розвинуті країни зобов'язалися виділяти 0,7 % свого валового національного продукту на офіційну допомогу для розвитку відсталих країн. Проте на сьогодні лише п'ять країн – Данія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія і Швеція – послідовно додержуються своїх обіцянок, виділяють означені кошти на допомогу бідним країнам.

1.3.7. Екологічні проблеми

До екологічних проблем належать такі зміни стану довкілля, які можуть погіршити (прямо або опосередковано) умови життєдіяльності людини. Екологічні проблеми нині поширені практично повсюдно. Це означає, що вони створюють загрозу життєдіяльності не окремим групам людей, а людству загалом, не окремим регіонам чи країнам, а всій планеті.

Екологічні проблеми можуть бути спровоковані стихійними лихами. Так, наприклад, катастрофічні повені часто спричинюють знищення сільськогосподарських угідь, забруднення поверхневих вод і спалах інфекційних захворювань. Аналогічні наслідки можуть спричинювати й землетруси або виверження вулканів.

Водночас екологічна проблема часто є наслідком впливу на природу людства.

Упродовж усієї своєї історії людство через господарську діяльність поступово посилювало тиск на природу, усе більше порушуючи в ній екологічну рівновагу. Наслідком цього є забруднення довкілля і своєрідна «відповідь» на порушення людиною природних зв'язків

виснаження ресурсів, видозміни окремих природних компонентів і загалом природних комплексів.

Сучасні принципи організації суспільства та його економічної бази є згубними для довкілля. Практично будь-яка галузь людської діяльності небезпечна для природи. Найбільший внесок у створення екологічної проблеми роблять сільське господарство, чорна й кольорова металургія, хімічна промисловість, транспорт і енергетика, особливо атомна. Ці та інші галузі світової економіки постійно насичують землю, воду й повітря інертними і хімічно активними елементами, радіонуклідами тощо.

Зростає шумове та електромагнітне забруднення. При цьому порушуються природні процеси в біосфері. Наслідком такого «захворювання» та отруєння біосфери може бути її повна деградація і загибель. Основною причиною виникнення глобальних екологічних проблем є нераціональне природокористування.

Проблема виснаження природних ресурсів посилюється тим, що слаборозвинені країни намагаються подолати свою економічну відсталість за рахунок посиленої експлуатації природних ресурсів, що призводить до погіршення стану довкілля (більшість «промислових революцій» у світі відбувалось саме завдяки нещадному використанню мінеральних, лісових, водних та інших ресурсів).

У другій половині ХХ століття загострилися проблеми забруднення навколишнього середовища, які можна розглядати у кількох аспектах:

1) Забруднення атмосфери. У зв'язку з неперервністю повітряного простору та швидким кругообігом речовин в атмосфері тут спостерігається значне розсіювання забрудників. Тому глобальні зміни в цій оболонці можливі вже у найближчі десятиріччя, якщо людство не вживе кардинальних заходів.

Для атмосфери найбільш гострими є проблеми «парникового ефекту», «озонових дір», кислотних дощів, пилового забруднення. «Парниковий ефект», тобто різке потепління клімату на земній кулі, спричинений зростанням у повітрі вмісту вуглекислого газу (CO_2), що утворюється внаслідок згоряння органічного палива. За нормальних умов вміст CO_2 в атмосфері незначний і складає всього 0,03 %.

Згідно з оцінками, подвоєння вмісту CO_2 в повітрі може привести до підвищення середньої температури повітря на планеті на 2 - 4 °С. Це можна очікувати вже у 2030 році. Сприяє потеплінню клімату і безпосереднє теплове забруднення повітря, що зумовлене низьким коефіцієнтом корисної дії більшості машин і механізмів. Це вже яскраво помітно над великими агломераціями, мікроклімат яких значно тепліший, ніж на навколишніх територіях.

Кардинально проблема «парникового ефекту» може бути вирішена лише при переході людства до альтернативних джерел енергії і водневої енергетики. У кінці ХХ століття учені все частіше стали фіксувати зменшення концентрації озону (O_3) у стратосфері, особливо над полярними і приполярними районами. Це явище отримало назву «озонових дір». Вони небезпечні тим, що зменшення вмісту O_3 дає змогу вільно проникати на поверхню Землі ультрафіолетовим променям, які є шкідливими для живих організмів.

Зменшення вмісту озону спричинене викидами різних речовин, насамперед фреонів (вони використовуються у холодильниках і морозильниках) і розпилювачів. Для тих регіонів світу, де електроенергетика базується на спалюванні великої кількості вугілля, актуальною є проблема «кислотних дощів».

Уперше з цією проблемою зіткнулися на Північному Сході США, у Великобританії і Німеччині. Зараз кислотні дощі завдають значної шкоди

екосистемам Центральної і Східної Європи, скандинавських країн, багатьох районів Росії, Китаю та Індії.

Негативно впливають кислотні дощі і на органічний світ водойм. Значних збитків завдають окисли і кислоти сірки також матеріалам й спорудам. Посилюється корозія чорних і кольорових металів, мрамур та вапняки внаслідок хімічних реакцій перетворюються у гіпс. Це особливо несприятливо позначається на стані архітектурно-історичних пам'яток європейських країн, які, простоявши століття або навіть тисячоліття, можуть бути зруйновані за декілька десятків років (Парфенон в Афінах, будівлі в імператорському Римі, середньовічні статуї і храми багатьох міст Італії, Франції і Німеччини). Антропогенне забруднення повітря пилом значно поступається природному надходженню пилу в атмосферу і має переважно локальний характер. На окремих промислових територіях щільність пилу у повітрі настільки значна, що впливає на зміну мікроклімату і сприяє формуванню смогів. З пилюкою в атмосфері розсіюється велика кількість шкідливих важких металів – свинцю, кадмію, миш'яку, цинку.

2) Забруднення гідросфери. Вода є надзвичайно цінною сировиною і важливим для життя елементом лише в тому випадку, коли вона не містить великої кількості розчинених речовин. Практично непридатною є вода, в якій навіть у невеликих кількостях розчинені отруйні або агресивні хімічні елементи. Найбільш забрудненими у гідросфері є річкові і озерні води. Ще кілька десятиліть тому (50-70-ті роки ХХ століття) в найгіршому стані були поверхневі води Західної Європи (річки Рейн, Ельба, Маас, По) і США (річки басейну Міссісіпі, р. Гудзон, Великі Американські озера), зараз найбільше нечистот в ріках Східної Європи (Дунай в середній і нижній течії, Дніпро, Волга). Загрозливих масштабів набуває забруднення поверхневих вод у країнах, що

розвиваються. Підземні води, завдяки природним фільтруючим властивостям гірських порід, забруднені значно менше.

Масове проникнення шкідливих речовин у горизонти міжпластових вод відбувається переважно при аваріях на нафтових свердловинах або при закачуванні забруднених стічних вод під землю.

Проте можливе і природне погіршення якості підземної води при дуже активному її використанні (коли забори води в кілька разів перевищують її поповнення внаслідок інфільтрації) через зміну геохімічних процесів. Крім того, посилене відкачування підземних вод призводить до просідання території, часом на кілька метрів (у Мехіко деякі райони в ХХ столітті опустились на 5 - 7 метрів).

Просторам відкритого океану найбільшої шкоди завдає забруднення нафтопродуктами. Найбільшим джерелом надходження нафти є аварії танкерів. Нафтова плівка, яка надзвичайно швидко розтікається, може мати площі у сотні і тисячі квадратних кілометрів.

В районі утворення плівки припиняється обмін повітрям і водою між атмосферою та гідросферою, що призводить до загибелі морських організмів і різкого зменшення вологості повітря, а відповідно і клімату прилеглих територій.

Широке використання в господарстві і побуті виробів із пластичних синтетичних волокон, які легші за воду і майже не розчиняються в природних умовах, призвело до їх значного нагромадження у водах Світового океану.

Особливо багато сміття плаває в Атлантичному океані, що неодноразово відзначали вчені-дослідники Ален Бомбар, Жак-Ів Кусто, Тур Хейердал. Потрапляючи у стравохід і дихальні шляхи великих морських організмів пластикові вироби нерідко стають причиною їх загибелі.

1.3.8. Соціальні проблеми

Численні глобальні проблеми існують в галузі взаємовідносин між людиною і суспільством. Це проблеми охорони здоров'я, освіти, культури, злочинності та ін.

Можливості розв'язання цих проблем залежать від рівня соціально-економічного розвитку країн, тому особливої гостроти вони набувають у слаборозвинених регіонах світу.

Незважаючи на ліквідацію багатьох масових епідемій (віспа, чума, холера), стан охорони здоров'я у багатьох країнах викликає тривогу.

Багато сучасних хвороб (серцево-судинні, легеневі, ракові) є наслідком погіршення екологічної ситуації, малорухомого способу життя, частих психологічних стресів. Замість вже подоланих, виникають нові епідемії, найбільш загрозливою серед яких є СНІД. У країнах, що розвиваються, важливою причиною смертності залишаються інфекційні хвороби (шлунково-кишкові і гострі респіраторні захворювання, туберкульоз).

У промислово розвинених країнах більшість людей помирає від серцево-судинних і ракових захворювань.

Умовами вирішення проблем охорони здоров'я є перехід до здорового способу життя, забезпечення повноцінного харчування, поліпшення екологічних умов проживання і, звичайно, розвиток медицини, пропаганда здорового способу життя, боротьба з курінням, алкоголізмом, наркоманією.

Складна соціально-економічна ситуація в багатьох країнах світу, всесвітня криза духовної культури сприяла переростанню такого негативного явища у проблему глобального масштабу, як злочинність.

Інтернаціоналізація злочинності у багатьох випадках значно випереджує темпи світової інтеграції в економічній, соціальній і культурній сферах.

Особливо небезпечним стало явище злочинності після того, як вона набрала організованих форм, сформувала і постійно розширює світовий ринок наркотиків і зброї.

Іншим небезпечним проявом глобальної злочинності є тероризм.

1.3.9. Політичні проблеми

Упродовж багатьох століть на політичний розвиток людського суспільства впливали дві протилежні тенденції – створення світових імперій і національних держав.

Тривалий час інтеграційні процеси, яких вимагає розвиток світового господарства, відбувалися шляхом створення велетенських наддержав – імперій, де можна було мобілізувати значні трудові і фінансові ресурси, створити місткий внутрішній ринок.

Але поступово почала домінувати тенденція створення порівняно невеликих держав на національній основі, яка остаточно перемогла у XX столітті.

Боротьба цих двох напрямів світового політичного розвитку постійно призводить до виникнення міжнаціональних суперечностей, які дуже часто вирішується за допомогою воєн.

Саме світові війни, до яких були залучені людські і матеріальні ресурси більшості країн світу, показати, що світові проблеми, насамперед політичні, треба якось вирішувати. Для цього після Першої світової війни була створена Ліга Націй, що трансформувалась після Другої світової в Організацію Об'єднаних Націй.

Нині більшість регіональних конфліктів виникає на національній і релігійній основі. Особливо небезпечною є широка смуга регіональних конфліктів, що виникла на південних межах колишньої світової соціалістичної системи. Вона простягнулась від Південної Європи (держави колишньої Югославії, Албанія) через Кавказ (Грузія, Вірменія, Азербайджан, південь Росії) і Малу Азію (проблема Курдистану) до Центральної і Південної Азії (Афганістан, Таджикистан, прикордонні райони Індії і Пакистану, Шрі-Ланка). У західній частині цієї зони спостерігається протистояння між християнським та мусульманським світом, посилюється ісламський фундаменталізм, який становить суттєву загрозу для міжнародної стабільності.

Докладаються величезні зусилля, щоб ліквідувати вогнища релігійних конфліктів. Для цього задіюють можливості ООН, багатьох миротворчих організацій і авторитетних політичних діячів, а в останні роки – військових структур НАТО. Частину конфліктів на Півдні Африки, Близькому Сході (проблема Палестини), в Індокитаї, у країнах колишньої Югославії вдалося ліквідувати або пригасити. Наслідком військово-політичних конфліктів є консервація розвитку багатьох країн, мільйонні потоки біженців, злидні і голод.

Регіональні конфлікти часто породжують ще одну важливу сучасну проблему – міжнародний тероризм. Щоб досягти своєї мети, ворогуючі сторони часто вдаються до захоплення заручників, вибухів у літаках, поїздах, супермаркетах та інших місцях масового скупчення людей. Вирішення проблеми регіональних конфліктів можливе лише при виясненні їх причин, які найчастіше полягають в існуванні тоталітарних режимів, національному, релігійному і соціальному гнобленні.

1.3.10. Економічні проблеми

До цієї групи проблем відносять переважно енергетичну, сировинну та продовольчу. Сировинна та енергетична проблеми мають багато спільного. Викликані вони, передусім недостатньою кількістю розвіданих запасів корисних копалин і дуже нераціональним їх використанням.

Вже доводиться експлуатувати родовища, які знаходяться у гірших гірничо-геологічних умовах, у районах з екстремальними природними умовами (Сибір, Канадська Арктика, пустелі Африки і Австралії), з нижчим вмістом корисних компонентів у рудах. Усе це приводить до подорожчання сировини та енергії, а значить, і всієї продукції згаданих галузей господарства. Тому основним шляхом вирішення сировинноенергетичної кризи є перехід до матеріало- і енергозберігаючих технологій, комплексного використання сировини, створення маловідхідного і безвідходного виробництва.

До зменшення використання сировини повинна привести і заміна багатьох видів природних матеріалів на штучні і синтетичні, які можуть створюватися із наперед заданими властивостями. Більшість цих матеріалів є надзвичайно складними хімічними сполуками, нерідко вони мають токсичні і канцерогенні властивості. Тому в світі існує тенденція до ширшого використання екологічно безпечних матеріалів на основі відновних біологічних ресурсів (деревина, натуральні волокна, шкіра) та найбільш розповсюджених корисних копалин (будівельне каміння, пісок, глина). Значна економія сировини досягається за рахунок використання вторинних матеріалів – металобрухту, макулатури, пластмас. Запаси їх у багатьох країнах настільки значні, що можуть значною мірою компенсувати дефіцит природних ресурсів.

У старопромислових районах Західної і Східної Європи та США обсяги заготівлі вторинних ресурсів навіть перебивають місцеві потреби і частково експортуються в інші країни.

Приклади високоефективного використання вторинної сировини показують «малі» високорозвинені країни Західної Європи. Тут використовується 80 - 90 % щорічного надходження металобрухту, до 50 - 70 % макулатури і багатьох видів пластмас, 75 % побутового сміття спалюється з метою виробництва енергії.

Розв'язання енергетичної проблеми, крім повсюдної економії енергії і вдосконалення існуючої теплової енергетики на принципово нових технологічних основах (спалювання вугілля у «киплячому шарі», МГД – генератори), передбачає широке використання альтернативних джерел енергії, передусім сонячної, вітрової, внутрішнього тепла Землі. Загальний вітроенергетичний потенціал Землі майже в 30 разів перевищує річне споживання електрики в усьому світі.

Перша у світі вітрова електростанція потужністю 100 кВт збудована в Криму у 1931 році. Струм надходив в електромережу Севастополя. Вітрові електростанції функціонують в ФРН, США, Росії, Казахстані, Туркменістані. Кубі, Швеції та ін. Використання енергії припливів і відпливів найбільш характерно для Франції, Росії, США, а геотермальної енергії – для Ісландії, Росії.

Продовольча проблема визначається спроможністю Землі прогодувати нинішнє і майбутні покоління планети. До певної міри це наслідок того, що харчування є фізіологічною потребою людини.

Згідно з даними ФАО (продовольчої і сільськогосподарської організації ООН), нині на планеті голодують понад 500 млн. осіб, а ще 1 млрд. осіб постійно недоїдають. Продовольча криза особливо актуальна для багатьох країн Африки, Азії, Латинської Америки і

загрожує поширитися на інші території. Зонами критичної продовольчої ситуації у світі є територія у центральній Африці (Мавританія, Сенегал, Гамбія, Малі, Нігерія, Чад), де слабо розвинена промисловість, і у Північно-Східній та в південній Африці (за винятком ПАР).

Найбільш критичне становище склалося у 20 країнах «зони голоду», що розташована в сухих саванах і напівпустелях. Тут темпи приросту населення у два рази перевищують виробництво продовольства. Середньодобова забезпеченість їжею оцінюється у цих країнах на 80 – 85 % від рекомендованих ФАО норм (не менше 2400 ккал на добу).

Причиною голоду є не відсутність запасів зерна, а неспроможність країн, що розвиваються, через власні низькі доходи закуповувати на світовому ринку продукти харчування. У структурі сімейного бюджету частка продовольчих затрат у них перевищує 60 %, в той час як у Німеччині – 17 %, у США – 19 %.

Серед чинників, які мають особливе значення для вирішення продовольчої проблеми, є земля. Однак не вся земля є придатною для вирощування сільськогосподарських культур. Тільки 11,3 % земної суші придатні до обробітку, тобто є орними землями. Приблизно ще 1800 млн. га (12 % поверхні суші) може бути освоєна під орні землі та багаторічні насадження. У Європі і Азії, наприклад, розорано відповідно 25,3 і 17,0 % площі суші, тоді як площа орних земель в Австралії і Океанії, в Африці та Латинській Америці становить усього 6,0 %, 6,7 % та 8,9 % відповідно. У структурі використання земель у різних регіонах світу найбільшу питому в Австралії та Океанії займають пасовища (56 %), у Латинській Америці – ліси (48,1 %).

Серед земель Близького Сходу переважають пустелі, які придатні для землеробства. Значні площі родючих земель вилучаються у світі під забудову, особливо міську, яка в XXI столітті може значно

зрости. Особливою проблемою є деградація (погіршення) землі. Це не лише виснаження ґрунтів, їх ерозія, а й забруднення різними хімічними сполуками, що вносяться при удобренні. За даними ООН, площа орних земель лише у країнах «третього світу» на початок XXI століття скоротиться на 17,7 %, а їх потенційна продуктивність – на 28,9 %.

Компенсувати втрати можна за рахунок підвищення продуктивності оброблювальних земель, тобто збільшення збору врожаїв. Спеціалісти вважають, що цього можна досягнути, поєднавши апробовані форми землеробства із сучасними досягненнями біотехнології. Допускається, що таким шляхом можна збільшити врожайність, наприклад, кукурудзи і пшениці у країнах, то розвиваються, у 2 - 3 рази. Цього було б достатньо для задоволення потреб населення цих країн у зернових культурах.

Для продовольчого забезпечення людства суттєве значення мають біологічні ресурси Світового океану. Адже в ньому видобувається близько 20 % харчових білків тваринного походження. Особливий інтерес представляє розширення нетрадиційного виробництва продуктів харчування, зокрема розробка технологій виробництва білків такої якості, які б використовувалися для виробництва нових харчових продуктів, особливо таких, що імітують тваринницькі.

Ознаки глобальних проблем:

- мають загальносвітовий характер, тобто зачіпають інтереси усього людства;

- потребують ефективних і невідкладних рішень, а також колективних зусиль усіх держав для свого розв'язання.

Глобальні проблеми зумовлені військовими, енергетичними, ресурсними, екологічними та демографічними чинниками, які є результатом людської діяльності, що радикально змінює саме суспільство і природу.

Із загостренням екологічних проблем, фахівці ООН розробили концепцію сталого розвитку людства, яка передбачає два підходи:

1) стратегію «тотального очищення», що пов'язує стійкий розвиток людства з екологічно чистою енергетикою, безвідходною технологією, замкненими циклами виробництва тощо;

2) стратегію обмеженого споживання.

Країнами світу вже зроблено деякі конкретні кроки для обмеження забруднення атмосфери: підписано протоколи щодо поступового скорочення викидів вуглекислого газу, а також повного припинення виробництва фреонів, які руйнують озоновий шар. Всі глобальні проблеми взаємопов'язані й тому можуть бути вирішені тільки в комплексі і тільки спільними зусиллями Світового співтовариства.

1.4. Глобальні проблеми продовольчого забезпечення населення

Забезпеченість людства продуктами харчування завжди була не тільки головною умовою його існування, але й найбільш важливим фактором соціальної стабільності в окремих країнах і світовому співтоваристві в цілому.

Продовольчий фактор завжди відігравав визначальну роль у розвитку історії людства.

Дефіцит продуктів харчування, що періодично набував форми голоду, – найдавніша з усіх проблем людини, але вона не мала глобального характеру. Характерним є те, що голод який позбавив життя більше 120 млн населення Китаю, Індії в XIX столітті, або голод 1921 - 1922 рр. у Поволжі, реакція дій на трагедії голоду міжнародного суспільства була тільки у сфері допомоги продовольством країнам, які потерпали від цього лиха.

Лише після створення у 1945 році Продовольчої і сільськогосподарської організації при ООН (ФАО) розпочався глибокий аналіз стану забезпечення населення планети Земля продовольством, виявлено основні райони, континенти, країни, які не забезпечені і самотужки ще довго не зможуть забезпечити своє населення харчовими продуктами, змодельювали наслідки недоїдання людей і визначили проблему голоду як глобальну.

Продовольча проблема належить до категорії глобальних. Для розв'язання продовольчої проблеми недостатньо зусиль окремої держави, а потрібне добре налагоджене співробітництво всіх країн, незалежно від їх суспільного устрою, тому ця проблема належить до категорії глобальних.

Світову продовольчу проблему ще називають однією з головних невирішених проблем ХХ століття. Більшість учених вбачають у продовольчій проблемі багатопланове явище, яке впливає на всі аспекти життєдіяльності суспільства і тому має розглядатися у взаємозв'язку з економічною системою, політичним ладом, національними традиціями господарювання тощо.

Виділяють 4 групи чинників, які впливають на глобальну продовольчу проблему:

- природні умови розміщення населення (загальна площа та структура сільськогосподарських угідь, сільськогосподарський потенціал, клімат, співвідношення між кількістю населення і масою продовольства тощо);

- світовий транспорт і зв'язок, котрі забезпечують широкий вихід продуктів харчування на зовнішній ринок;

– політична ситуація у світі (позиції політичних сил, наявність міждержавних товариств, об'єднань, використання поставок продовольства у політичних цілях);

– світова економіка і торгівля в їх єдності (продовольство як складник торговельних потоків, роль балансових розрахунків, кліринг).

Нині в усьому світі є приблизно 854 млн людей, які недоїдають. В країнах, що розвиваються – 820 млн людей, із них:

– 212 млн знаходиться в Індії;

– 206,2 млн знаходяться в Африці в районі Сахари;

– 524 млн населення знаходиться в Азії і в Тихоокеанському регіоні;

– 52,4 млн знаходиться в країнах Латинської Америки і Карибського моря;

– 37,6 млн голодних знаходиться в близькосхідній і Північній Африці;

– 25 млн – у країнах з перехідною економікою;

– 9 млн – в індустріальних країнах.

Протягом усієї історії державності проблема стабільного продовольчого забезпечення населення була однією з найважливіших, оскільки від неї залежить національна безпека.

1.5. Глобальні фінансові кризи

Фінансові кризи є невід'ємною складовою економічного розвитку людства. Вони еволюціонують, змінюють свої масштаби паралельно з розвитком світової економіки.

Об'єктивною основою фінансових криз, є циклічні коливання. Економічний цикл – характеризуються чергуванням підйому і спаду рівня ділової активності протягом певного проміжку часу.

Теорії циклічних коливань:

- Французький економіст А. Афтальон причиною циклічних коливань, а відтак і кризових явищ вважав нерівномірність механічного прогресу;
- С. Сімонді – недостатній рівень споживання населення;
- Карл Маркс причиною чергування фаз економічного піднесення зі спадом та кризовими періодами вважав зношеність, відшкодування й розширення основного капіталу;
- Лескюр – зміни у співвідношенні ціна/вартість та в очікуваному розмірі прибутку.

Михайло Туган-Барановський засновник інвестиційної теорії циклів, на його думку, цикл складається з таких фаз: промислового піднесення, кризи та промислового застою. Окрему увагу економіст приділив теорії криз. У своїй праці «Періодичні промислові кризи» вчений дослідив причини їх появи, механізм впливу на господарство країни, та назвав фінансові кризи початком загальноекономічних проблем.

Видатний російський економіст М. Кондратьєв є автором теорії великих циклів кон'юнктури (теорія довгих хвиль), зміна яких пов'язана з якісними змінами в господарському житті суспільства. На думку науковця, матеріальною основою довгих хвиль є оновлення основних засобів та підвищення кваліфікації працівників. На початку ХХ століття Кондратьєв опублікував низку праць, в котрих дослідив взаємозалежність циклів різного періоду коливань. Це дозволило йому зробити доволі точний прогноз майбутньої динаміки господарств Англії, Франції та США.

Інституціоналіст Клер Мітчелл у своїй книзі «Економічні цикли» (1927р.) зазначав, що циклічні коливання представляють собою чергування підйомів та спадів економічної кон'юнктури, які виникають під впливом процесів, що відбуваються в інституційній сфері

підприємництва. Він вважає фінансові потрясіння характерною ознакою тих економік, що підпорядковуються, в першу чергу, інтересам бізнесу.

Монетаристи причиною циклічних коливань і виникнення фінансових криз вважали порушення рівноваги грошового попиту і пропозиції. Відповідальність за величину грошової маси, що перебуває в обігу, монетаристи покладають на державу, яка засобами власної грошово-кредитної політики повинна здійснювати постійний контроль за величиною грошової пропозиції.

Актуальність з'ясування природи циклічних коливань не втратила гостроти й у новому тисячолітті. Яскравим доказом цього є присуджена в жовтні 2004 року Нобелівська премія в галузі економіки норвежцю Фінну Кюдланду й американцю Едварду Прескотту. В спільній праці «Час будувати й сукупні коливання» автори розглянули циклічність цілої низки економічних процесів, після чого створили ще ряд робіт, котрі пояснюють як такі фактори, як зміна економічної політики та технології, впливають на цикли світової економіки.

Таким чином, існує багато підходів до теорії економічних циклів, проте економісти одностайні у виділенні фаз циклу (рис. 1.2.).

Рис. 1.2. Фази економічного циклу.

Згідно графіку, у фазі піднесення зростає ділова активність і збільшується рівень ВВП. Пік відображає стан економіки з високим рівнем попиту і зайнятості населення. Для фази спаду притаманне зниження рівня зайнятості, попиту, а також скорочення рівня ВВП.

Депресія відповідає, найнижчій точці спаду, де найбільш гостро себе проявляють економічні негаразди та фінансові кризи.

Фінансові кризи мають глибоке коріння у світовому господарстві. Із зміною характеристик останнього змінюються й параметри фінансових криз. Так, на ранніх етапах господарського розвитку, за умов існування низького рівня економічних зв'язків, фінансові кризи не були масштабними, носили локальний національний характер.

З розвитком міжнародних економічних відносин фінансові кризи перетинали державні кордони, суттєво зростали швидкість їхнього розповсюдження та важкість подолання наслідків. Вони все частіше набували світового масштабу. Тому важко погодитись з висловлюваннями деяких дослідників, що виникнення світових криз є одним з негативних проявів глобалізації.

Із світовими кризами людство познайомилось набагато раніше, ніж відчуло всі переваги та недоліки глобалізаційних процесів. Варто згадати лише Велику депресію 1929 - 1933 рр., що почалася з фінансової кризи у США і поширилася по цілому світу. Тоді крах на Нью-Йоркській фондовій біржі розорив багато власників цінних паперів через знецінення особистих заощаджень останніх.

Стрімкий спад охопив виробничу промисловість і торгівлю, обсяг яких скоротився вдвічі. Армія безробітних перевищила 17 млн. чоловік. Банкрутами виявились близько 150 тисяч дрібних і великих компаній та майже 6000 банківських установ.

Повчальним також є досвід подолання наслідків Великої депресії у США, що здійснювалося Президентом Рузвельтом і передбачало два етапи. При цьому реанімування банківсько-фінансового сектора було визнано пріоритетним. В рамках цього було проведено реформи банківської системи, внаслідок чого тимчасово закрили всі 25 тисяч банків країни. Більша частина банківських установ (серед яких виділяли депозитні і кредитні) відновила роботу через два тижні, що супроводжувалося суворим державним контролем діяльності проблемних банків. Фінансово слабкі банки, частка яких складала 40 %, були ліквідовані. Крім того, було припинено обмін банкнот на золото, яке взагалі вилучалося з обігу.

Основними передумовами «Великої депресії» як найбільшої катастрофи індустріальної цивілізації не могли бути прояви глобалізаційних процесів, що притаманні інформаційному постіндустріальному суспільству. Її передумовами були: циклічний характер економічного розвитку, надмірна монополізація економіки провідних країн світу, низька ефективність ринкового механізму саморегулювання, а також відсутність належного контролю економічних процесів з боку держави.

В епоху інформаційного суспільства та глобалізації, людство стало свідком не лише глобальних (світових) фінансових потрясінь (мова йде про світову фінансову кризу 2007-2009 рр.), але й цілої хвилі фінансових криз, що стосувалися окремих держав.

Так, протягом лише останніх 20-ти років фінансові кризи вирували у багатьох країнах світу: Індії, Великобританії, Франції, Німеччині, Польщі, Бразилії, Мексиці, Аргентині, Індонезії, Туреччині, Росії, США та ін.

Фінансові кризи у більшості випадків, незалежно від місця і періоду утворення, мають типовий сценарій розвитку (рис. 1.3).

Серед них прояви економічних дисбалансів як обвал фондових ринків, зростання відсоткових ставок та дефіцит позичкових коштів призводять до підвищення фінансових та психологічних ризиків, що в свою чергу, знижують економічну активність; банківська паніка, як неминучий атрибут дефолту, провокує банкрутство інвестиційних інститутів, яке супроводжується дестабілізацією і крахом фінансово-кредитної системи загалом.

Рис. 1.3. Сценарій розвитку фінансових криз.

Світова фінансова криза 2007 - 2009 рр. стала першою кризою планетарного масштабу в умовах глобалізації. Розпочавшись у Сполучених Штатах, вона з разючою швидкістю поширювалась на інші країни. Подібно епідемії, криза стрімко охопила регіони, континенти, впродовж одного-двох місяців полонила цілу планету. Її руйнівний характер проявився фактично у всіх країнах світу, незалежно від рівня економічного розвитку, не оминув навіть ті держави, що вже декілька десятиліть не зазнавали фінансових потрясінь. Криза сягнула небачених раніше масштабів: майже вдвічі скоротилась загальна вартість світового національного багатства.

Однією з передумов світової фінансової кризи була загальна циклічність економічного розвитку. Стабільне економічне зростання

світового господарства останніх десятиліть приспало пильність інвесторів. Воно супроводжувалось небувалою активністю на фінансових ринках, що була спровокована їхньою лібералізацією, підвищенням цін на фінансові активи та надзвичайним зниженням вартості кредитних ресурсів. Фінансові потоки функціонували окремо від реального виробництва. Внаслідок цього темпи нарощення обсягів фінансових активів у кілька разів перевищили темпи зростання світового ВВП. Така диспропорція зіграла свою негативну роль у розгортанні фінансової кризи. Порушення допустимих пропорцій між обсягами товарних і грошових потоків було наслідком використання положень так званої «парадигми ефективних ринків» при розробці і реалізації економічної політики провідними країнами світу. Її було розроблено американським економістом Юджином Фамою ще у 1960-х роках, а основними положеннями були наступні:

фінансові ринки становлять найефективніший інструмент розміщення заощаджень у високоприбуткові інвестиційні проекти, чим сприяють досягненню ефекту максимального підвищення рівня добробуту;

ціни фінансових активів є відображенням фундаментальних факторів, які лежать в основі цих активів, що виключає можливість утворення «бульбашок» і виникнення криз;

фінансові ринки мають здатність до саморегулювання без участі уряду або центрального банку, втручання яких є навіть небезпечним, оскільки бюрократи і політики ставлять усе «з ніг на голову».

Зазначені положення були вкрай вигідними для банкірів, оскільки сприяли лібералізації фінансового сектора. Уряди багатьох країн реалізовували політику дерегуляції, що суттєво знизило державний контроль над фінансовими ринками. Найбільша лібералізація

фінансових ринків відбулася у Сполучених Штатах Америки, звідки й походять витoki глобальної фінансової кризи 2007 - 2009 рр.

Досліджуючи її передумови, варто також зазначити, що знецінення долара США, яке відбувалося протягом 2002 - 2008 рр., призвело до скорочення його використання низкою країн в якості резервної валюти. Спроби використання інших валют у міжнародних розрахунках спровокували кризові явища в окремих сферах економіки США, перегрів економік інших країн та аномальне ціноутворення на товарних ринках.

Також свій «внесок» у глобальну кризу зробило суттєве зростання цін на нафту та іншу сировину. Воно викликало підвищення цін на продукти харчування (через залежність виробництва харчових продуктів від цін на паливо-мастильні матеріали, а також через використання продуктів рослинництва, етанолу та біодизеля для виготовлення альтернативного палива) та спровокувало глобальну інфляцію. Крім цього відбувся перерозподіл фінансових ресурсів на користь країн-експортерів стратегічної сировини.

Початком кінця стали криза на ринку ризикових іпотечних кредитів у США (мова йде про іпотечне кредитування осіб з низькими доходами та поганою кредитною історією), обвал ринку деривативів (похідних фінансових інструментів) та крах одних з найбільших іпотечних агентств країни – «Фредді Мак» («FreesMie Mac») та «Фенні Мей» («Fannie Mae»), котрі за перші шість місяців 2008 р. втратили понад 80 % вартості. Усе це призвело до обвалу фондових ринків не тільки США, але й інших країн світу (табл. 1.1). Досить швидко, крім іпотечних компаній, негативні прояви кризи відчули на собі й інші бізнес-структури глобалізованого фінансового простору. Дестабілізація банківського сектора, що утворилася наслідок масового неповернення іпотечних кредитів, змусила фінансово-кредитні установи суттєво скоротити програми кредитування.

Наступним після іпотечного й кредитного ринків «естафету» прийняв інвестиційний ринок. Налякані згортанням кредитних програм інвестори поспіхом продавали свої активи та цінні папери. Криза поглинула не лише дрібні, але й цілий ряд надвеликих інвестиційних компаній.

Таблиця 1.1

Тенденції функціонування фондових ринків світу у 2007 – 2015 рр.

Фондові індекси	Роки								
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Доу-Джонса (ШІ, США) – зміна, %	13265,0 6,44	8776,0 33,84	10428,0 18,82	11577,51 1510,18	12217,56 640,05	13104,14 886,58	16576,66 3472,52	17823,07 1246,41	17425,0 -398,043
Ес енд Пі 500 (8&P500, США) – зміна, %	1468,0 3,53	903,3- 38,47	1115,0 23,45	1257,64 142,54	1257,6 -0,04	1426,19 168,59	1848,36 422,17	2058,9 210,54	2043,94 -14,96
Насдак (Иажія, США) – зміна, %	2652,0 9,81	1577,0 40,54	2269,0 43,89	2652,87 383,72	2605,15 -47,72	3019,51 414,36	4176,59 1157,08	4736,05 559,46	5007,41 271,36
Ніккей (Нєккеі225, Японія) – зміна, %	15308,0 11,13	8860,0 42,12	10546,0 19,04	10228,92 -317,52	8455,35 -1773,57	10395,18 1939,83	16291,31 5896,13	17450,77 1159,46	19033,71 1582,94
Ді Ей Екс (ПАХ, Німеччина) – зміна, %	8067,0 22,28	4810,0 -40,37	5957,0 23,85	6914,19 956,76	5898,35 -1015,8	7612,39 1714,04	9552,16 1939,77	9805,55 253,39	10743,01 937,46
Ес Ес І (88Е, Китай) – зміна, %	5262,0 96,71	1821,0 -65,39	3277,0 79,98	2808,08- 469,06	2199,42 -608,66	2269,13 69,71	2115,98 -153,15	3234,68 1118,7	3539,18 304,5
Ар Ті Ес (КТ8, Росія) – зміна, %	2291,0 19,95	631,9 -72,41	1445,0 128,62	1770,28 325,67	1381,87 -388,41	1526,98 145,11	1442,73 -84,25	790,71 -652,02	792,07 1,36
ПФТС (Україна) – зміна, %	1174,0 135,32	301,4 -74,33	572,9 90,07	975,08 402,17	534,43 -440,65	328,69 -205,74	300,53 -28,16	386,92 86,39	240,7 -146,22

Згодом фінансова криза у США стала детонатором глобальної кризи. Хвиля банкрутств прокотилася світом, проблеми виникли у багатьох європейських банківських установ. Згодом фінансова криза в об'єднаній Європі переросла у загальноекономічну кризу.

Глобальна фінансова криза змусила світову спільноту разом вести пошук шляхів виходу з неї, приборкання її негативних наслідків. У цей період відбувається багато саммітів за участю лідерів держав, нарад і

міжнародних зустрічей міністрів фінансів та голів центральних банків, що означало початок скоординованих антикризових дій країн світу. Необхідність спільного, об'єднаного протистояння світовій фінансовій кризі, як глобальній проблемі сучасності, була очевидною. Лідери країн та фінансових інституцій домовились про взаємну підтримку системних фінансових регуляторів з метою недопущення їхнього краху.

На початку квітня 2009 року на саміті «Великої двадцятки» у Лондоні було прийнято план дій щодо виходу з глобальної фінансової кризи, де одним з найбільш рішучих заходів було рішення про суттєве збільшення ресурсів Міжнародного валютного фонду.

МВФ цілком підтримав заходи урядів і почав активне кредитування країн, що постраждали від світової кризи. Так, кредити від МВФ були отримані десятками держав світу, серед яких була і Україна.

Більшість країн вдається до внутрішніх антикризових заходів: «податкові канікули»; збільшення розмірів державних гарантій щодо банківських депозитних вкладів, знижування норми мінімальних резервних вимог для інвестиційних банків, урядові гарантії під міжбанківські кредити й позички для малого та середнього бізнесу, створення спеціальних фондів підтримки проблемних фінансових установ, а також проводили повна або часткова їх націоналізація.

Запорукою успіху у подоланні негативних наслідків глобальних криз є взаємно узгоджені координовані дії національних економік та міжнародних фінансово-економічних інституцій.

План питань для обговорення й дискусії на практичному занятті:

1. Ступінь глобалізованості країн з різними рівнями соціально-економічного розвитку.
2. Статус держав в умовах глобалізації.

3. Глобалізм як економічна система.
4. Сучасні особливості глобалізації світової економіки.
5. Глобалізація світової економіки її компоненти.
6. Глобалізація економіки на мікро- та макро рівнях.
7. Глобальні інформаційні мережі як ресурс розвитку глобальної економіки.
8. Обґрунтувати розуміння того, що найменш розвинені країни як об'єкт, а не суб'єкт глобальної економіки.
9. Роль індивідуальних суб'єктів глобальної економіки.
10. Глобальний вимір соціальних асиметрій.
11. Основні глобальні проблеми сучасності. Шляхи їх вирішення.
12. Класифікація глобальних проблем та їх зміст.
13. Причини виникнення глобальних проблем та шляхи їх вирішення.

РОЗДІЛ 2 СУТЬ І ФОРМИ ПРОЯВУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

- 2.1. Закономірності та тенденції розвитку глобалізації.
- 2.2. Сутність і ознаки глобалізації.
- 2.3. Еволюція напрямків глобалізації.
- 2.4. Форми прояву глобалізації.
- 2.5. Теоретичні підходи до глобалізації.
- 2.6. Індекс глобалізації.
  - 2.6.1. Індекс глобальної конкурентоспроможності
  - 2.6.2. Індекс конкурентоспроможності Міжнародного інституту розвитку менеджменту
  - 2.6.3. Індекс людського розвитку
  - 2.6.4. Індекс легкості ведення бізнесу
  - 2.6.5. Глобальний індекс ефективності аквакультури
  - 2.6.6. Індекс сталої етичної торгівлі продукцією аквакультури

2.1. Закономірності та тенденції розвитку глобалізації.

Глобалізація – не є абсолютно новим явищем для світової економіки. Процес глобалізації пройшов дві стадії. Перша стадія глобалізації (до 60-70-х років ХХ століття) базувалася на посиленні міжнародної торгівлі, переходом від політичних до економічних кордонів.

Друга стадія процесу глобалізації підвищила її інтенсифікацію в останній третині ХХ століття завдяки інформаційній революції й створенню глобальних інформаційних мереж, зростанню не лише міжнародної торгівлі, але й міжнародного руху капіталу й посиленню глобальної конкуренції за природні ресурси.

Глобалізація включає в себе усі сфери суспільного життя: науку, культуру, мистецтво, етику, політику, однак основа глобалізації, її

матеріальний базис має економічну природу. Глобалізація – це, передусім, економічний синтез цивілізацій, це інтеграція національних та регіональних ринків у цілісний простір планетарного обміну.

У західній економічній науці виділяють такі історичні форми глобалізації:

архаїчну;

протоглобалізацію;

модерну;

постколоніальну глобалізацію.

Архаїчна форма охоплює до індустріальний період історії людства; *протоглобалізація* – XV-XVIII століття характеризується розвитком мануфактурного виробництва і світової торгівлі; *модерна глобалізація* (XIX – середина XX століття) пов'язана із виникненням націй-держав, розвитком індустріалізації, НТР і НТП, появою глобального ринку, зокрема ринку праці; *постколоніальна глобалізація* являє собою сучасний етап інтеграційних планетарних процесів (наприклад, утворенням Європейського Союзу) і характеризується посиленням впливу транснаціональних корпорацій, формуванням низки міжнародних інституцій (наприклад, проведенням самітів з екологічних проблем і сталого розвитку), активним залученням країн, що розвиваються в орбіту міжнародного життя, міжнародним контролем і регулюванням локальних конфліктів, глобалізацією тероризму тощо.

Отже, глобалізація – це сучасний стан світу, і водночас, процес, який охоплює сферою свого впливу практично усі країни, незалежно від типу і рівня розвитку їх національних економічних систем, домінуючих цінностей, релігійних та світоглядних систем, політичних формацій. Глобалізація практично усім галузям і локальним виробничим системам надає інтегративного характеру, творить єдині ринкові структури.

Глобалізація обов'язково передбачає відкритість національних економік, наповнюючи ринки небаченою досі товарною масою та сприяючи можливостям максимізації добробуту у міжконтинентальному просторі та часовій щільності.

Переваги міжнародної інтеграції мають позитивний локальний резонанс, однак локальні проблеми можуть спричинити планетарну дестабілізацію, зокрема світову економічну та фінансову кризу.

2.2. Сутність і ознаки глобалізації

Глобалізація (від фр. *global* – планетарний, всеосяжний) – всеохоплюючий процес трансформації світового співтовариства у відкриту цілісну систему інформаційно-технологічних, фінансово-економічних, суспільно-політичних, соціально-культурних взаємозв'язків і взаємозалежностей.

Поняття «глобалізація» увійшло в науковий оборот в 80-ті роки ХХ століття, як відображення фундаментальних перетворень сучасної світової економіки, обумовлених посиленням дії загально-цивілізаційних законів і закономірностей, що охоплюють всі сфери громадського життя й формуючу постіндустріальну світову цивілізацію (рис. 2.1).

Поняття «глобалізація» багатогранно, у широкому розумінні виділяють *4 визначення глобалізації*:

1) процес виходу інтересів національних господарюючих суб'єктів за межі територіальних кордонів окремих держав поряд з формуванням та розширенням сфери діяльності транснаціональних економічних та фінансових структур;

2) процес підняття приватних національних економічних проблем на глобальній світовий рівень бачення, який вимагає їх вирішення

врахування світових господарських інтересів і мобілізації світових ресурсів;

3) це безпосередній вплив того що відбувається в одній частині світової економіки на інші її частини, які можуть бути не пов'язаними;

4) це необхідність координації в загальносвітових масштабах національних економік та фінансових політик з метою створення єдиного світового порядку.

У більш конкретному розумінні, «глобалізація» – це термін, якому можна додати різні значення залежно від того, мова йде про окрему компанію, галузь, країну або про світове виробництво в цілому.

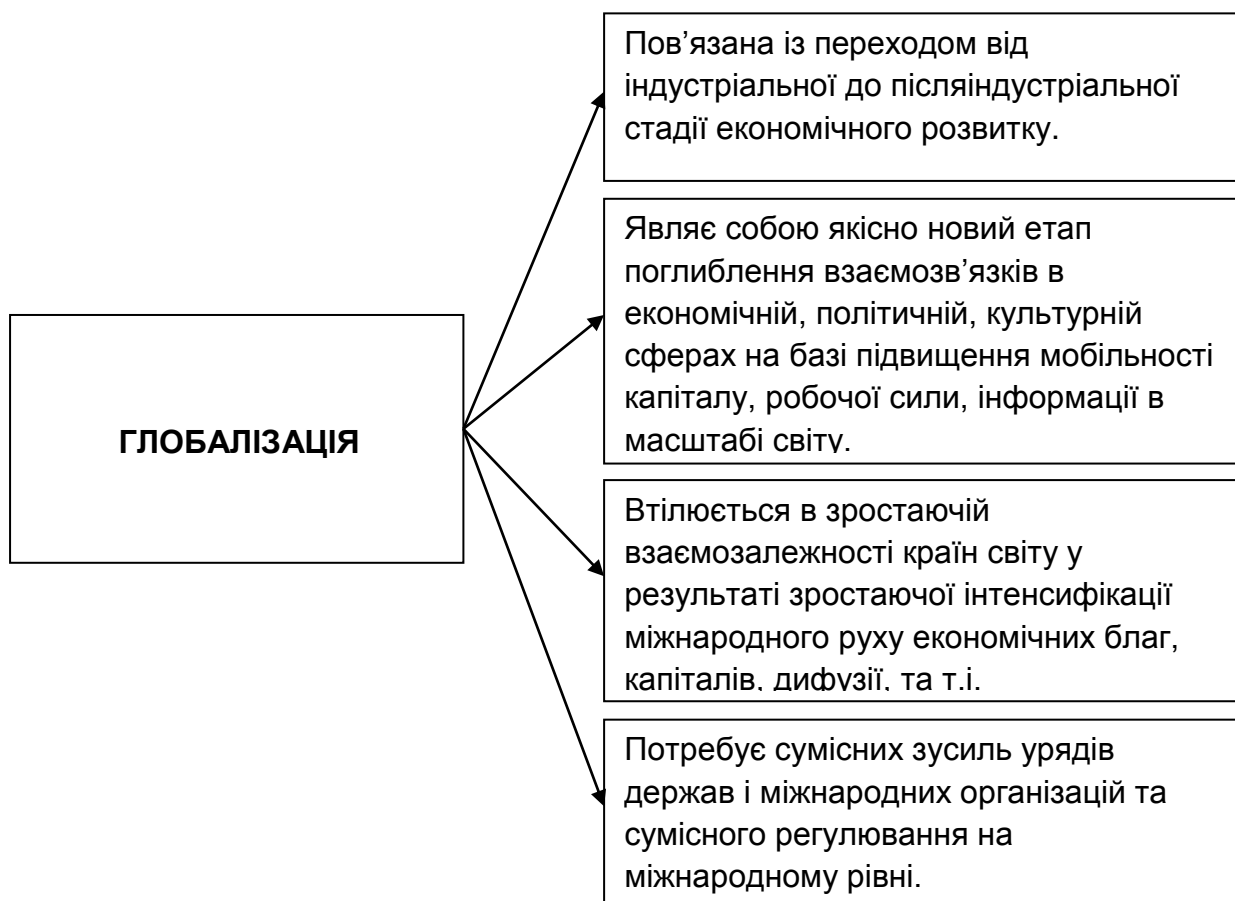

Рис. 2.1. Загальна характеристика процесу глобалізації.

Для окремої компанії глобалізація визначається тим, наскільки компанія розширила географію надходження своїх доходів і в яких

масштабах і пропорціях розподілила свої активи в різних країнах, а також тим, наскільки вона залучена до експорту капіталу, товарів та ноу-хау через структури, що залежать від неї.

Головними показниками глобалізації компанії є:

- міжнародне розосередження надходжень від продажів та основних активів;
- внутрішньофірмова торгівля напівфабрикатами, заготовками та готовою продукцією;
- внутрішньофірмові потоки технологій.

Глобалізація на рівні окремої галузі визначається тим, наскільки конкурентоспроможність компанії всередині галузі в даній країні взаємопов'язана з її конкурентоспроможністю в іншій країні. Чим більше глобалізована галузь, тим більше переваг одержує компанія від технологій, виробничого процесу, фабричної марки.

Глобалізовані галузі мають тенденцію домінувати на кожному ринку одним і тим самим набором глобальних компаній, які координують свої стратегічні дії в усіх країнах своєї активності.

Головними показниками глобалізації галузі є:

1. співвідношення обсягів зустрічної торгівлі усередині галузі з обсягом світового виробництва;
2. співвідношення зустрічних інвестицій з усім інвестованим у цю галузь капіталом;
3. пропорції прибутків, що отримали конкуруючі компанії галузі у всіх головних регіонах світу;
4. концентрація капіталу, що зростає через активізацію й злиття компаній.

Глобалізація на рівні окремої країни характеризується ступенем взаємозв'язку її економіки зі світовою економікою в цілому. Незважаючи

на зростання глобалізації світової економіки, не всі країни в однаковій мірі інтегровані до неї. Існує декілька головних показників, що визначають ступінь інтегрованості економік різних держав у глобальну економіку, серед яких: співвідношення зовнішньоторгового обороту і ВВП; прямі іноземні інвестиції, які спрямовуються в країну і з країни, та портфельні інвестиції; потік платежів роялті в країну та з країни, що пов'язані з переданням технологій.

Глобалізація на світовому рівні визначається економічним взаємозв'язком між країнами, який зростає та відбивається на зустрічних потоках товарів, послуг, капіталу та ноу-хау, що постійно збільшуються. Таким чином, глобалізація є багаторівневим, багатомірним, нерівномірним, складним і суперечливим процесом, що відіграє системоутворюючу роль у формуванні загальнопланетарного господарства (рис. 2. 2).

Рис. 2.2. Ознаки глобалізації.

Процес глобалізації розвивається під впливом сукупності техніко-технологічних, соціально-економічних, політичних, організаційних, інформаційних, морально-етичних і культурних чинників.

Виробничі, науково-технічні, технологічні:

- ✓ науково-технічний прогрес, розвиток нових поколінь транспорту та зв'язку;
- ✓ революція в галузі інформаційних та телекомунікаційних технологій;
- ✓ виникнення єдиного інформаційного простору та створення можливостей для здійснення операцій в режимі реального часу;
- ✓ різке зростання масштабів виробництва; якісно нове покоління засобів транспорту і зв'язку та їхня уніфікація, що забезпечують швидке поширення товарів і послуг, ресурсів і щей з прикладенням їх у найбільш сприятливих умовах. В даний час передача інформації здійснюється практично невідкладно.

Соціально-економічні:

- ✓ поглиблення інтернаціоналізації економіки на базі транс-націоналізації та регіоналізації;
- ✓ лібералізація сфери руху товарів та капіталу, розвиток нових фінансових технологій;
- ✓ становлення нового геоекономічного простору, що базується на між анклавному (між корпоративному) поділі праці;
- ✓ індивідуалізація, деконцентрація та диверсифікація виробництва, що базується на новітніх технологічних укладах;
- ✓ геоекономічні трансформації, що пов'язані із розпадом командно адміністративної системи господарювання та посиленням ринкової уніфікації сучасного світу.

Політичні:

- ✓ взаємопроникнення макроекономічної політики урядів та центральних банків;
- ✓ зростаюча орієнтація держав на зовнішні зв'язки;
- ✓ геополітичні трансформації, пов'язані із розпадом світової

соціалістичної системи.

- ✓ ослаблення твердості державних кордонів, полегшення свободи пересування громадян, товарів і послуг, капіталів; закінчення «холодної» війни, подолання політичних розбіжностей між Сходом і Заходом.

Культурні, морально-етичні:

- ✓ послаблення ролі традицій, соціальних зв'язків та звичаїв;
- ✓ зростання мобільності духовно-емоційного спілкування;
- ✓ освіти, духовно-культурного простору;
- ✓ подолання меж в освіті завдяки розвитку дистанційного навчання;
- ✓ прояв тенденції формування «однорідних» засобів масової інформації, мистецтва, поп-культури.

Організаційні:

- ✓ міжнародні форми здійснення виробничо-господарської діяльності (ТНК): організаційні форми, рамки діяльності яких виходять за національні межі, здобувають міжнародний характер, сприяючи формуванню єдиного ринкового простору;
- ✓ вихід неурядових організацій на багатонаціональний чи світовий рівень. Нову глобальну роль стали грати такі міжнародні організації як ООН, МВФ, Всесвітній Банк, СОТ та ін.;
- ✓ перетворення багатонаціональних компаній та інших організацій, як приватних, так і державних, в основних учасників глобальної економіки.

Іформаційні:

- ✓ революція в галузі інформаційних технологій, формування трансконтинентальних оптико-волоконних ліній, інтерактивних інформаційних мереж, використання новітніх комунікаційних засобів(супутникового телебачення, комп'ютерів, факс-зв'язку,

інтернету, реактивної авіації, контейнерних перевезень), дигіталізація (використання цифрових методів обробки, зберігання й відтворення інформації) уможливили:

- ✓ формування глобальної інформаційної інфраструктури, інтеграцію інформаційних ресурсів всіх рівнів, обсягів і масштабів;
- ✓ безпрецедентне збільшення мобільності фінансових, матеріальних, людських і інформаційних ресурсів, об'єднання географічно роздробленого миру в систему, що функціонує в режимі реального часу;
- ✓ уніфікація й упорядкування міжнародних потоків інформації, створення програмних засобів підтримки глобальних баз даних і забезпечення їхньої доступності;
- ✓ формування мережної логіки взаємин і розвиток «мережної культури», що базується на пріоритетності горизонтальних зв'язків, як базової структури глобального господарства;
- ✓ комплексна автоматизація управлінської діяльності й різке зниження трансакційних витрат на рівні національних економік і світового господарства в цілому.

Одним із важливіших показників, що характеризує стан розповсюдження процесів економічної глобалізації, вплив її на країни та ступень участі країн у процесах глобалізації є рейтинг глобалізації.

При складанні рейтингу глобалізації ураховуються чотири основних параметра.

По-перше, економічна інтеграція – обсяг міжнародної торгівлі, інвестицій і різного роду виплат (у тому числі й зарплат), що відбуваються з перетинанням державних кордонів.

По-друге, персональні контакти – міжнародні поїздки та туризм, обсяг міжнародних телефонних переговорів, поштових відправлень і

переказів і т.д.

По-третє, технологія – число користувачів Інтернет, число Інтернет-серверів і т.д.

У четвертих, участь у міжнародній політиці – членство держав у міжнародних організаціях, кількість посольств і т.д.

2.3. Еволюція напрямків глобалізації

Дискусії про те, що таке глобалізація, яка її природа і кінцеві цілі, ще почалися в той період, коли дослідники почали осмислювати новий феномен, не тільки не припинилися, але й придбали глибину і масштаб. Їхня гострота народжується непримиренністю точок зору на природу глобалізації, висловлюваних різними авторами, багато хто з яких втрачають здатність до зважених, об'єктивних оцінок, коли починають говорити про соціальні наслідки глобалізації, про те, які зміни відбуваються в системі суспільних зв'язків і відносин, як міняється соціальний тип особистості та тип культури. Існує також великий розкид думок і з таких питань: як глобалізація співвідноситься з іншими процесами в суспільному житті, які її найближчі й віддалені перспективи, що вона несе країнам і народам.

Численні погляди на глобалізацію можна систематизувати, умовно виділивши два базових напрямки, які схематично представлені на схемі (Рис. 2.3). Перший напрямок представлений глобалістами, які вважають, що глобалізація – феномен світової економіки, її принципово нова стадія розвитку.

Динамічний розвиток інформатизації на цій стадії розвитку людства деякі вчені розглядають як третю цивілізаційну революцію після неолітичної, сільськогосподарської й індустріальної (А.Д. Урсул,

В.О. Уледов). Рушійна сила глобалізації, відповідно до цього напрямку, – ринкова економіка й нові технології, а перспективи розвитку планетарної економіки – глобальна цивілізація.

Представники цього напрямку (Б.Р. Скотт, К. Оме, В. Коллонтай, Т. Левітт й ін.), як правило, перебувають на теоретичних позиціях неокласичної економічної школи, принципах вільного ринку. На їхню думку, воля переміщення факторів виробництва повинна привести до переливу капіталу із країн з високим рівнем доходу в бідні країни з низькою ціною праці, що викличе в останніх інтенсивний економічний ріст, а в остаточному підсумку відбудеться конвергенція регіонів з низьким і високим рівнями доходу.

У дійсності глобалізація веде до посилення нерівномірності розвитку окремих країн. Б.Р. Скотт затверджує, що глобальні ринки надають можливості всім, але можливості не рівносильні результату. Тому що головними фігурами в глобальній економіці виступають «глобальні корпорації», політика національних держав стає безглуздою й потрібне створення «наднаціональних інститутів» (К. Оме), що викликає протести антиглобалістів.

Другий напрямок представлений протилежними поглядами на глобалізацію. Тут не визнається феномен глобалізації.

Сутність глобалізації вбачається в надмірно високому рівні взаємозалежності національних економік, еволюційному розвитку розвитку міжнародного поділу праці.

Сутність глобалізації вбачається в надмірно високому рівні міжнародного поділу праці, що виступає рушійною силою. Звідси глобалізація – результат історичного еволюційного розвитку світової економіки. Перспективи такої глобалізації – інтеграція при одночасній регіоналізації.

Рис. 2.3. Еволюція напрямків глобалізації.

Не можна не погодитися з тим, що вивчати глобалізацію необхідно в якості особливого самостійного явища і як прояв інтернаціоналізації господарського життя.

2.4. Форми прояву глобалізації

Відповідно до Конференції ООН приводиться наступне визначення глобалізації: «Глобалізація – це загальний термін, що позначає усе більше складний комплекс трансграничних взаємодій між фізичними особами, підприємствами, інструментами й ринками та ін. Глобалізація проявляється в розширенні потоків товарів, технологій і фінансових засобів, у неухильному росту й посиленні впливу міжнародних інститутів цивільного суспільства, у розширенні масштабів трансграничних комунікаційних і інформаційних обмінів, приході всього через Інтернет, у трансграничному переносі захворювань і екологічних наслідків, і в усі більшій інтернаціоналізації певних типів злочинної діяльності».

Форми прояву глобалізації:

- становлення загальнопланетарного науково-інформаційного простору, глобальної інформаційної інфраструктури, мережних інформаційних технологій, світової комунікаційної системи й технологічних макросистем у сфері виробництва, транспорту й зв'язку;

- інтенсифікація міжнародних трансакцій, розвиток електронної комерції, становлення ринків робочої сили, товарів, інформаційних технологій на основі поступового зняття бар'єрів у торгівлі, підписання багатосторонніх торговельних угод і т.п.;

- швидкий ріст світового фінансового ринку, що функціонує в режимі реального часу на основі об'єднання ринкових і мережних комп'ютерно-комунікаційних технологій;

- різке збільшення обсягів і швидкості переміщення капіталів; інтенсифікація глобальних фінансових операцій. Завдяки розвитку електронних технологій і новітніх засобів зв'язку світова фінансова система перетворилася в постійно діючу глобальну мережу, у межах якої так звані мегабайтні гроші (у формі сигналів на моніторі) швидко переміщуються в будь-яку крапку миру, проходячи крізь кібер-простір і багаторазово змінюють напрямок свого руху. Характерною ознакою глобалізації є фінансова революція, пов'язана з еквітізацією світової економіки (від англ. equities – звичайні акції) на базі розширення глобальної фондової капіталізації;

- збільшення відкритості й взаємозалежності економік, господарсько-технологічне зближення країн, інтенсифікація регіональних інтеграційних процесів, розвиток міжконтинентальної інтеграції й т.п.;

- становлення єдиного світового виробництва на базі розміщення складових частин виробничо-збутового процесу в різних країнах, інтенсифікації планетарної діяльності глобальних господарських комплексів мультинаціональних компаній, багатопрофільних транснаціональних корпорацій, транснаціональних банків, їхніх об'єднань;

- виникнення нових глобальних економічних суб'єктів (транснаціональних корпорацій, регіональних об'єднань, міжнародних організацій, міст-мегаполісів, неурядових організацій, суспільних рухів, світових фінансових центрів, інтеграційних угруповань, союзів видатних особистостей) і нових форм ринкового поведіння (глобальних стратегій, нових методів конкурентної боротьби, глобальних мереж, об'єднань, поглинань, стратегічних альянсів);

- міжнародний рух циклічних коливань економіки, біржових, валютних, фінансових криз; зближення процентних ставок, внутрішніх і

світових цін і т.п.;

- уніфікація ведення бізнесу, втілення «мережної логіки» взаємин у світовому масштабі, реструктуризація діяльності фірм на основі гнучкого мережного принципу;

- формування нової системи глобального керування; збільшення кількості наднаціональних структур регулювання світового господарства, міжурядових і неурядових міжнародних організацій;

- інформаційно-культурне зближення народів, поширення єдиних стандартів життя, уніфікація смаків, цінностей, принципів і норм поведіння, універсализація культури й т.п.;

- формування специфічних інтересів і нових розбіжностей, порушення рівноваги світової екосистеми й загострення глобальних проблем.

2.5. Теоретичні підходи до глобалізації

Процес глобалізації є одним із актуальних проблем сучасного світового розвитку. Ці зміни у структурах світового співтовариства та трансформація соціально-політичних систем дозволяє казати про вступі сучасного світу у якісно нову фазу свого розвитку. Починається етап формування принципово іншого типу країн світу всепланетарного масштабу.

Глобалізацію кінця ХХ ст. характеризували два переломних періоди:

- розпад СРСР і СФРЮ;
- глобальна фінансова криза 1997-1998 років.

Дослідники глобалізації виокремлюють основні теоретичні підходи до глобалізації:

Функціональний підхід. Основний наголос робиться на ролі національних держав у справі охорони національних економік від нищівного впливу гібридної та космополітичної глобалізації.

Апологетичний підхід. Підкреслюється роль глобальних ринків у векторі розвитку інноваційних процесів, які згідно з ліберальною доктриною, прагнуть максимально обмежити втручання держави в процеси космополітичної глобалізації.

Технологічний підхід. Основна увага приділяється новітнім кібернетичним технологіям як умовам вибіркової гібридної глобалізації, що дає змогу перифірійним державам інтегруватися до глобальної економіки, зберігаючи свою регіональну специфіку.

У наукових пошуках 1990-х років дослідники звертали увагу на розвиток тенденцій глобалізації, що зумовили й різноманітні парадигми розуміння цього явища. Серед них виділяють:

- «зіткнення цивілізацій» – фрагментація світу неминуха через існуючі цивілізаційні відмінності, що кореняться в культурній (у першу чергу в расових і національних особливостях) диференціації, тому західній цивілізації, як стверджує автор концепції Самюель Хантінгтон, необхідно бути готовою дати відсіч можливому альянсу ісламських і конфуціанських держав;
- «макдональдизація» – гомогенізація культур, здійснювана транснаціональними корпораціями, відбувається під прапором модернізації (вестернізації, європеїзації, американізації і так далі);
- «гібридизація» – широкий спектр міжкультурних взаємодій, що приводять як до взаємозбагачення, так і до виникнення культурних традицій.

2.6. Індекс глобалізації

Глобалізація, згідно з визначенням американського дослідника Хелда Макгрю – це розширення, поглиблення та прискорення взаємозв'язків у світовому просторі в усіх аспектах сучасного людського життя. Вона втілює ідею інтегрованості країн у світове співтовариство та їх спільного розвитку. Захоплюючи широке коло сфер діяльності людини, від культури до злочинності, від фінансів до духовності, глобалізація викликає безліч дискусій і суперечок. Україна відчула вплив глобалізації вже з перших років незалежності, коли її економіка та суспільна сфера стали відкритими для світу. Нові явища принесли країні нові можливості й перспективи. Розширювався доступ до культурних, інтелектуальних і технологічних здобутків світового співтовариства.

Індекс глобалізації вперше був представлений у 2002 та оновлений і докладно описаний Дрейером, Гастоном і Мартенсом в 2008. Загальний індекс охоплює економічні, соціальні та політичні аспекти глобалізації і визначає глобалізацію як процес створення мережі зв'язків між суб'єктами на міжконтинентальні відстані, через різні потоки, включаючи людей, інформацію, ідеї, капітали і товари. Глобалізація розуміється як процес, який руйнує національні кордони, об'єднує національні економіки, культури, технології та політичне керівництво і виробляє складні взаємозалежні відносини.

Найбільш відомі дві системи кількісного і якісного вимірювання глобалізації. Першу розробив Швейцарський Економічний Інститут (KOF Konjunkturforschungsstelle der ETH Zurich – що означає інститут дослідження бізнес циклів), другу – Міжнародна організація Carnegie Endowment for International Peace (CEIP).

За першою системою (система KOF) індекс розраховується для 123

країн світу за другою (система CEIP) – для 62. Індекс глобалізації за системою KOF визначається за трьома категоріями, або інтеграційними «пулами»: економічним, політичним і соціальним – і обчислюється як сума цих трьох індексів, зважених за відповідними коефіцієнтами. У цій системі додатково використовуються показники портфельних інвестицій у вигляді абсолютних сум їх припливу і відпливу, а також доходи нерезидентів у формі заробітної плати або прибутки від інвестицій, виражені у відсотках до ВВП.

За системою CEIP індекс визначається з урахуванням 12 позицій, поділених на чотири інтегровані параметри. По-перше, економічна інтеграція – обсяг міжнародної торгівлі, інвестицій і різного роду виплат (у тому числі й зарплат), що відбуваються з перетинанням державних кордонів. По-друге, персональні контакти – міжнародні поїздки та туризм, обсяг міжнародних телефонних переговорів, поштових відправлень і переказів і т.ін. По-третє, технологія – число користувачів Інтернет, число Інтернет-серверів і т.ін. У четвертих, участь у міжнародній політиці – членство держав у міжнародних організаціях, кількість посольств і т.ін. Порівнюючи зміст вимірів індексу глобалізації за обома системами, легко побачити, що персональний та технологічний виміри за системою CEIP практично зводяться до соціального виміру за системою KOF.

Поряд з традиційними факторами національної могутності країни (територія, населення, рівень економічного зростання, чисельність армії та ступінь її укомплектування, науково-технічна база, система союзів та ін.) глобалізація виступає на перший план нові фактори сили: інформаційно-комунікаційний потенціал, положення на світових фінансових ринках, сучасні технології, спроможність впливати через міжнародні організації, ідейно-політичні важелі.

З огляду на це поточний розподіл країн за ступенем глобалізованості є

цілком закономірним (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

ТОР – 10 найглобалізованіших країн світу, 2016 р.

Місце	Країна	Індекс глобалізації
1	Нідерланди	91,70
2	Ірландія	91,64
3	Бельгія	90,51
4	Австрія	89,83
5	Швейцарія	87,01
6	Сінгапур	86,93
7	Данія	86,44
8	Швеція	85,92
9	Угорщина	85,72
10	Канада	85,67
41	Україна	70,71

Джерело: за даними КОФ, 2016 р.

Найкраще використали процес глобалізації такі країни як Ірландія, Швейцарія, Сінгапур, Нідерланди, Швеція. Це зумовлено тим, що ці невеликі за розміром країни використали глобальні ринки щоб отримати ті товари, фінансові засоби та послуги, які неможливо отримати чи виробити на національному рівні, а з іншого боку вони глобалізували свої унікальні ресурси (вигідне географічне положення, унікальні людські, інтелектуальні чи геокліматичні ресурси), що і забезпечило їм місце та певну цінність у глобальному розподілі праці.

Як приклад вдалого використання географічного розміщення можна навести Нідерланди, які крім економічних факторів виграють від свого розташування біля гирла ріки Рейн, що з'єднує країни, на які припадає практично три чверті всієї зовнішньої торгівлі Німеччини.

Протягом останнього часу інвестиції в економіку Голландії, так само як і інвестиційні потоки, що направляються з Голландії за кордон, досягли рівня, перевершити який вдалося лише деяким країнам.

Масштабні реформи, спрямовані на дерегулювання економіки і підвищення еластичності ринку праці, сприяли збільшенню припливу іноземних інвестицій з 8% ВВП у 1995 році до 19% ВВП у 1998 році.

При цьому приплив портфельних інвестицій збільшився за цей же період з 5% ВВП до більш 30% ВВП – тобто досягли найбільшого рівня у світі, що перевищує в два рази рівень Німеччини і Франції й у п'ять разів – рівень Великобританії.

У Швеції і Швейцарії, де невеликий внутрішній ринок і висококваліфікована робоча сила, є здатність конкурувати в будь-якому місці світу через розвиток глобальних компаній. На ступінь глобалізованості невеликих країн впливає ще безліч інших факторів.

Сінгапур активно сприяє міжнародному туризму (на одного мешканця Сінгапуру припадає три туристи). Окрім того він значно перевершує інші країни в ступені міжнародних контактів між людьми і вихідних міжнародних дзвоників на душу населення, що складають 390 хвилин у рік. Не зважаючи на високі обсяги торгівлі та рівень прямих іноземних та портфельних інвестицій, повна приватизація і прямий контроль над Інтернетом створили гальмуючий ефект у цій країні.

З огляду на це можна зазначити, що Інтернет відіграє значну роль у процесі глобалізації. Розвиток Інтернет технологій також дозволив Швеції і Фінляндії досягти високого ступеня інтеграції з усім іншим світом, і надалі вона, як видно, буде поглиблюватися швидше і швидше. Можливо, саме цим країнам у найближчі роки призначено стати лідерами в процесах глобалізації, змістивши з цієї позиції Сінгапур.

У цей же час, значний відрив невеликої кількості країн від усього іншого світу і відсутність яких-небудь зрушень у багатьох країнах, що залишаються за процесами глобалізації, дає можливість стверджувати, що в найближчі роки розрив між першою й останньою групами країн буде тільки

збільшуватися.

Дослідники процесу глобалізації зробили низку висновків. Вони вважають невірною гіпотезу про те, що чим більше глобалізована країна, тим більше вона уразлива перед діями терористів. Вважається, що в глобалізованих країнах терористам легше перетинати границі, підтримувати зв'язок, збирати кошти та ін. Однак зіставлення міжнародної статистики тероризму та даного рейтингу показує, що подібний зв'язок, навіть якщо він й існує, досить незначний.

Другий висновок говорить, що чим більше глобалізована країна, тим менше в ній корупції. Рівень корупції в державах оцінювався по доповідях провідної антикорупційної організації Transparency International. Третій висновок говорить, що чим вище рівень глобалізації в країні, тим у ній більше волі (економічної та політичної). Це пояснюється більшою відкритістю суспільств і державних систем, їх більшої транспарентністю та більшим впливом, що здобувають у них громадські організації та засоби масової інформації.

2.6.1. Індекс глобальної конкурентоспроможності

Індекс глобальної конкурентоспроможності (англ. The Global Competitiveness Index, GCI) є показником, який щорічно розраховує Всесвітній економічний форум, що проходить в Давосі (Швейцарія), для того, щоб «оцінити конкурентоспроможність окремих країн, забезпечивши розуміння чинників їхньої продуктивності та процвітання». Всесвітній економічний форум визначає національну конкурентоспроможність як здатність країни та її інститутів забезпечувати стабільні темпи економічного зростання, які були б стійкі в середньостроковій перспективі, підкреслюючи, що країни з високими

показниками національної конкурентоспроможності, як правило, забезпечують більш високий рівень добробуту своїх громадян. Результати проведеного дослідження оприлюднюються у щорічному звіті The Global Competitiveness Report.

Методика обрахунку GCI була розроблена професором Колумбійського університету Ксав'є Сала-і-Мартіном (Xavier Sala-i-Martin, Columbia University) і вперше опублікована в 2004 році.

Індекс глобальної конкурентоспроможності складений із 113 показників, які об'єднані в 12 індикаторів (англ. pillars), згрупованих у три групи субіндексів (англ. subindexes) (рис. 2.4):

- основні вимоги;
- підсилювачі ефективності;
- фактори інновацій та вдосконалення.

Сукупність змінних на дві третини складається з результатів глобального опитування 1300 незалежних експертів (керівників компаній) із різних країн і сфер діяльності, (щоб охопити широке коло факторів, що впливають на бізнес-клімат в досліджуваних країнах), а на одну третину із загальнодоступних джерел (статистичні дані і результати досліджень, що здійснюються на регулярній основі міжнародними організаціями). Вибір саме цих змінних обумовлений теоретичними і емпіричними дослідженнями, причому жоден фактор не в змозі самотужки забезпечити конкурентоспроможність економіки. Так, ефект від збільшення витрат на освіту може бути знижений через неефективність ринку робочої сили, інших недоліків інституційної структури і, як наслідок, відсутності у випускників навчальних закладів можливості бути відповідним чином працевлаштованими. Спроби поліпшити макроекономічне середовище, наприклад, оптимізувати контроль над державними фінансами, будуть вдалими тільки при належній прозорості

системи управління фінансами, відсутності корупції та масштабних порушень. Підприємці будуть впроваджувати нові технології тільки в тому випадку, якщо потенційний прибуток перевищить необхідні інвестиції. Таким чином, згідно з висновками Всесвітнього економічного форуму, найбільш конкурентоспроможними є економіки тих країн, які в змозі проводити всеосяжну політику, враховувати весь спектр чинників та взаємозв'язки між ними.

Розглядаючи детальніше 12 індикаторів виділимо показники кожного з них.

1. Інституції

➤ *Державні установи:* право власності (в тому числі захист прав інтелектуальної власності); етика і корупція (довіра політикам); зловживання впливом (незалежність судочинства, фаворитизм у процесі ухвалення рішень державними чиновниками); ефективність уряду (державні розтрата, тягар державного контролю, ефективність законодавчої бази, прозорість вироблення урядом політичного курсу); безпека (витрати бізнесу внаслідок тероризму, злочинності і насильницьких дій; організована злочинність; надійність поліції);

➤ *Приватні установи:* корпоративна етика (етична поведінка компаній); підзвітність (міцність стандартів аудиту і звітності, ефективність корпоративних органів управління; захист інтересів міноритарних акціонерів).

2. Інфраструктура

➤ *Електрика і телефонна інфраструктура:* якість постачання електроенергії; кількість абонентів мобільного зв'язку/ на 100 жителів; кількість абонентів фіксованого зв'язку/ на 100 жителів;

➤ *Транспортна інфраструктура*: якість усієї інфраструктури; якість доріг; якість портової інфраструктури; якість інфраструктури повітряного транспорту; якість залізничної інфраструктури.

Рис. 2.4. Зображення 3 груп субіндексів і індикаторів Індексу глобальної конкурентоспроможності.

3.Макроекономічна стабільність

- *Державний борг;*
- *Валові національні заощадження,% від ВВП;*
- *Баланс державного бюджету у % від ВВП;*
- *Кредитний рейтинг країни;*

➤ *Інфляція.*

4. Охорона здоров'я та початкова освіта

➤ *Охорона здоров'я:* вплив малярії на бізнес; коефіцієнт захворюваності малярією; захворюваність на туберкульоз/ на 100000 жителів; рівень розповсюдження ВІЛ, % дорослого населення; дитяча смертність/1000 живонароджених; очікувана тривалість життя;

➤ *Початкова освіта:* якість початкової освіти; зарахування до початкових навчальних закладів.

5. Вища освіта та професійна підготовка

➤ *Кількісне значення освіти:* зарахування до закладів середньої освіти; зарахування до закладів вищої освіти;

➤ *Якість освіти:* якість освітньої системи; якість навчання математичним і природничим наукам; якість управління в школах; доступ до мережі Інтернет у школах;

➤ *Навчання за місцем роботи:* доступність спеціалізованих науково-дослідних і навчальних закладів; ступінь професійної підготовки персоналу.

6. Ефективність товарного ринку

➤ *Конкуренція;*

➤ *Якість умов попиту.*

7. Ефективність ринку праці

➤ *Гнучкість:* гнучкість визначення заробітної плати; вплив оподаткування на стимули до роботи;

➤ *Використання талантів:* здатність країни утримувати таланти; здатність країни залучати таланти.

8. Розвиток фінансового ринку

➤ *Ефективність*: наявність фінансових послуг, доступність фінансових послуг; фінансування через місцевий ринок капіталу; простота доступу до кредитів; наявність венчурного капіталу;

➤ *Надійність і довіра*: міцність банків; регулювання фондових бірж.

9. Технологічна готовність

➤ *Технологічні запозичення*: наявність новітніх технологій; освоєння технологій на рівні фірм; прямі зовнішні інвестиції та передача технологій;

➤ *Використання інформаційно-телекомунікаційних технологій*: інтернет користувачі, % населення; абоненти фіксованого широкопasmового Інтернету / на 100 жителів; пропускна здатність Інтернету, кб / с / на 1 користувача; активні абоненти мобільного широкопasmового зв'язку / на 100 жителів.

10. Розмір ринку

➤ *Розмір внутрішнього ринку*;

➤ *Розмір іноземного ринку*.

11. Конкурентоспроможність компаній

➤ *Чисельність місцевих постачальників*;

➤ *Якість місцевого постачальника*;

➤ *Ширина ланцюга створення вартості*;

➤ *Управління міжнародним розповсюдженням*;

➤ *Модернізація виробничого процесу*;

➤ *Межі маркетингу*.

12. Інновації

➤ *Здатність до інновацій*;

➤ *Якість науково-дослідних інститутів*;

➤ *Витрати компаній на дослідження і розробки*;

➤ *Співпраця університетів та промисловості у дослідженнях та розробці;*

➤ *Державні закупівлі високотехнологічної продукції;*

➤ *Наявність вчених та інженерів.*

За результатами оцінювання Глобального індексу конкурентоспроможності за 2015 – 2016 рр. Україна посіла 79 місце серед 140 країн у порівнянні з 76 місцем серед 144 країн у 2014 – 2015 рр.

В тому числі в розрізі складових оцінки: базові вимоги – 101 місце, підсилювачі ефективності – 65 місце, інновації та фактори вдосконалення – 72 місце.

Перелік конкурентних переваг економіки України, на жаль, дуже короткий.

Назвемо деякі з них:

якість залізничної інфраструктури (28-е місце);

кількість абонентів мобільного зв'язку/ 100 жителів (32-е місце);

якість початкової освіти (45-те);

зарахування до початкової освіти (33-е місце);

доступ до вищої освіти (14-те);

якість математичної і природничо-наукової освіти (38-те);

якість освітньої системи (54-те);

здатність до інновацій (52- місце);

якість науково – дослідних інститутів (43-те місце);

наявність вчених та інженерів (29-е місце).

Водночас перелік недоліків економіки України включає більше 90 показників.

Серед 12 індикаторів найнижчу оцінку отримав 1-й індикатор – інституції (130-те місце) за рахунок показника – державні установи; 3-й

макроекономічне середовище (134-те); 8-й – розвиток фінансового ринку (121-е місце).

2.6.2. Індекс конкурентоспроможності Міжнародного інституту розвитку менеджменту

Міжнародний інститут розвитку менеджменту (англ. International Institute of Management Development, IMD, (Лозанна, Швейцарія)) – неприбуткова навчально – дослідницька структура, яка крім навчальної роботи проводить власні економічні дослідження, зокрема останні 20 років готує звіт «IMD World Competitiveness Yearbook», в якому оцінює індекс та рейтинг конкурентоспроможності окремих країн світу.

Сьогодні IMD здійснює свою діяльність більш, ніж у 60 країнах (регіонах) світу. Особливістю складання рейтингу є те, що аналіз здійснюється за двома групами країн, поділеними, відповідно, до кількості мешканців. Тобто, до першої групи входять країни, де населення більше 20 млн. мешканців, а до другої – менше 20 мільйонів.

World Competitiveness Yearbook аналізує і оцінює здатність націй створювати і підтримувати середовище, в якому підприємства можуть конкурувати.

Припускається, що створення багатства відбувається в першу чергу на рівні підприємства (будь то підприємства приватної чи державної власності) – це область досліджень називається: «конкурентоспроможність підприємств». Проте, підприємства працюють в національному середовищі, яке підсилює або перешкоджає їх здатності конкурувати на внутрішньому ринку або на міжнародному рівні – ця область досліджень називається: «конкурентоспроможність націй».

Рейтинг конкурентоспроможності країн відображає здатність національних систем управління створити сприятливі умови і конкурентоздатне середовище для об'єктів підприємницької діяльності. Методологія визначення індексу конкурентоспроможності, ділить національне середовище на 4 групи показників (які, у свою чергу, оцінюються за 5 субфакторами), зокрема:

- економічні показники (78 критеріїв) – оцінюють досягнення країни у розвитку національної економіки, міжнародної торгівлі, залученні іноземних інвестицій, забезпеченості зайнятості населення, а також цін;

- ефективність уряду (урядової політики) (71 критерій) - оцінюється за такими напрямками: державні фінанси, фіскальна політика, інституційні обмеження, регуляторна та дозвільна система суспільні обмеження;

- ефективність бізнесу (68 критеріїв) – група показників оцінює ступінь стимулювання національним середовищем підприємств до роботи в інноваційній та іншій господарській діяльності, оцінюючи їхні досягнення за показниками: продуктивності та ефективності (в розрізі секторів економіки – сільське господарство, промисловість, сфера послуг), оплати праці, залучення іноземної робочої сили, розвитку фондового ринку та доступу до нього інвесторів;

- інфраструктура (114 критеріїв). Її розвиток оцінюється в розрізі параметрів базової, наукової, медичної інфраструктури та стану навколишнього середовища, освітньої інфраструктури та захисту авторських прав. Показники, що визначають передумови інноваційності економіки, містяться в підгрупі «Інфраструктура» та представлені двома напрямками: наукова інфраструктура: загальні витрати на дослідження та розробки на душу населення (доларів США), витрати на дослідження та розробки персоналу в бізнесі; витрати на дослідження та розробки

персоналу в бізнесі на душу населення; кількість присуджених Нобелівських премій; освітня інфраструктура: загальний обсяг державних витрат на освіту на душу населення; студентська мобільність (за межі країни).

Усього для вимірювання конкурентоспроможності застосовують 314 критеріїв. Вони можуть бути:

- *жорсткі дані* – статистичні дані, які надаються міжнародним організаціями (МВФ, Світовий банк, ОЕСР, МОП тощо), приватними установами (Cushman & Wakefield, Mercer HR Consulting, PriceWaterhouseCoopers та ін.) та національні організації через мережу Партнерських інститутів. Жорсткі дані представляють вагу в 2/3 в загальному рейтингу і які аналізують конкурентоспроможність, яку можна виміряти (наприклад, ВВП).

- *м'які дані* – опитування керівників бізнесу верхньої або середньої ланки з метою оцінки ситуації в своїй власній країні (4 тис. респондентів із різних країн). Вимогою до респондентів є проживання в цій країні впродовж періоду оцінювання. Представляють собою вагу в 1/3 загального рейтингу.

Крім того, деякі критерії призначені тільки для довідкової інформації, що означає, що вони не використовуються при розрахунку загальної конкурентоспроможності рейтингу (наприклад, населення у віці до 15 років).

У 2016 р. за рейтингом Міжнародного інституту розвитку менеджменту Україна посіла 59 місце серед 61 оцінюваних країн із індексом конкурентоспроможності 46.512 (максимальне значення дорівнює 100). Порівняно з 2015 р. її позиція покращилась на 1 місце.

Лідерами рейтингу є: Гонконг, Швейцарія, США, Сінгапур, Швеція, Данія серед країн СНД – Росія (44 місце), Казахстан (47 місце).

2.6.3. Індекс людського розвитку

Індекс людського розвитку (ІЛР) (до 2013 року «Індекс розвитку людського потенціалу» (ІРЛП), англ. Human Development Index, HDI)) – інтегральний показник, що розраховується щорічно для міждержавного порівняння і вимірювання рівня життя, грамотності, освіченості і довголіття, як основних характеристик людського потенціалу досліджуваної країни. HDI був створений, щоб підкреслити, що люди і їх можливості повинні бути кінцевим критерієм оцінки розвитку країни, а не поодиноким економічним зростанням. HDI також може бути використаний при виборі національної політики, порівнюючи, яка з двох країн з однаковим рівнем ВВП на душу населення може в кінцевому підсумку запропонувати кращі можливості людського розвитку. Ці контрасти зможуть стимулювати дискусії про пріоритети державної політики.

Він є стандартним інструментом при загальному порівнянні рівня життя різних країн і регіонів. Індекс публікується в рамках програми розвитку ООН в звітах про розвиток людського потенціалу і був розроблений в 1990 році групою економістів на чолі з пакистанцем Махбубом-уль-Хаком. Однак концептуальна структура індексу була створена завдяки роботі Амарт'я Сена.

За методикою ООН індекс людського розвитку обчислюється на підставі 3-х показників:

1. Очікувана тривалість життя – оцінює довголіття, (Ід);
2. Рівень грамотності (освіченості) населення країни (середня кількість років, витрачених на навчання та очікувана тривалість навчання), (Іо);
3. Рівень життя, оцінений через ВНД на душу населення за паритетом купівельної спроможності (ПКС) в доларах США (Ір.ж).

$$I_{лр} = \frac{I_{д+I_{о+I_{р.ж}}}{3} (2.1)$$

Після того, як значення ІЛР розраховані, здійснюється ранжирування країн за цим показником. Після цього країни розбиваються на чотири групи:

- країни з дуже високим рівнем людського розвитку – для яких $I_{ЛР} \geq 0,8$;
- країни з високим рівнем людського розвитку – для яких $0,7 \leq I_{ЛР} < 0,8$;
- країни з середнім рівнем людського розвитку – для яких $0,55 \leq I_{ЛР} < 0,7$;
- країни з низьким рівнем людського розвитку – для яких $I_{ЛР} < 0,55$.

Для більш глибокого та ґрунтовного аналізу людського розвитку крім ІЛР використовують додаткові показники, а саме:

- індекс бідності населення для країн, що розвиваються (ІБН-1);
- індекс бідності населення для країн-членів ОЕСР, країн Західної та Східної Європи, а також СНД (ІБН-2);
- індекс розвитку з урахуванням гендерного фактора (ІРГФ);
- показник розширення можливостей жінок (ПРМЖ).

Теоретично індекс призначений стати показником того, як країни використовують свої матеріальні блага на користь населення, тобто на соціальний розвиток країни. За словами Махбуба ель Хака, «основна мета розвитку – це розширення вибору, який може робити люди, а також створення середовища, в якому люди могли б жити здоровим та творчим життям».

Проте, кількість людей, що навчаються, навряд чи є достатнім показником, а тривалість життя – надійним індикатором здоров'я нації. Така невідповідність є досить очевидною, проте індекс використовується статистичним комітетом ООН для групування країн за соціальним розвитком вже майже 20 років.

Наприклад компоненти індексу, пов'язані з кількістю писемного населення чи кількістю людей, що навчаються, вже втратили свою актуальність для більшості країн світу. Через це вони вже навіть не включаються в програми національних переписів населення, тому по них показник умовно визначено у 99,0%. Щодо цієї складової індексу варто зауважити, що яскравим прикладом суперечностей індексу є Люксембург. За ВВП на душу населення він має найвищі показники впродовж останніх років здебільшого за рахунок дуже розвинутого фінансового сектора. І безперечним є високий рівень життя в країні. Проте вона не може покращити свою позицію в індексі через відносно низький показник із валового охоплення навчанням, адже в цій невеликій країні з усього лише півмільйонним населенням об'єктивно неможливо здійснювати підготовку фахівців з усіх спеціальностей. І її жителі змушені навчатися в університетах сусідніх країн: Франції, Німеччини, Бельгії. Тобто знову постає питання про те, чи реально такі показники як кількість писемного населення чи валове охоплення населення навчанням свідчать про соціальну ситуацію в країні.

Дані щодо розвитку людського потенціалу, наведені у звіті ООН у 2015 р., дозволяють зробити наступні висновки. Україна посідає 81 місце серед країн світу за рівнем людського розвитку. При цьому за показниками освіти вона має високі результати, близькі до провідних країн світу: рівень грамотності дорослого населення – 99,4 %; частка тих, хто вступив до початкових, середніх та вищих навчальних закладів – 86,5 %. Але очікувана тривалість життя є значно нижчою, ніж у розвинених країнах, і становить лише 71,0 роки. До того ж ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності досягає лише 8,1 тис. дол. США., що у 4-9 разів менше, ніж у найбільш розвинених країнах .

Отже сьогодні перед Україною стоїть складне завдання: перетворити свій потужний освітній потенціал на реальні досягнення у сфері матеріального та нематеріального виробництва, а також значною мірою вдосконалити сферу соціального захисту, щоб забезпечити своїм громадянам можливість прожити довге та здорове життя.

2.6.4. Індекс легкості ведення бізнесу

Індекс легкості ведення бізнесу (англ. *Ease of Doing Business Index*) – індекс, який використовують задля порівняння простоти підприємницької діяльності між країнами світу, що укладається Світовим банком на основі річних даних. Вищі оцінки у індексі свідчать про краще та, зазвичай, простіше регулювання бізнесу, а також сильніший захист прав власності. Метою побудови індексу є забезпечення даними досліджень впливу регуляції бізнесу державою на економічне зростання. Від початку проекту в листопаді 2001р. було опубліковано понад 800 наукових досліджень, які використовують один чи декілька індикаторів запропонованих у індексі чи у попередніх пов'язаних дослідженнях. Результати досліджень вказують на сильний взаємозв'язок між покращенням правил ведення бізнесу і зростанням економіки.

Структура індексу

На відміну від подібних досліджень, Індекс легкості ведення бізнесу засновується лише на вивченні та квантифікації законів, постанов та правил, що стосуються ведення підприємницької діяльності. Індекс не враховує загальніші умови, такі як інфраструктура, інфляція та злочинність.

Спосіб обчислення індексу може незначним чином змінюватися із року в рік, таким чином, що позиції певної країни у рейтингу не є цілком порівнюваними між роками.

Таблиця 2.2

Рейтинг країн за Індексом легкості ведення бізнесу (англ. *Ease of Doing Business Index*)

Позиція	Країна	Реєстрація підприємств	Отримання дозволів на будівництво	Реєстрація майна
1	Сінгапур	10	1	17
2	Нова Зеландія	1	3	1
3	Данія	29	5	9
4	Республіка Корея	23	28	40
5	Гонконг	4	7	59
6	Великобританія	17	23	45
7	США	49	33	34
8	Швеція	16	19	11
9	Норвегія	24	26	13
10	Фінляндія	33	27	20
20	Литва	8	18	2
24	Грузія	6	11	3
51	Російська Федерація	41	119	8
83	Україна	30	140	61

Загальний індекс базується на дев'яти внутрішніх індикаторах:

- Реєстрація підприємств – процедури, час, витрати та мінімальний капітал для заснування підприємства.
- Отримання дозволів на будівництво – процедури, час та витрати на будівництво складу.
- Реєстрація майна – процедури, час та витрати на реєстрацію комерційної нерухомості.

- Отримання кредиту – сила юридичних прав, глибина кредитної інформації.
- Захист прав інвесторів – відкритість фінансових показників, відповідальність керівництва та легкість судових позовів від інвесторів.
- Сплата податків – кількість податків, час на підготовку податкових звітів, загальний податок як частка прибутку.
- Міжнародна торгівля – кількість документів, витрати та час необхідний для експорту та імпорту.
- Забезпечення контрактів – процедури, час та витрати на примушення сплати боргу.
- Закриття підприємства – відсоток відшкодувань, час та додаткові витрати на закриття неплатоспроможної фірми.

2.6.5. Глобального індексу ефективності аквакультури

Глобальний індекс ефективності аквакультури включає 10 індикаторів. Кожний індикатор має числовий бал, який розраховується за даними показників економічної діяльності.

Для оцінки загальних показників, індивідуальні бали у першу чергу калібруються з припущенням про нульовий вплив. Кожна оцінка у балах потім відображається від 0 до 100, де 100 балів – репрезентують цільову вартість. З метою впливу оцінок індивідуальних індикаторів на стан рибогосподарського виробництва, здійснюється «зважування» кожного індикатора з використанням аналізу головних компонентів отриманих даних з метою визначення того, наскільки варіації даних пояснюються кожним індикатором. Бали комбінуються для отримання балів на тонну продукції. Це дозволяє йому бути помноженим на продукцію для отримання більш повноцінного порівняння потенційних впливів.

Головною перешкодою для застосування Глобального індексу ефективності аквакультури є обмеженість систем, які можуть бути порівняними. Якщо він використовується належним чином, індекс може надати корисну інформацію для більш конкретної галузі або специфічного проекту.

Виділяють три групи індикаторів:

виробничі ресурси (споживання);

розряд;

біологічні наслідки.

Блок I. Виробничі ресурси (споживання).

1. Аквакультура, що базується на вилові рибопосадкового матеріалу у природному середовищі (Capture-based Aquaculture – CAP) розраховується за формулою (2.2):

$$CAP = \frac{\sum(\text{кількість риби з природної популяції (кг)} * \text{бал сталості})}{\text{Рибна продукція, тонн}} \quad (2.2)$$

Показує ступінь того, наскільки система залежить від зариблення рибницьких господарств рибопосадковим матеріалом із природного середовища, беручи до уваги сталість цього природного запасу.

1. Екологічна енергія (ECOE) розраховується за формулою (2.3):

$$ECOE = \frac{\sum \text{Чиста первинна продукція корму на вході (т вуглецю)}}{\text{Рибна продукція, тонн}} \quad (2.3)$$

Кількість енергії, або чистої первинної продукції (NPP), яку риба, що вирощується, вилучає з екосистеми через споживання харчових компонентів.

3. Промислова енергія (INDE) розраховується за формулою (2.4):

$$INDE = \frac{\sum \left(\frac{\text{Частка (рибної продукції/тваринництво)/рослинництво/система виробництва*}}{\text{коефіцієнт ножа} \left(\frac{\text{МДж}}{\text{т}} \right) * \text{загальні витрати кормів(т)}} \right)}{\text{Рибна продукція, тонн}} \quad (2.4)$$

Енергія, спожита під час виробництва та під час отримання та переробки компонентів кормів.

4. Сталість кормів (FEED) розраховується за формулою (2.5):

$$FEED = \frac{\sum \text{виробництво кормів за видами} * \text{оцінка сталості кожного виду} * \text{співвідношення риби на вході і виході}}{\text{Рибна продукція, тонн}} \quad (2.5)$$

Кількість, ефективність та сталість природних популяцій риб як інгредієнтів кормів.

Блок II. Розряд.

5. Антибіотики (ANTI) розраховується за формулою (2.6):

$$ANTI = \frac{\sum \text{кількість активних інгредієнтів (кг)} * \text{співвідношення WHO-OIE}}{\text{Рибна продукція, тонн}} \quad (2.6)$$

Кількість використаних антибіотиків з урахуванням ризику для здоров'я людини та тварин.

6. Засоби проти біологічного впливу (мідь) (COP) розраховують за формулою (2.7).

$$FEED = \frac{\text{Рибпродукція, тонн} * \% \text{ продукція, отримана з використанням антифоулантів, що містять мідь}}{\text{Рибна продукція, тонн}} \quad (2.7)$$

Оціночна частина продукції, отриманої з використанням антифоулантів, що містять мідь.

7. Попит на кисень для біохімічних реакцій (BOD) розраховується за формулою (2.8).

$$BOD = \frac{BOD(\text{т } O_2) * \text{територія впливу (км}^2\text{)}}{\text{Рибна продукція, тонн}} \quad (2.8)$$

Відносний вплив зменшення кількості кисню у воді внаслідок забруднення (не вжита їжа та фекалії).

8. Паразитициди (PARA) розраховується за формулою (2.9).

$$PARA = \frac{\sum \text{Кількість (кг)} * [(1/DC50 + 1)] * BOD (\text{т } O_2) * \text{тривалість (дні)}}{\text{Рибна продукція, тонн}} \quad (2.9)$$

Кількість вжитих паразитицидів, ураховуючи заходи із зменшення токсичності доквілля.

Блок III. Біологічні наслідки.

9. Втечі (ESC) розраховується за формулою (2.10).

$$ESC = \frac{GAPI \text{ інвазивна оцінка} * \text{риба, що втекла}}{\text{Рибна продукція, тонн}} \quad (2.10)$$

Кількість риб, що втекли, ураховуючи оцінку ризику на 1 голову.

10. Патогени (PATH) розраховується за формулою (2.11).

$$PATH = \frac{\sum \text{патоген-специфічні втрати (т)}}{\text{Рибна продукція, тонн}} \quad (2.11)$$

Кількість смертей на фермі, ураховуючи оцінки кількості видів у природній екосистемі, які чутливі до патогенних організмів з ферми.

Інша концепція, для морської аквакультури – Індикатори для сталого розвитку аквакультури та Керівництво з їх використання у Середземному морі (Indicators for Sustainable Development of Aquaculture and Guidelines for their use in the Mediterranean), була розроблена Середземноморською комісією з рибальства ФАО. Оцінка охоплює стале виробництво та ґрунтується на чотирьох складових: управлінській, економічній, соціальній та екологічній. Концепція декларує те, що вона побудована на визначенні 156 індикаторів, які повинні створити умови для консультацій

з рибогосподарськими виробниками згідно з узгодженою методологією та певними принципами і критеріями.

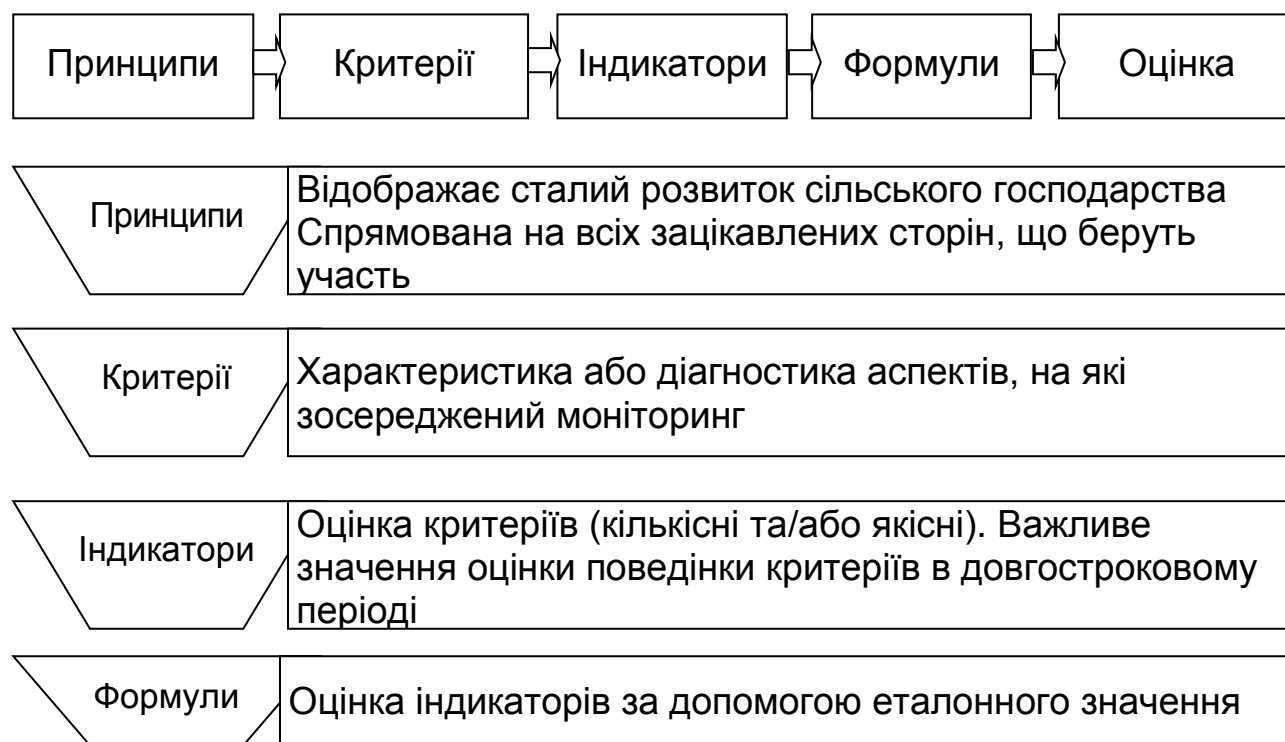

Рис. 2.5. Методологія PCI, використана для визначення індикаторів для сталого розвитку морської аквакультури.

На відміну від Глобального індексу ефективності аквакультури, ці індикатори не були зорієнтовані до зменшення до одного числа балів, і таким чином, може бути визначено, до якої одиниці застосовується індикатор.

Тому у процесі аналізу, обирається не менше 22 індикаторів, що дає можливість різного поєднання залежно від потреб регіонального або національного рівня. Крім того, індикатори можна було б виражати за спрощеною системою «світлофора», щоб показувало, задовольняються чи ні цілі сталості (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Приклад оцінки за допомогою 3-категорійного «світлофора» порівняння показників протягом 5 років (проект InDAM) *

Індикатор	Рік 1	Рік 2	Рік 3	Рік 4	Рік 5
Економічний 1	Ж	Ж	З	З	З
Економічний 2	З	З	З	З	З
Екологічний 1	Ж	Ч	Ж	Ж	З
Екологічний 2	З	З	З	З	З
Екологічний 3	З	З	З	Ж	Ж
Соціальний 1	З	З	З	Ж	Ч
Соціальний 2	Ч	Ч	Ч	Ж	З
Управлінський 1	З	З	З	З	З

* Примітка. Ж – жовтий; З – зелений; Ч – червоний.

Цей підхід є придатним для використання у різних регіонах і може бути використаним у різних шкалах (на національному рівні або рівні підприємства).

2.6.6. Індекс сталої етичної торгівлі продукцією аквакультури

Індекс етичної продукції аквакультури (The Ethical Aquatic Food Index – EAFI) охоплює широке коло етичних критеріїв та критеріїв сталості, і відрізняється застосуванням багаторівневого підходу. Вказане дозволяє здійснити базові оцінки за умов обмеженої кількості даних, та провести більш складні та кількісні оцінки з урахуванням вказаних даних (рис. 2.6).

Рівень нульового індикатора є спрощеним. Тому може бути застосована базова система балів (від 0 до 5) і бали від різних індикаторів поєднуються з метою надати короткий огляд загальної відповідності отриманого результату базовим стандартам.

Рівень 1 відображає чи використовуються у рибогосподарському виробництві будь-які хімічні лікарські засоби.

Рівень 2 показує, які власне засоби використовуються.

Таким чином, Індекс етичної продукції аквакультури є інструментом для підтримки процесу ухвалення рішень, що адаптується, для використання підприємствами в тому числі.

Рівень 3 свідчить про кількість конкретних використаних засобів.

Рис. 2.6. Ключові особливості позиціонування Індекс етичної продукції аквакультури EAFI як багаторівневої теративної (циклічної) ієрархічної концепції.

План питань для обговорення й дискусії на практичному занятті:

1. Глобалізація міжнародних відносин.
2. Наукові концепції глобалізації в сучасних економічних теоріях.

3. Передумови та сутність процесу міжнародної економічної інтеграції.
4. Поняття геоekonomіки: суть і зміст.
5. Інтернаціоналізація світогосподарського життя: чинники та проблеми.
6. Чинники розвитку світових глобалізаційних процесів.
7. Особливості глобалізації світової економіки.
8. Індекс глобальної конкурентоспроможності.
9. Індекс людського розвитку.
10. Індекс глобалізації.
11. Рейтинг глобалізації країн.

РОЗДІЛ 3 СУЧАСНА МЕТОДОЛОГІЯ ГЛОБАЛІСТИКИ

3.1. Глобалістика як процес віддзеркалення специфіки еволюції глобальної економіки.

3.2. Етапи становлення глобалістики.

3.3. Основні школи, які досліджують процеси глобалізації.

3.4. Антиглобальний рух як суттєвий політичний феномен.

3.1. Глобалістика як процес віддзеркалення специфіки еволюції глобальної економіки

Поняття «глобалістика» увійшло у науковий обіг у 80-ті рр. ХХ ст. як відображення фундаментальних перетворень сучасної світової економіки, зумовлених посиленням дії загально цивілізаційних законів та закономірностей, які охоплюють усі сфери суспільного життя і формують постіндустріальну світову цивілізацію.

Глобалістика – один із найбільш інтенсивних напрямів розвитку сучасної науки про міжнародні відносини і перш за все, економічні відносини. *Глобалістика* – це сучасна, самостійна галузь науки про загальні, планетарні проблеми нинішнього і майбутнього розвитку людської цивілізації, глобалізації, її політичну, економічну і соціальну організацію як єдиного цілого.

Об'єктом науки глобалістики є процеси глобалізації. Предметом глобалістики є походження, прояви і шляхи вирішення глобальних проблем, а також становлення макросоціоприродних систем та їхньої динаміки.

В центрі уваги глобалістики знаходяться взаємодія екологічних, економічних, соціальних та інших процесів, а також можливості управління ними.

Можна виділити три особливості глобалістики як науки. В її межах система взаємозв'язків людини, суспільства і природи уявляється єдиним

цілим у масштабах усієї планети. Крім того, глобалістика розглядає цю систему як перманентно кризову, при цьому в центрі її уваги знаходяться всі напруженості, конфлікти, катастрофи. На відміну від інших наук вона характеризує їх не як аномалію чи патологію, а як абсолютно нормальне та неминуче явище, як джерело розвитку суспільства.

Ця наука зосереджує свою увагу на розробленні управлінських рішень з подолання кризових ситуацій і тим самим її апологети прагнуть забезпечити поступовість світового розвитку.

3.2. Етапи становлення глобалістики

У становленні глобалістики як науки можна виділити три етапи, кожен з яких віддзеркалює специфіку еволюції світової економіки та суспільства.

Перший етап – 1960-ті рр. Саме тоді поряд із диференціацією наукового знання виникла нагальна потреба в інтеграції теоретичних і практичних знань, що спрямовувалися на вивчення нових явищ, різних за масштабністю, цілісністю і складністю системи взаємовідносин.

Отже, глобалістика первісно стала утворюватись і як принципово новий науковий напрям, де на перший план виступили інтеграційні процеси, і як сфера суспільної практики, що охоплювала міжнародну політику, економіку і навіть ідеологію.

Попередником глобалістики на цьому етапі була футурологія. Займатися проблемами майбутнього були покликані:

- Інститут проблем майбутнього (створений у Відні у 1965 р.),
- Міжнародний фонд «Людство у 2000 році» (заснований у 1965 р. у Нідерландах),
- Товариство з вивчення майбутнього світу (організоване у 1966 р. у

Вашингтоні).

У 1968 р. найбільш відомі футурологи 30 країн створили Римський клуб, який досить швидко став впливовим органом, що досліджував майбутні тренди розвитку. Члени Римського клубу зайнялися глобальним моделюванням за двома основними напрямками – дослідження меж і спрямованості зростання економіки та дослідження в галузі людських взаємовідносин і взаємодій. У 1972 р. було опубліковано першу доповідь Римського клубу – «Межі зростання». З цієї доповіді й бере початок глобалістика як наука.

Римський клуб визначив за мету свого дослідження: «вивести людство з ускладнення», спричиненого безупинним економічним зростанням на тлі виснаження природних ресурсів. Рекомендації Римського клубу започаткували прискорену структурну трансформацію індустріальних економік провідних дохідних країн у постіндустріальні. Така перебудова була спрямована передусім на зниження матеріаломісткості виробництва, хоча і не в такій мірі, щоб говорити про повну ресурсну самодостатність навіть США.

Другий етап розвитку глобалістики припадає на середину 1970-х рр. У цей час провідні країни Заходу були вражені серією структурних криз, серед яких найгострішою стала енергетична. Вивчення природи криз і шляхів їх урегулювання – основний зміст глобалістичних досліджень на цьому етапі.

У черговій доповіді Римського клубу – «Людство біля поворотного пункту», опублікованій у 1974 р., підтверджувалися висновки щодо неминучості глобальної катастрофи, яка може початися з серії регіональних катастроф, причому набагато раніше, ніж це передбачалося у першій доповіді. Автори доповіді (М. Месарович та Е. Пестель) дійшли висновку про необхідність переходу до обмеженого зростання, який вони розуміли як

диференційований розвиток окремих частин світової системи і на цій основі подолання регіональних криз.

У цей період ще до появи терміна глобалізація склалися достатньо чіткі уявлення щодо тенденцій становлення світогосподарських зв'язків як єдиної системи і глобальних проблем, породжуваних нею.

Були виявлені причини і генезис глобальних проблем, визначені критерії їх виділення і підходи до систематизації. Саме тоді визначилися певні критерії, за якими проблема може розглядатися як глобальна. Відповідно до цих критеріїв глобальними можна вважати проблеми, які виникають у результаті об'єктивного розвитку суспільства, носять планетарний характер, зачіпають інтереси всіх народів і держав, загрожують усьому людству, потребують невідкладних рішень, вимагають зусиль усього світового співтовариства.

До критеріїв глобальності проблем відносять:

- комплексність;
- складний внутрішній взаємозв'язок.

Слід особливо підкреслити високий ступінь їхнього динамізму – внаслідок того, що глобальні проблеми викликаються до життя сукупністю безлічі різноманітних факторів, їхній стан у конкретних історичних умовах і географічних регіонах постійно змінюється.

На різних етапах розвитку глобалістики загальні проблеми сучасності, їх важливість для людства сприймалися і сприймаються неоднаково. Наприкінці 1960-початку 1970-х рр. ключовою була проблема гонки озброєнь. Тому питання роззброєння в багатьох випадках визначали характер глобалістичних досліджень, зокрема у США та Канаді. У спеціалістів західних країн пріоритетною вважалася проблема перенаселення планети.

Загалом у сучасній глобалістиці в останні роки відмічається зростання

інтересу до аналізу соціогуманних аспектів глобальних проблем, прагнення переосмислити загальнолюдські цінності й відстояти основні права людини.

Найважливішим досягненням глобалістики у перші два десятиліття її розвитку стало вироблення і формулювання прийнятної для різних наук мови міждисциплінарного спілкування, розроблення та уточнення з цієї позиції ключових, принципових понять і категорій, таких як: «глобальна проблема», «екологічна криза», «екологізація виробництва», «демографічний вибух», «ядерна зима», «глобальна залежність», «світова спільнота», «нове мислення».

Із середини 1980-х рр. починається *третій етап* розвитку глобалістики. Його специфіку визначили історичні зміни на політичній карті світу. Внаслідок зміни історичних обставин багато структур, організацій та учених фактично згорнули, а деякі і зовсім припинили роботу в сфері, глобалістики. Показовою в цьому відношенні є діяльність Римського клубу, за замовленням якого до 1990-х рр. доповіді публікувалися щороку, а у 1989 р. їх вийшло одразу три. І тільки через деякий часовий інтервал, у 1993 р., виконані під його егідою роботи почали з'являтися знов.

На новому етапі посилюються дослідження прикладних проблем глобалістики. Військово-політичні дослідження, що домінували в 1960 – 1970-х рр., частково поступаються дослідженню нових завдань – ризику, упередженню катастроф, пом'якшенню їх наслідків. Усе більше уваги в той період приверталося до найважливіших проблем регіонального характеру, масштаб яких надавав їм глобального забарвлення.

Отже, якщо на перших етапах становлення глобалістики переважали підходи до вирішення глобальних проблем у дусі техніцизму, тобто вважалося, що глобальні проблеми є такими, що інструментально вирішуються і в цьому зв'язку відбувалися пошуки технічних і фінансових засобів економічних рішень, то з початку 1990-х рр. відбувається зміна

пріоритетів – основна увага перемикається на соціально-політичну проблематику.

Поряд з іншими сферами наукового знання, що зачіпають суспільні процеси, глобалістика стала тісно пов'язаною з політикою та ідеологією. В цьому контексті правомірно дослідити різноманітні її спрямування, які найбільш яскраво проявилися з кінця 1960-х років.

Глобалізація є процесом злиття національних економік до єдиної, загальносвітової системи, яка ґрунтується на вільному переміщенні капіталу, інформаційній відкритості світу, на технологічній революції, руху товарів і капіталу, внаслідок комунікаційного зближення та міжнародних соціальних рухів.

3.3. Основні школи, які досліджують процеси глобалізації

Протягом останніх десятиліть глобалізація проявлялась і досліджувалась як ключова тенденція світогосподарського розвитку.

Сучасні системні трансформації надають їй нової якості – із тенденції глобалізація переростає у всепоглинаючий процес, що включає в себе політичні, економічні, соціальні, екологічні, науково-технологічні та інші складові.

Сьогодні великий інтерес викликають парадигми сучасної глобалістики, в рамках яких працюють відповідні наукові школи і організовані наукові колективи.

Проведений аналіз підводить до оцінки, що нині існує *шість основних шкіл*, які досліджують процеси глобалізації.

Перша школа пов'язана із концепцією «Межі зростання», обґрунтованою Римським клубом. При визначенні перспектив розвитку світової економіки представники Римського клубу дійшли висновку про

існування глобальних проблем, розв'язання яких можливе лише на шляху об'єднання зусиль усього світового співтовариства.

Суть цього підходу полягає у відомому заклик: «Мислити – глобально, діяти – локально». Досягнення цієї школи полягає в результативних спробах моделювання світової економічної динаміки. При цьому брались п'ять взаємопов'язаних змінних величин: населення, капіталовкладення, використання невідновлюваних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, виробництво продовольства. Була висунута робоча гіпотеза про дисфункціональність глобальної системи. В ході її перевірки автори дійшли висновку, що при збереженні існуючих тенденцій зростання людство дуже швидко наблизиться до крайньої межі демографічної та економічної експансії.

Значення цих результатів полягає ще й у тому, що межі зростання вбачаються не стільки в планетарно-ресурсних обмеженнях, скільки у внутрішніх обмеженнях світового людства – панування і жорстокий егоцентризм глобальних корпорацій, архаїчний суверенітет все більш чисельних держав та їхня конфліктна конкуренція, егоїстичний дух елітаризму і зверхності цивілізації Заходу, дезінтеграція людського співтовариства.

Надаючи особливого значення людині, А. Печчеї запропонував глобальну *Програму Нового Гуманізму*, суть якої саме в «людській революції», в інтеграції людей світу, в формуванні світової людської спільноти, здатної до колективних зусиль з планування і керування заради спільного майбутнього людства, оскільки альтернативою може бути відсутність будь-якого майбутнього.

Друга школа глобалістики представлена Концепцією «Сталого розвитку» – тобто такого розвитку, який би задовольняв потреби сучасності, але не загрожував майбутнім поколінням задовольняти власні

потреби. Дотримуючись ідеї про існування планетарних меж економічного зростання, її автори вважають, що критичний поріг сталого зростання світової спільноти уже подоланий, тому що людство споживає значно більше ресурсів, ніж дозволяють закони стабільного функціонування глобальних екосистем. Необхідно, стверджують вони, зупинити глобальний демографічний вибух у країнах, що розвиваються, і скорегувати економічне зростання в розвинутих країнах.

Обмеженість цієї концепції полягає в її однобічному економічному ухилі. Але приваблює програма, розроблена на основі концепції. Вона передбачає пошук нових шляхів, які б забезпечили прогрес людства не тільки в елітарних регіонах світу і в короткі терміни, а для планети в цілому і на довгострокову перспективу.

Третя школа представлена Концепцією «універсального еволюціонізму» або глобальної екології розвивається на базі ноосферного вчення В. Вернадського. В ній піддаються критиці ідеї, сформульовані Римським клубом. Глобальна природа розглядається як самоорганізована система. Реакція цієї системи, хоч і є непрогнозованою через величезну кількість критичних порогових факторів, але неминуча в довгостроковому плані. Прибічники цієї концепції закликають враховувати реакцію біосфери на процеси глобального розвитку.

Спільний розвиток світової людської спільноти і біосфери може бути цілеспрямованим, взаємоузгодженим і ефективним. В результаті конструктивної революції може сформуватися ноосферна цивілізація, що відкриває шлях до розвитку нової якості.

Четверта Школа представлена Концепцією «мітозу біосфер» розглядає ноосферу як гармонійний синтез біосфери та техносфери. Під техносферою розуміють «глобатех» – тип нової культури, яка охоплює весь планетарний ринок. Експансія «глобатеху» в Космос означає досягнення

певної економічної рівноваги за умови виходу за межі земної біосфери. Це є підставою перетворення ноосфери на важливий фактор еволюції Всесвіту.

П'ята Школа представлена Концепцією «світ-системного аналізу» розглядає розвиток економік, історію систем і цивілізації. Криза капіталістичної світ-системи кінця ХХ ст. трактується як перехід до посткапіталістичної системи. Капіталістична світ-система розглядається як перша історична форма глобальної системи, яка безупинно розвивається у взаємодії ядра (капіталістичної метрополії), напівпериферії і периферії світу.

Шоста школа представлена Концепцією «контрольованого глобального розвитку» обґрунтовує створення системи моделей альтернативного глобального розвитку і рекомендацій щодо вибору оптимальних систем управління цим розвитком. При цьому перехід до інформаційного суспільства розглядається як магістральний шлях вирішення глобальних проблем.

Таким чином, сучасна глобалістика не має і, очевидно, не матиме в близькому майбутньому якоїсь єдиної парадигми. І наявність різних концепцій глобалістики свідчить про те, що, з одного боку, формуються загальні засади теорії глобалістики, визначено такі її основні напрями, як економічна, політична, соціальна, екологічна глобалізація (оскільки глобалізація охоплює своєю гравітацією всі сфери суспільного життя, хоча і її основа має економічну природу), а з іншого, – не досягнуто розуміння процесів глобалізації, повного усвідомлення позитивних та негативних його рис.

При цьому вчені розвинених країн сьогодні зорієнтовані переважно на обґрунтування інтегруючої (глобалізуючої) ролі західної ринкової економічної моделі та безальтернативно-позитивного впливу «вестернізації» на загальноцивілізаційні процеси. Оскільки глобалізація – це насамперед економічний синтез цивілізацій шляхом інтеграції національних

та регіональних ринків у цілісний простір планетарного обміну, де існування локальної ізольованої спільноти неможливе навіть теоретично. А, як і на наш погляд, ліберальний підхід західної демократії щодо глобалізації людського співтовариства є найбільш досконалим як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Це випливає з самої сутності явища «глобалізація» як «сукупності усіх процесів, завдяки яким відбувається інкорпорація населення планети в єдине співтовариство», та з того факту, що загалом сьогоднішній світ є продуктом «Західної цивілізації», точніше, що сучасна цивілізація по своїй суті є західною, а все інше – це культури.

Отож, західні пропозиції щодо глобальної модернізації людського співтовариства можна звести до трьох узагальнених позицій:

- 1) ринкове господарювання;
- 2) раціональне знання в повному обсязі його ідей, дисциплін, інститутів і технологічного оснащення в їх історичній трансформації;
- 3) принцип права захищеної гідності людини.

Також варто зазначити, що тут йдеться про очевидний одновекторний прагматизм, породжений тривалим лідерством у світовій економіці країн Заходу, хоча останніми роками і в цих країнах піднялась хвиля безпрецедентного громадського опору сучасному економічному глобалізму, з'являються відповідні антиглобалістські публікації. І паралельно, на жаль, як ми спостерігаємо, сучасна західна цивілізація на наших очах руйнується під дією носіїв деструктивної ментальної «епідемії» соціалізму та демократії.

3.4. Антиглобальний рух як суттєвий політичний феномен

Як і будь-яке явище глобалізація характеризується певними перевагами та недоліками, а відтак, має своїх прихильників та противників. Тому невід'ємною складовою вивчення процесів глобалізації є знайомство з

антиглобалізаційними поглядами.

Антиглобалізм – соціально-політичний рух, який виник наприкінці ХХ ст. і виступає за глобалізацію «знизу» в інтересах громадян. Прибічники антиглобалізму, як правило, не використовують цю назву для самоідентифікації, тому що рух вважає за необхідне не протистояти процесам інтеграції, а змінити пануючу на теперішньому етапі ліберальну капіталістичну форму глобалізації. Основною метою руху є розвиток процесів інтеграції економік, народів і культур на основах демократії, соціальної справедливості, поваги до самостійності та самобутності національно-культурних утворень.

Антиглобалізм об'єднує представників різних соціальних прошарків і груп – від безробітних до представників вищого класу. Спочатку антиглобалізм проявлявся як соціальний рух під час проведення зустрічей міжнародних організацій. Особливо яскраво почав проявлятися з 1999 року. Стихийно утворений рух без загального керівного органу є новою всесвітньою формою суспільної організації. Представляє собою широкий спектр коаліцій різних громадських рухів, а також політичних організацій лівої орієнтації. Включає профсоюзи, жіночі, молодіжні, екологічні, пацифістські та інші неурядові організації й політичні партії (традиційно – комуністи, троцькісти та ін.). Підтримує неформальні зв'язки через Інтернет. Рух провів цілу низку заходів всесвітнього масштабу. Найвагомішими були демонстрації протесту й альтернативні соціальні зустрічі, організовані під час різного роду нарад та зустрічей міжнародних інститутів (СОТ, МВФ, СБ) у Сіетлі, Вашингтоні, Квебеці, Празі, Брюсселі, Генуї тощо. Позитивна програма антиглобалізму обговорювалась на Всесвітніх соціальних форумах в Порту-Алегрі (2001 і 2002). Учасники руху вважають, що запропонований світові «згори» теперішній шлях розвитку має тупиковий характер, різко збільшує зло та несправедливість у сучасному світі і через те вони пропонують свій

альтернативний, набагато більш гуманний шлях розвитку. Цей більш соціально справедливий, більш прогресивний у технічному і економічному відношеннях, але перш за все в людському вимірі світ пропонується створити шляхом діалогу, спільного пошуку, шляхом теоретичних досліджень і практичної діяльності всіх країн світу. Теоретичні постулати альтернативного руху перебувають на стадії становлення та зміни. В їхньому розробленні беруть участь лауреати Нобелівської премії, а також відомі вчені такі, як І.Уоллерстайн, С.Амін та інші.

Академік О.Т. Богомолів зазначає, що те, що одержало клеймо «антиглобалізм» в дійсності є зовсім не запереченням об'єктивного процесу світового розвитку, а протестом проти його сучасних форм, які склалися під впливом інтересів провідних індустріальних держав, насамперед США, і не враховують необхідною мірою проблем решти світу. В літературі стверджується і така думка, що «антиглобальний рух – достатньо широкий і неоднорідний, еkleктичний за складом міжнародний суспільний рух, об'єднаний неприйняттям або самого процесу глобалізації, або його форм, негативних наслідків і ризиків для населення світу».

Антиглобальний рух є мережевою соціальною організацією, яка має такі риси:

- неієрархічність, децентралізація, переважно горизонтальна і/або функціональна кооперація учасників;
- гнучкість, швидка зміна форм і конфігурацій;
- легкість і швидкість створення і розпаду структур, їх абсолютна відкритість для входу і виходу;
- загальнодоступність мережевих ресурсів (у першу чергу інформаційних);
- рівні права учасників мережі, незалежно від їх ролі, масштабу, ресурсного потенціалу;

- антиринкове спрямування;
- унікальність конструктивних властивостей мереж.

Антиглобальний рух керується сукупністю правил, принциповими з яких є:

- інтернаціоналізм руху;
- інтеркласовість і інтерідеологічність;
- антигегемоністський характер.

Термін «*альтерглобалізм*» був висунутий самими представниками вищеописаного руху для протиставлення нав'язаному офіційними ЗМІ терміну «антиглобалізм». Префікс «анти» вказує на повне заперечення глобалізації, що суперечить змісту, методам діяльності та складу учасників глобального руху – противників існуючої моделі глобалізації, які є прихильниками нової ціннісної парадигми, яка істотно відрізняється від пануючої неоліберальної наданням переваги захисту навколишнього середовища перед економічним ростом, співробітництву перед конкуренцією, підтримкою заощадження ресурсів для майбутніх поколінь, зменшенню технологічних ризиків, ширшій участі громадян у прийнятті важливих рішень тощо. Зростання прихильників цієї системи цінностей створило ґрунт для формування альтернативного стилю життя, альтернативної моделі соціальних відносин та вплинуло на підйом нового протестного руху.

Альтерглобалісти віддають перевагу цьому терміну, наголошуючи, що вони взагалі підтримують глобалізацію, але виступають проти тих її форм, які їх не влаштовують. Термін «антиглобалізм» визначає більш широке коло противників сучасної глобалізації і акцентує увагу на її неоліберальному характері.

Альтерглобалізм – всесвітній рух, який ставить за мету змінити основні параметри глобалізації. Являючись спочатку частиною антиглобального

руху, альтерглобалізм виокремлюється із загальнопротестного відношення до глобалізації, тобто антиглобалізму. Вперше ідеї альтерглобалізму було розповсюджено у 2001 - 2002 рр. на соціальних форумах в Порту-Алегрі та у Флоренції. Альтерглобалізм не просто критикує глобалізацію за її негативні наслідки для людства, але й пропонує іншу стратегію глобалізації, котра мала б гуманістичний зміст, провадилася б в інтересах широкого кола учасників й вела б до формування глобального громадянського суспільства. Альтерглобалізм об'єднує сили, які не приймають ідеологію, форми й наслідки глобалізації, але визнають її об'єктивний характер і висловлюють сподівання на можливість глобалізації з «людським обличчям».

Дослідити основи сучасної антиглобалістики можна крізь призму концепції «протистояння цивілізацій», з'ясуванню суті конфліктів глобального та національного, вивченню аспектів контрглобалізму, а також розгляду неоекспансіоністських ідей глобальних катастроф людства й окремих цивілізацій.

Концепція «протистояння цивілізацій» поширилася завдяки працям професора Гарвардського університету Семюела Хантінгтона, передусім його книги «Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку», яка стала світовим інтелектуальним бестселером.

Розробником концепції «протистояння цивілізацій» є гарвардський професор С. Хантінгтон. Цивілізацію він трактує як найвищу культурну спільність людей і найширший рівень культурної ідентифікації. Автор досліджує чотири існуючі парадигми світової політики (єдиний світ, два світи, парадигма 184-х держав та суцільний хаос) і доводить їх несумісність. Натомість висуває свою парадигму – бачення світу з точки зору існування в ньому семи-восьми цивілізацій.

Розглядаючи принципи структуризації цивілізацій, С. Хантінгтон стверджує, що країни співвідносяться з цивілізаціями як країни-учасниці,

стрижневі держави, країни-одинаки, розколені країни та розірвані країни. Стосунки культури і регіоналізму, на думку С. Гантінгтона, найбільш активно виявляються в економічній інтеграції, де автор виділяє чотири її ступені: зони вільної торгівлі; митні союзи; спільні ринки; економічні союзи.

Досліджуючи економічний розвиток Азії, С. Гантінгтон порівнює її з «бурхливим котлом» щонайменше шести цивілізацій: японської, сінської, православної, буддистської, мусульманської, індуїстської та західної, та наголошує на гострих проявах конфліктів між азійськими країнами та США, в основі яких автор бачить фундаментальні культурні відмінності між азійською та американською цивілізаціями. С. Гантінгтон вважає, що глобальна війна за участю стрижневих держав найбільших цивілізацій світу великою мірою є немислимою, але й не є неможливою. Найбільш небезпечним джерелом глобальної міжцивілізаційної війни є зміна балансу влади між цивілізаціями та їх стрижневими державами. Проблемі взаємовідносин між глобалізацією та національними державами присвячено дослідження українського економіста Ернеста Заграви «Глобалізація і нації», де автор розкриває механізм виникнення та поширення глобалізації, користуючись методологією теорії систем, зокрема, демонструючи дуельну опозицію «частка – ціле». Основну причину суперечностей держави і крупного капіталу Е. Заграва бачить у різниці їх інтересів: держава покликана пильнувати інтереси суспільства, тоді як інтерес корпорацій – максимізація власних прибутків.

У контексті взаємовідносин глобального і національного проступає проблема контрглобалізму – течії у сучасній глобалістиці, що ґрунтується на альтернативному трактуванні світ – системного ядра сучасної глобалізації. Однією із форм контрглобалізму є «теорія євразійства», основною ідеєю якої є формування євразійської «багатонародної нації» як противаги однополярній глобалізації Заходу.

Сучасні теорії, що проголошують невідворотність або високу ймовірність кат астрофи людства загалом чи окремо взятої цивілізації зокрема, отримали назву неоапокаліптичних. Типовим прикладом неоапокаліптичної ідеї глобальної катастрофи можна вважати працю вітчизняного дослідника О. Лазарєва «Розшифрована Біблія, або Реквієм цивілізації».

Прикладом глобалізаційної неоапокаліптики на рівні занепаду окремої цивілізації може слугувати праця сучасного американського економіста. Б'юкенена «Смерть Заходу: чим вимирання населення та зростання імміграції загрожує нашій країні та нашій цивілізації», де автор говорить про початок Четвертої Світової війни, в якій з'явиться новий тип зброї «велика мавпа» або воїн-біоробот. П.Дж. Б'юкенен стверджує, що переможуть у цій війні ті, кого поки-що ще не створили, але тоді почнеться зовсім інша – нелюдська історія.

Своїм завданням учасники руху антиглобалістів вбачають формування суспільної думки, яка б не тільки позитивно сприйняла їхню ідеологію, а й стала фундаментом подальшого просування інтересів антиглобалістів на глобальний рівень. Загальними цілями антиглобалізму є висунення альтернативної концепції побудови світової системи, майбутні учасники якої не претендують на монополізацію прав глобального управління, а керуються в своїх діях існуючою в суспільстві громадською думкою. Як проголошують самі антиглобалісти, їхню ціллю є «навчати, мобілізувати і надихати людей на активні дії».

Основні принципи антиглобалістів:

солідарність, співробітництво і відповідальність;
організація на принципах вільної, добровільної і ефективно діючої асоціації;
самоорганізація і самоуправління.

Антиглобалістська діяльність організується переважно навколо таких

тем:

- 1) анулювання боргів країн Півдня;
- 2) виступи проти діяльності СОТ;
- 3) реформа міжнародних фінансових організацій і прийняття нової Бреттон-Вудської угоди;
- 4) введення податку на фінансові операції.

Основними загальними цілями альтерглобалістського руху є:

- у середньостроковому плані – анулювання або реорганізація і демократизація нинішніх наднаціональних структур (ВТО, МВФ, Всесвітнього банку) забезпечення прозорості в їхній діяльності;
- у довгостроковому плані – розробка альтернативних, демократичних механізмів прийняття рішень з міжнародних проблем, усунення соціальних, економічних, екологічних диспропорцій між державами.

За ідеологічною ознакою рух може розглядатися як:

- 1) протест проти системи, вмотивований етичними міркуваннями;
- 2) виступи за реформу існуючої міжнародної економічної системи і надання їй демократичного, соціального і екологічно орієнтованого спрямування;
- 3) боротьба за створення альтернативної системи управління в рамках світової економіки;
- 4) радикальні виступи проти капіталістичної системи у цілому .

Прибічники альтернативної глобалізації наполягають на створенні Всесвітнього парламенту, депутати якого мають обиратися прямим голосуванням усіх громадян світу. Прибічники радикальних заходів з подолання неоліберальної глобалізації виступають проти ринкової економіки суспільства споживання, «тиранії торговельних марок», приватної власності.

Борці за «глобальну справедливість» виступають проти деградації

навколишнього середовища, руйнації культурної ідентичності та у більш глобальному сенсі проти «комерціалізації» і приватизації світу. Звідси критика в першу чергу спрямовується на діяльність ТНК і фінансових інститутів, що керуються у своїй діяльності виключно короткостроковими цілями максимізації прибутків, нехтуючи соціальними та екологічними нормами й інтересами.

Основними видами діяльності антиглобального руху є зустрічі, демонстрації проти проведення офіційних самітів міжнародних інститутів. Учасники руху проводять «соціальні форуми», на яких аналізується процес глобалізації, обговорюються способи опору та альтернативні пропозиції.

У цілому, етапність дій антиглобалістів може реалізовуватися:

1) у короткостроковій перспективі – шляхом зриву конференцій, зустрічей, заходів наднаціональних організацій та концернів поряд з цілеспрямованим завданням збитків окремим корпораціям, підприємствам через бойкотування, пошкодження майна, хакерські атаки на системи управління;

2) у середньостроковій перспективі – анулюванням або реорганізацією та демократизацією конференцій існуючих наднаціональних організацій і таких, як СОТ, ВМФ, Світовий банк;

3) у довгостроковій перспективі – розробленням альтернативних варіантів прийняття рішень щодо усунення соціальних, економічних, екологічних розбіжностей між державами.

Міжнародний антиглобальний рух організований у вигляді відкритої мережі, яка ґрунтується на альянсі соціальних структур і не має керівної ланки. У широкому спектрі руху представлені такі категорії громадських організацій та верстви населення:

- Організації, що займаються вирішенням проблем відносин Північ – Південь, а також висловлюють солідарність і симпатії до визвольних рухів у

країнах Близького Сходу, Латинської Америки тощо.

- Об'єднання безробітних, представники руху за права жінок.
- Захисники тварин та довкілля.
- Представники лівих, антифашистських кіл.
- Представники анархо-синдикалістських кіл.
- Представники кіл «чистих антиглобалістів».

План питань для обговорення й дискусії на практичному занятті:

1. Глобалістика: поняття, наука, методологія.
2. Основні школи, які досліджують процеси глобалізації.
3. Поняття антиглобалістського руху.
4. Діалектична єдність природного і соціального.
5. Погляди Томаса Мальтуса.
6. Глобалістика, як наука про загальні, планетарні проблеми сучасної цивілізації.
7. Об'єкт і предмет глобалістики.
8. Політична і економічна глобалістика.
9. Економічна система глобалізму.
10. Природа економічних циклів та їх різновиди.
11. Дж. Сорос «Про глобальний капіталізм».
12. Етапи становлення глобалістики.
13. Сутність процесу інтеграції.
14. Сутність процесу лібералізації.

МОДУЛЬ 2

СУТНІСТЬ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ СУСПІЛЬСТВА

РОЗДІЛ 4 РЕГУЛЯТИВНІ ІНСТИТУТИ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

4.1. Глобальна система економічного регулювання.

4.2. Характеристика глобальних регуляторних інститутів, їх сутність, мета функціонування.

4.3. Міжнародні організації в системі регулювання світових економічних відносин.

4.4. Класифікація Міжнародних організацій та їх основні характеристики.

4.5. Інші регулятивні інститути глобальної економіки та їх функції.

4.1. Глобальна система економічного регулювання

Глобальна економіка є якісно новим етапом розвитку світової економіки, яка поступово перетворюється на цілісний глобальний організм, утворений гігантською виробничо-збутовою, глобальною фінансовою та планетарною інформаційною мережею. Така економіка потребує певної системи та власних особливих інститутів регулювання взаємовідносин своїх суб'єктів.

Регулятивні інститути глобальної економіки:

- міжнародні організації (МО);
- системи ООН.

До об'єктів глобального економічного регулювання належать:

- а) торговельна політика;
- б) міжнародні валютні відносини;
- в) міжнародний економічний розвиток;
- г) діяльність ТНК;
- д) міжнародне співробітництво.

Регулювання торговельної політики передбачає розроблення торговельної політики на основі систематичного аналізу з урахуванням місця країни в конкурентному середовищі та наслідків її входження у глобальну економіку (створення СОТ).

Регулювання міжнародних валютних відносин: Бреттон-Вудська конференція та створений нею орган (МВФ) свого часу запровадили новий міжнародний валютний порядок та принципи регулювання міжнародних валютних відносин. Актуальні питання регулювання в такій сфері сьогодні – це насамперед: якими повинні бути режим валютних курсів, розміри офіційної міжнародної ліквідності та відповідальність країн із дефіцитом або надлишком платіжного балансу.

Регулювання міжнародного розвитку ґрунтується на пошуку та застосуванні ефективних економічних заходів для забезпечення міжнародної конкурентоспроможності країн, що, у свою чергу, необхідно спрямовувати на підтримку 4-х визначальних секторів національних економік: експортноорієнтованого сектора промисловості, сільськогосподарського сектора, інформаційної сфери та соціальної сфери.

Регулювання діяльності ТНК необхідне для: обмеження уникнення оподаткування; гармонізації будь-яких пільг урядів-реципієнтів для залучення іноземних інвестицій; контролю за умовами передання технологій. Стратегія транснаціональних компаній визначається рівнем

координованості національної політики з глобальною у сферах оподаткування, валютного контролю, митних тарифів тощо.

Регулювання міжнародного співробітництва діє на рівні координації співробітництва між націями, особливо для розробки та впровадження їх макроекономічної політики щодо міжнародної конкурентоспроможності. Глибина співробітництва може коливатися від обміну інформацією та консультацій до координації політичних рішень між країнами.

Основні суб'єкти регулювання глобальної економіки – це найбільш впливові наднаціональні регулятивні інститути – МО ООН, МВФ, група Світового банку, СОТ, що були створені винятково з метою глобального регулювання та управління світовим соціально-економічним розвитком. *Систему основних регулятивних інститутів, керуючих глобалізацією економіки, можна представити у такому складі:*

- Світова організація торгівлі – (World Trade Organization) – головний міжнародний регулятор світової торгівлі;
- Міжнародні кредитно-фінансові інститути (передусім група СБ);
- Міжнародні валютно-фінансові організації (передусім МВФ);
- Міжнародні організації регулювання світового ринку праці та інші.

Основні функції у світовій економіці належать трьом регулюючим інститутам: *Міжнародному валютному фонду (МВФ), Світовому банку* (його квінтесенція – Міжнародний банк реконструкції і розвитку) і *Світовій організації торгівлі (СОТ)*. До регулюючих інститутів глобальної економіки також належать регіональні банки, інституції ООН (Програма розвитку ООН, Конференція ООН з торгівлі і розвитку), але всі вони володіють меншими організаційними і фінансовими ресурсами, *щоб впливати на економіку в глобальних масштабах.*

4.2. Характеристика глобальних регуляторних інститутів, їх сутність, мета функціонування

Основними інститутами системи регулювання глобальної економіки є такі найбільш впливові наднаціональні регулятивні організації, як МВФ, СБ (Світовий Банк) СОТ, що були створені винятково з метою глобального регулювання та управління світовим соціально-економічним розвитком. Отже, розглянемо ці основні регулятивні інституції глобальної економіки більш детально.

Світова організація торгівлі (СОТ) – це міжнародна організація, метою якої є розробка системи правових норм міжнародної торгівлі та контроль за їх дотриманням. Головними цілями Організації є забезпечення тривалого і стабільного функціонування системи міжнародних торговельних зв'язків, лібералізація міжнародної торгівлі, поступове скасування митних і торговельних обмежень, забезпечення прозорості торговельних процедур.

СОТ являє собою організаційно-правову основу системи міжнародної торгівлі. Організація формує міжнародні правила, яких країни-члени повинні дотримуватися при здійсненні торговельних відносин, а також забезпечує умови для проведення багатосторонніх переговорів, направлених на глобальну лібералізацію торгівлі .

Основні функції СОТ:

- ✓ слугувати форумом для торговельних переговорів;
- ✓ слідкувати за виконанням угод СОТ;
- ✓ врегульовувати торговельні суперечки через спеціально розроблений механізм;
- ✓ моніторити національні торговельні режими країн – членів СОТ;

- ✓ забезпечувати співпрацю з іншими міжнародними організаціями (МВФ, СБ, ЮНКТАД, ОЕСР тощо);
- ✓ надавати технічну допомогу та навчання у сфері торговельної політики СОТ.

СОТ була створена у січні 1995 року після підписання відповідної багатосторонньої угоди у м.Марракеш (Марокко) 15 квітня 1994 року. СОТ стала правонаступницею Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) – організації, яка проіснувала з 1947 по 1994 рік і нараховувала 128 членів. У рамках ГАТТ було проведено вісім раундів багатосторонніх переговорів, спрямованих на лібералізацію торгівлі, скасування тарифних обмежень та зниження митних зборів. У ході переговорів було укладено 28 угод, які сьогодні є головною складовою нормативно-правової бази СОТ.

Основні з них:

- Генеральна Угода з тарифів та торгівлі (ГАТТ);
- Генеральна Угода з торгівлі послугами (ГАТС);
- Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС);
- Угода про вирішення спорів;
- Угода про сільське господарство;
- Угода про застосування санітарних та фітосанітарних заходів;
- Угода про технічні бар'єри в торгівлі;
- Угода про правила походження;
- Угода про процедури імпортного ліцензування;
- Угода про пов'язані з торгівлею інвестиційні заходи;
- Угода про субсидії та компенсаційні заходи;
- Угода про захисні заходи.

На даний момент членами СОТ є 160 країн світу, 22 країни ведуть переговори щодо вступу до СОТ. Членство у СОТ передбачає обов'язкову участь у всіх багатосторонніх угодах, крім декількох з обмеженим колом учасників. Країни-члени СОТ сплачують індивідуальні внески, які розраховуються на основі часток цих країн у загальному обсязі світової торгівлі.

Вищим органом СОТ є Міністерська Конференція, яка скликається раз на 2 роки і приймає найбільш важливі рішення у сфері торгівлі. Керівний орган – Генеральна Рада СОТ. Секретаріат СОТ розміщується у Женеві, його очолює Генеральний директор, якому допомагають 4 заступники.

Процес вступу України до СОТ розпочався 30 листопада 1993 року, коли до Секретаріату ГАТТ було подано офіційну заявку Уряду України про намір приєднатися до ГАТТ. 5 лютого 2008 року у Женеві відбулося засідання Генеральної Ради СОТ, на якому було підписано Протокол про вступ України до СОТ.

Згідно з процедурами СОТ, 16 травня 2008 року Україна набула повноправного членства у цій Організації. Вступ України до СОТ відкрив перспективи для розвитку національної економіки.

Україна входить до складу усіх 22 Робочих груп з приєднання до СОТ нових країн, бере активну участь у переговорних процесах щодо набуття членства новими країнами і завжди підтримує їх вступ до СОТ, вважаючи цю організацію найбільш прийнятним форумом для представлення та відстоювання національних торговельних інтересів. Участь у переговорах з кандидатами на членство в СОТ дає Україні змогу визначати можливості та умови відкриття доступу до ринків цих країн для українських товарів та послуг на передбачуваних умовах.

Міжнародний валютний фонд (МВФ) – міжнародна національна валютно-кредитна організація, що має статус спеціалізованої представницької установи Організації Об'єднаних Націй (ООН).

МВФ засновано в 1944 році згідно з рішенням Бреттон-Вудської конференції, де зібралися представники 44 держав. МВФ розпочав свою діяльність у Вашингтоні в травні 1946 року у складі 39 країн.

У своїй діяльності МВФ керується статутом, відомим під назвою статті угоди МВФ (статті). Згідно зі Статутом, метою створення МВФ було сприяння міжнародному валютному співробітництву та стабілізації валют, створення багатосторонньої системи платежів і розрахунків, підтримання рівноваги платіжних балансів країн-членів Фонду, вжиття системи заходів, спрямованих на регулювання валютних ресурсів, підвищення ступеня конвертованості валют, надання короткострокових кредитів своїм членам на реорганізацію економіки, на ліквідацію валютних обмежень, організацію консультативної допомоги.

Сьогодні членами МВФ є 181 країна. Кожна країна-учасниця, вступаючи у Фонд, робить відповідний внесок, який визначається встановленою квотою. Розміри квоти визначаються на основі питомої ваги країни в світовій економіці. Ця квота переглядається кожні 5 років. Оскільки МВФ є організацією акціонерного типу, то, по-перше, його ресурси переважно складаються із внесків країн-членів, по-друге, стосовно квот визначається «вага» голосу кожної країни в керівництві Фондом та обсяг її можливих запозичень.

Основними функціями МВФ як регулятивного інституту глобальної економіки є:

1. сприяння міжнародній співпраці в грошовій політиці;
2. розширення світової торгівлі;
3. стабілізація грошових обмінних курсів;

4. кредитування країн.

МВФ надає країнам-членам кредитні ресурси, як правило, на таких умовах:

- 1) макроекономічна політика уряду повинна бути спрямована на забезпечення активного сальдо платіжного балансу;
- 2) обмеження державних витрат;
- 3) фінансування виробничої сфери;
- 4) бездефіцитність державного бюджету, стримування інфляції;
- 5) ефективна податкова політика;
- 6) стабілізація грошового обігу;
- 7) використання ринкових механізмів та конкуренції;
- 8) структурна перебудова економіки, роздержавлення, розвиток експортних галузей;
- 9) забезпечення стабільності політичної влади.

За всі роки співпраці Україна отримала від МВФ близько \$27.8 млрд. Найбільші надходження коштів припали на 2009 і 2015 роки.

З цих \$27.8 млрд Україна вже виплатила \$17.6 млрд. Найбільші виплати припали на 2013 рік. Борг України перед Міжнародним валютним фондом (МВФ) на початок 2015 року становить 7 млрд. 607 млн. 477,24 тис. доларів. У 2016 році Україні належить розплатитись за програмами 2010, 2014 і 2015 років.

Світовий Банк, або Всесвітній банк (The World Bank Group) – це своєрідне кооперативне співтовариство, акціонерами якого на 31.12.2013 року є 188 країн-членів (акціонерів). Акціонери представлені Радою керуючих, яка є вищим органом управління. Рада керуючих приймає рішення та визначає політику Банку, свої збори проводить один раз на рік. СБ був заснований у 1944 році.

Світовий банк відрізняється від Групи Світового банку тим, що до

Світового банку входять лише дві інституції – Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) та Міжнародна асоціація розвитку (МАР), в той час як до Групи Світового банку входять, крім двох названих, ще три інституції: Міжнародна фінансова корпорація (МФК), Багатостороння агенція з гарантій інвестицій (БАГІ) та Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів (МЦУІС). Всі п'ять організацій входять до Групи організацій Світового банку. В окремих випадках під Світовим банком розуміється Міжнародний банк реконструкції та розвитку, який досі складає основу діяльності Світового банку.

Відповідно до Декларації тисячоліття Світовий банк зосередив свою діяльність на досягненні цілей розвитку тисячоліття. У перехідний період до третього тисячоліття під егідою ООН були сформульовані вісім цілей, на досягнення яких повинні бути спрямовані зусилля міжнародних організацій. Цілі розвитку тисячоліття повинні бути досягнуті до 2015 року і включають в себе наступні:

- ліквідація бідності і голоду;
- забезпечення загальної початкової освіти;
- заохочення рівності чоловіків і жінок та розширення прав і можливостей жінок;
- скорочення дитячої смертності;
- поліпшення охорони материнства;
- боротьба з ВІЛ/СНІДом, малярією та іншими захворюваннями;
- забезпечення сталого розвитку навколишнього середовища;
- формування глобального партнерства в цілях розвитку.

Вирішуючи глобальні завдання розвитку людства, Світовий банк, використовуючи механізм надання кредитів МБРР, кредитує країни з середнім рівнем доходу по процентних ставках, відповідним рівню ринку для цих країн. Інша фінансова організація Світового банку МАР кредитує

країни з низьким рівнем доходу за мінімальними відсотковими ставками або без відсотків.

Умовою членства в Світовому банку є членство в Міжнародному валютному фонді, тобто кожна країна-член МБРР повинна спершу стати членом Міжнародного валютного фонду. Тільки ті країни, які є членами МБРР, можуть бути членами інших організацій, що входять до Групи Світового банку. Відповідно Статуту Міжнародного банку реконструкції та розвитку кожна країна має певну квоту в статутному капіталі, пропорційно квоті розподіляються голоси при прийнятті рішень.

До Світового Банку Україна вступила в 1992 році (водночас із вступом до МВФ); вона є членом всіх його структур – МБРР, МФК, МАР і БАГІ. Серед міжнародних кредитно-фінансових організацій Міжнародний банк реконструкції та розвитку є другим, після МВФ, кредитором України; його частка становить 32,8 % всіх позичок. При цьому спостерігається тенденція зростання частки кредитів МБРР за рахунок зменшення частки МВФ. За рахунок Світового Банку в Україні реалізується 16 проектів на загальну суму 2895 млн доларів та 15 млн євро.

4.3. Міжнародні організації в системі регулювання світових економічних відносин

Міжнародна організація – це об'єднання держав, установ, фізичних осіб, що спільно реалізують програму або мету на основі певних правил і процедур і діяльність яких виходить за національні кордони.

Особливістю міжнародних організацій як суб'єктів системи міжнародних економічних відносин є те, що вони, поряд з державними органами, є *регуляторами* цих відносин. Крім того, на відміну від державних органів, міжнародні організації виконують регулюючі функції

на наднаціональному рівні. Як регулятори міжнародні організації мають великий вплив на розвиток і спрямованість міжнародних відносин, оскільки вони залучають в упорядкований процес чимало держав. По суті, сьогодні майже немає в світі держави, яка не була б членом якоїсь організації; більшість країн залучена зразу до декількох організацій.

Утворення міжнародних організацій є об'єктивним наслідком процесу розвитку світового суспільства. Серед *чинників*, що ведуть до їх *виникнення*, виділяють:

- міжнародний поділ праці,
- міжнародна економічна інтеграція,
- політичні стосунки між країнами, глобалізація міжнародних відносин.

Якщо раніше міжнародний поділ праці виявлявся переважно в формі міжнародної торгівлі, то тепер він дедалі більше охоплює сферу виробництва. Спеціалізація країн на технологічних операціях, деталях, вузлах, агрегатах сприяє встановленню стійких зв'язків між підприємствами різних країн, спонукаючи, таким чином, їх до виробничої кооперації.

Міжнародний поділ праці у своїй вищій фазі супроводжується *економічною інтеграцією*, яка особливо проявляється на регіональному рівні. *Економічна інтеграція* – це процес економічної взаємодії країн, що призводить до зближення господарських механізмів, набуває форми міжнародних угод і регулюється міжнародними органами. Внутрішньою суттю інтеграції є процес формування спільного світогосподарського простору, сфери підприємництва, що виходить за національні кордони, і в межах якої діють єдині економічні, технологічні, правові, соціально-культурні вимоги до суб'єктів виробничої та комерційної діяльності. Інтеграційні процеси охоплюють, перш за все, країни досить високого

рівня розвитку, які мають розвинені взаємні економічні стосунки.

Міжнародна економічна інтеграція стимулюється поширенням дії транснаціональних корпорацій і транснаціональних банків, які, в свою чергу, є наслідком поглиблення міжнародного поділу праці ТНК і ТНБ.

Неабияку роль у формуванні системи міжнародних організацій відіграє *політичний чинник*. Вирішення багатьох політичних проблем протягом історії людства державні діячі намагались здійснити утворенням союзів держав, блоків, пактів. Найчастіше такі міждержавні утворення мали переважно воєнну спрямованість і розпадалися зі зміною політичної ситуації в світі. І сьогодні є міжнародні організації оборонного характеру (НАТО) або такі, де політичні цілі є переважаючими (Рада Європи, Ліга арабських держав).

Серед чинників формування й розвитку системи міжнародних організацій останнім часом дедалі більшого значення набувають *глобальні проблеми сучасності*. До них відносяться: проблема обмеженості природних ресурсів; екологічна проблема; демографічна проблема; проблема роззброєння; продовольча проблема.

4.4. Класифікація Міжнародних організацій та їх основні характеристики

На початку XXI століття кількість міжнародних організацій вже вимірюється тисячами. Вони дуже різноманітні за складом учасників, цілями, функціями, місцем в інституційному середовищі міжнародного бізнесу та впливом на міжнародні відносини. Найбільш численними є так звані неурядові міжнародні організації, яких налічується близько 20 тисяч. Значно менше міждержавних організацій, але все ж таки близько 3 тисяч, і їх число зростає чи не щороку.

Основні характеристики класифікаційного поділу міжнародних організацій:

- членство суб'єктів міжнародних відносин і юридичний статус організації;
- географічне поширення;
- функціональна спрямованість;
- характер діяльності.

За складом членів і юридичним статусом організації поділяються на міждержавні і неурядові.

Міждержавні організації утворюються на основі офіційних урядових угод між країнами. Якщо угода укладається тільки між двома державами, то такі міждержавні угоди називаються двосторонніми або *білатеральними*; вони ще не утворюють організації у звичайному розумінні. Якщо узгодження є багатостороннім, то дії країн носять інституційний характер і формується організація як інституційна одиниця міжнародних відносин. Різновидом цього типу організацій є *міждержавні економічні організації (МДЕО)*.

До міждержавних організацій відносять: ООН, НАТО, ОБСЄ та ін.; до *МДЕО* – Європейський Союз, МВФ, НАФТА та ін. В роботі міждержавної організації бере участь офіційний представник уряду країни-члена; відповідальність за його дії несе уряд країни. Отже, представник країни в організації відстоює не свою власну точку зору, а узгоджену на відповідному рівні позицію свого уряду. Наприклад, якщо член Ради Безпеки ООН голосує за певну резолюцію, то це означає, що його на таку дію уповноважили вищі урядові інстанції (президент, прем'єр-міністр, міністр закордонних справ). Свої ж якості фахівця, свій хист, інтелект представник країни проявляє в умінні переконати інших членів організації в правильності позиції свого уряду з того чи іншого

питання.

Неурядові організації утворюються на основі індивідуального або колективного членства суб'єктів, які не є офіційними представниками своїх урядів. Наприклад, до Римського клубу на індивідуальній основі входять видатні вчені світу; як правило, вони не є членами уряду в своїх державах, і уряд їх не уповноважує (принаймні, формально) відстоювати офіційну точну зору. Тому члени неурядових організацій мають значно більше свободи в своїх діях, вони можуть висловлювати свою думку, незважаючи на позицію свого уряду. Це обумовлює гнучкість і оперативність в обговоренні багатьох проблем і прийнятті відповідних рішень. Але уряд не несе відповідальності за дії свого громадянина – члена неурядової організації. Прийняте рішення неурядових організацій уряд може тільки взяти до уваги або навіть ігнорувати. Втім, неурядові міжнародні організації мають досить сильний вплив на міжнародні відносини. Наприклад, Лондонський клуб, що є консультативним комітетом найбільших приватних банків світу, часто ефективно вирішує питання про кредитування або реструктуризацію боргу тієї чи іншої країни у випадках, коли уряд неспроможний впоратись із ситуацією. Значна кількість неурядових організацій функціонує в економічній сфері, це міжнародні неурядові економічні організації (МНЕО). *Найвідоміші з них* – Міжнародна торговельна палата, Спілка міжнародних ярмарків, Міжнародний кооперативний альянс, Світова конфедерація праці.

За географічним поширенням міжнародні організації поділяються на *глобальні та регіональні*.

Глобальні організації об'єднують країни або інші суб'єкти незалежно від того, де, в якій частині світу вони знаходяться. Найяскравішим прикладом такого типу є Організація Об'єднаних Націй, яка сполучає переважну кількість країн нашої планети.

До глобального типу відносять: Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світову організацію торгівлі (СОТ), Червоний хрест, Римський клуб, Організацію економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) і деякі інші.

Регіональні міжнародні організації об'єднують країни, розташовані в якомусь певному регіоні, як правило, компактно, в територіальній близькості. Таких організацій чимало: Європейський Союз (ЄС), Північноамериканська асоціація вільної торгівлі (НАФТА), Асоціація країн Південно-Східної Азії (АСЕАН) та інші. Іноді регіон являє собою досить велику територію, яка може вийти за межі однієї частини світу або континенту. Наприклад, в НАТО входять країни Західної Європи, Центральної Європи і Північної Америки, в СНД – країни Східної Європи та Азії. В асоціацію Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС) – країни навіть чотирьох континентів: Азії, Північної Америки, Південної Америки, Австралії; зв'язуючим стрижневим елементом тут є Тихий океан, до якого обернені або економічно тяжіють країни – члени. Об'єднуючим елементом для НАТО є Північна Атлантика, для СНД – територія колишнього СРСР. Саме прив'язка до якогось певного простору є відмінною рисою регіональних організацій.

За функціональною спрямованістю організації поділяються на організації загальної компетенції і спеціальної компетенції.

Організації *загальної компетенції* в своїй діяльності охоплюють широке коло проблем і напрямків. Безпрецедентною тут є ООН, діяльність якої простягається в сфері: політичну, екологічну, безпеки, юридичну та ін. Її органи виконують функції обговорення питань, консультативні, науково-дослідні, регулюючі, технічної допомоги та багато інших. Більшість регіональних організацій, особливо утворених в

процесі економічної інтеграції, також мають багатофункціональний характер. Наприклад, функції ЄС мають широку розгалуженість; вони охоплюють: регулювання економіки в цілому, митне регулювання, сферу кредиту, валютний ринок, міграційну політику, узгодження зовнішньої політики і таке інше.

До *організацій спеціальної компетенції* відносяться міжнародні організації, в яких одна з функцій є головною, пануючою, а решта (якщо вони є) – допоміжні. Найчастіше це відноситься до організацій в сфері виробництва і торгівлі, що утворилися для ефективною реалізації товару, наприклад, ОПЕК. Торгівля є також головною функцією Світової організації торгівлі (СОТ); функцією Світової туристської організації є сприяння розвитку міжнародного туризму; МОП узгоджує та узагальнює трудові відносини, які виникли на національних ринках праці.

За *характером діяльності* міжнародні організації поділяються на: універсальні, політичні, економічні, гуманітарні, культурно-просвітницькі, оборонні та інші.

Універсальною міжнародною організацією є ООН, яка виконує функції регулювання й нагляду в найважливіших сферах людської діяльності. До універсального типу наближається Європейський Союз, в діяльності якого різноманітні економічні функції доповнились політичними (спільне громадянство, узгоджена зовнішня політика, спільний парламент тощо).

Політичні організації сполучають країни, для яких політична мета об'єднання має визначальний характер. До цього типу належать: Ліга арабських держав, Організація африканської єдності (ОАЄ) Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ).

Організації воєнного, або оборонного, характеру тісно пов'язані з політичним типом організацій. До оборонного виду належить Північно-

Атлантична оборонна організація (НАТО).

За умовами участі в членстві міжнародні організації поділяються на відкриті й закриті. До *відкритих* організацій може увійти кожна держава, яка поділяє принципи й статут організації. До *закритих* організацій нових членів приймають тільки по запрошенню засновників організації.

В системі міжнародних організацій велика частка належить *економічним організаціям*. Розвиток міжнародних відносин, поглиблення міжнародного поділу праці, міжнародна економічна інтеграція призводять до того, що вплив економічних стосунків стає дедалі вагомим на інші сфери міжнародного співробітництва. Сьогодні серед цілей більшості регіональних організацій співробітництво в економіці так чи інакше задеклароване.

Міжнародні економічні організації поділяються, в свою чергу на загальноекономічні і спеціалізовані.

Загальноекономічні відають широким спектром економічних проблем. До них відносяться ОЕСР, а також регіональні організації інтеграційного типу – ЄС, СНД, НАФТА, АСЕАН та інші.

Спеціалізовані економічні організації зосереджують увагу на більш вузькому колі проблем; проте багатьом з них належить суттєва роль в міжнародній економіці. До цього типу організацій належать, зокрема, Світовий банк, МВФ, Світова організація торгівлі, Світова туристська організація, Міжнародна торговельна палата та багато інших.

Економічні організації, що утворилась внаслідок регіональних інтеграційних процесів, поділяються також за *ступенем інтеграції*. Основні рівні регіональної економічної інтеграції такі: зона преференційної торгівлі, зона вільної торгівлі, митний союз.

Зона преференційної торгівлі – початковий щабель інтеграції. На

цьому етапі держави, що входять в зону, лібералізують між собою торгівлю лише обмеженою кількістю товарів, надають одна одній деякі пільги. До цього типу організацій належить СНД, а також ряд організацій Африки, Азії та Латинської Америки.

Зона вільної торгівлі відрізняється тим, що держави-учасниці усувають між собою торговельні бар'єри, мито відміняється на більшість товарів. Але відносно третіх держав, що не входять в зону, кожний член проводить самостійну митну політику. До цього рівня відносяться, зокрема, Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ), Північно-Американська асоціація вільної торгівлі (НАФТА), асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) та деякі інші. Слід зауважити, що не всі фахівці з міжнародної інтеграції виокремлюють зону преференційної торгівлі в самостійний ступінь; на думку деяких з них, першими щаблем інтеграції є саме зона вільної торгівлі. Але ретельний аналіз все ж таки визначає відмінності між цими двома типами. Між іншим, зона вільної торгівлі в межах СНД поки ще не утворена, незважаючи на прагнення до цього України і деяких інших членів.

Митний союз передбачає усунення митних тарифів в торгівлі між учасниками, а також формування спільної митної політики щодо країн; це означає, що всі члени союзу встановлюють однаковий рівень тарифів в торгівлі з іншими державами. На стадії митного союзу знаходилися країни Європейського економічного співробітництва в перше десятиліття утворення організації (1958-1968). Близько до поняття митного союзу підходять деякі латиноамериканські інтеграційні об'єднання – ЛААІ, МЕРКОСУР. Митний союз утворено між Росією, Білоруссю і Казахстаном, дія якого починається з 2010 року.

Взаємодія країн з міжнародними інституціями може здійснюватись на макро-, мезо- та мікрорівнях. Україна прагне до активної участі як у

глобальних, так і в регіональних міжнародних організаціях з метою використання міжнародного співробітництва з максимальною користю для національної економіки. Разом з тим, на сучасному етапі розвитку світового господарства слід відзначити відсутність інституційних структур, здатних результативно регулювати діяльність світової економічної системи.

4.5. Інші регулятивні інститути глобальної економіки та їх функції

На сьогодні існує дуже велика кількість інших, окрім трьох ключових, які виконують провідну регуляторну роль у сучасному глобалізованому світі, регулятивних інституцій: *Міжнародного валютного фонду (МВФ), Світового банку (СБ) та Світової організації торгівлі (СОТ).*

До інших регулятивних інститутів глобальної економіки відносять:

- *Конференція ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД)* – орган Генеральної асамблеї ООН, який не є міжнародною торгівельною організацією. Створений в 1964 р. і нараховує 194 країн-членів. Основні завдання – сприяння розвитку міжнародної торгівлі, рівноправної взаємовигідної співпраці між державами, напрацювання рекомендацій по функціонуванню міжнародних економічних відносин. Резолюції, заяви ЮНКТАД мають характер рекомендацій. Під егідою ЮНКТАД розробляються багатосторонні угоди і конвенції. Найвищий орган ЮНКТАД – Конференція і Рада з торгівлі та розвитку, в рамках якої працює шість комітетів;

- *Міжнародна організація праці (МОП)* – створена в 1919 році як

автономна організація. У 1946 році МОП стала першою спеціалізованою установою, пов'язаною з ООН. *Цілями діяльності МОП є:* забезпечення повної зайнятості і зростання рівня життя; охорона основних прав людини; охорона життя і здоров'я; забезпечення миру через соціальну справедливість; заохочення співробітництва між підприємствами і працівниками. *Членами МОП є* 185 держава світу, в тому числі Україна з 1954 року.

- *Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР)* – міжнародна організація, членами якої на сьогодні є 34 країни. 70 країн мають статус партнерів ОЕСР, беручи участь у багатьох сферах її діяльності. За впливом ОЕСР належить до трійки провідних світових економічних установ, поряд з МВФ та Світовим банком.

Головні напрями діяльності ОЕСР: надання допомоги країнам – членам для підвищення рівня їх економічного та соціального розвитку; сприяння економічному зростанню країн, що розвиваються, шляхом надання технічної допомоги; налагодження відносин з органами державної влади всіх рівнів країн-членів; підтримка зв'язків з іншими міжнародними організаціями для забезпечення ефективної співпраці та співробітництва з регіональними економічними організаціями; усунення перешкод в обміні товарами (послугами, роботами); надання допомоги в професійній підготовці кадрів у сфері науки й техніки.

- *Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (МФСР)* – заснований у 1977 році, членами якого є 160 країн. *Цілями діяльності МФСР є* збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, підвищення доходів сільського населення, мобілізація фінансових коштів для підвищення виробництва сільськогосподарської продукції в найменш розвинутих країнах. Фонд надає кредити: безвідсоткові – до 50 років, 1% – комісійні щорічно; проміжні – до 20 років, 4%; звичайні –

15 - 18 років, 8%.

- *Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО)* – була заснована в 1946 році 20 державами. На теперішній час членами ЮНЕСКО є 183 країни світу, в тому числі, Україна штаб-квартира розміщена в Парижі. *Цілями ЮНЕСКО* є заохочення міжнародного співробітництва в сфері освіти, науки і культури; забезпечення прав людини й основних свобод незалежно від раси, статі, мови або релігії згідно зі Статутом ООН. Керівним органом організації є Генеральна конференція, виконавчими органами – Виконавча Рада і Секретаріат.

План питань для обговорення й дискусії на практичному занятті:

1. Міжнародні організації в системі регулювання міжнародних економічних відносин.
2. Міжнародні організації їх класифікація та правовий статус.
3. Види міжнародних організацій.
4. Основні етапи становлення й розвитку системи міжнародних організацій.
5. Міжнародні організації в сфері регулювання міжнародної ділової практики, промислової власності та підприємницької діяльності.
6. Міжнародні організації з регулювання світової торгівлі.
7. Глобально-універсальні організації регулювання торгівлі.
8. Галузеві та регіональні торговельні організації- регулятори.
9. Міжурядові організації з регулювання світових товарних ринків.
10. СОТ та її роль у глобальному економічному регулюванні.
11. Міжнародні кредитно-фінансові інститути та їх діяльність.

РОЗДІЛ 5   **ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОРПОРАЦІЇ В СИСТЕМІ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

5.1. Поняття, структура та механізм діяльності ТНК.

5.2. Види глобальних корпорацій.

5.3. Трансформація ТНК в глобальні корпорації.

5.4. Стратегії забезпечення глобального конкурентного лідерства ТНК.

5.5. Екологічна практика діяльності ТНК: основні тенденції та показники.

5.1. Поняття, структура та механізм діяльності ТНК

Важливим компонентом процесу інтернаціоналізації та одним із основних джерел глобалізації є *транснаціоналізація* – це процес посилення світової інтеграції у результаті глобальних операцій ТНК, в межах якої значна частина виробництва, споживання, експорту, імпорту і доходу країни залежить від міжнародних центрів за межами цієї держави. Рушійною силою транснаціоналізації виступають *транснаціональні компанії*, які одночасно є і результатом, і головними рушійними силами інтернаціоналізації. Глобалізація впродовж останніх десятиліть *характеризується домінуванням у світовій економіці ТНК*, які контролюють 70 - 90% світових ринків товарів, послуг, технологій, а загальний обсяг реалізації 200 найбільших з них становить понад 30% світового валового внутрішнього продукту. Також майже 90% із 100 найбільших ТНК припадає на три світових економічних центри (ЄС, США, Японія). Водночас, провідні національні економіки надзвичайно транснаціоналізовані.

Термін «транснаціоналізація» означає переміщення господарської

діяльності фірми за межі національних кордонів. Отже, слово «транс» у назві ТНК означає, що ці компанії:

- виробляють і продають товари і послуги за межами національних кордонів;
  - поширюють ідеї, смаки, стандарти і технології по всьому світу;
- планують свої операції в глобальних масштабах, але при цьому зберігають національний характер.

Відтак, під транснаціональними компаніями найчастіше розуміють фірми, які контролюють виробничі активи більш ніж в одній країні. Якщо компанії лише торгують за кордоном або виступають партнерами іноземних фірм, то вони також не є ТНК.

Існує декілька шляхів отримання компанією статусу ТНК:

1) компанія має багато філій за кордоном; 2) вона діє у великій кількості країн світу; 3) частка прибутку або інших доходів, отриманих за кордоном, найбільша з-поміж усіх її доходів; 4) її працівники, акціонери і менеджери є у багатьох різних країнах; 5) її закордонні операції – це не тільки продажі, але і виробництво, дослідження, розробки.

Відтак, є підстави стверджувати, що:

- 1) ТНК – це компанія (корпорація), що володіє виробничими підрозділами за кордоном в декількох країнах;
- 2) ТНК – це «підприємства, що складаються з материнського підприємства та його закордонних філій», водночас можуть як набувати статусу корпорації, так і не мати даного статусу;
- 3) ТНК – створює систему міжнародного виробництва, розподілену між кількома країнами, але контрольовану (зазвичай) з одного центру – материнської компанії.

Важливими показниками-критеріями визначення транснаціоналізації діяльності компанії є: кількість закордонних філій

(кількість країн, де знаходяться філії ТНК); індекс інтернаціоналізації (II) ТНК; частка зарубіжних активів ТНК; частка зарубіжних продаж ТНК; частка працівників у зарубіжних підрозділах ТНК.

Закордонні підрозділи транснаціональних корпорацій можуть бути таких видів, що розрізняються за своїм статусом:

1. *Дочірнє підприємство* – це акціонерне підприємство у приймаючій країні, більше половини акцій якого «перебуває у власності іншого підприємства, яке має право призначати або усувати більшість членів адміністративних, управлінських або наглядових органів». Таким чином, дочірнє підприємство повністю контролюється материнською компанією ТНК. Загалом *дочірні акціонерні товариства* є юридичними особами, які зберігають певну незалежність у фінансово-господарській і дослідницькій діяльності, але частково або повністю належать за капіталом холдингу ТНК.

2. *Асоційована (афілійована) компанія* – це акціонерне підприємство у приймаючій країні, в якому «від 10 до 50% акцій належить іноземному інвестору», тобто материнській компанії ТНК. При цьому материнська компанія отримує лише частковий контроль за діяльністю асоційованої фірми у межах частки капіталу, що їй належить.

3. *Філіал (філія, відділення)* – неакціонерне підприємство, що «повністю або частково перебуває у власності інвестора, при цьому може набувати таких форм: а) постійне представництво іноземного інвестора у певній країні; б) неакціонерне спільне підприємство, сформоване іноземним інвестором і третіми сторонами; в) земельні ділянки та/або нерухоме майно, що прямо належить іноземному резиденту».

ТНК здійснюють свою діяльність, ґрунтуючись на таких важливих принципах:

1) здійснення прямих іноземних інвестицій (ПІІ) з метою створення

виробничих потужностей за кордоном;

2) використання різних форм міжнародного поділу праці (предметна, подетальна, технологічна спеціалізація), що дозволяє розміщувати різні ланки виробничого процесу в різних країнах світу;

3) розробка, передача та використання передової технології у межах замкненої корпоративної структури, що дозволяє максимально ефективно використовувати витрати на дослідження і розробки;

4) внутрішньокорпоративна торгівля, яка здійснюється між окремими підрозділами ТНК із застосуванням трансфертних цін. Трансфертні ціни встановлюються ТНК на рівні, що істотно відрізняється від ринкових цін, тобто є значно більшим або меншим за ціни на ті самі товари на світовому ринку;

5) глобальний підхід до управління – оптимізація діяльності корпорації у цілому, а не окремих її складових. Цей принцип означає необхідність субсидувати розвиток окремих підрозділів з метою досягнення максимального прибутку в довгостроковому періоді.

Кожна з 500 найбільших ТНК США має в середньому підприємства 11 галузей, а найбільш потужні охоплюють по 30-50 галузей. У групі з 100 провідних промислових фірм Великобританії багатогалузевими є 96, у Німеччині – 78, у Франції – 84, в Італії, – 90. Кількість і характер підприємств, що входять у склад ТНК, визначається головним чином їх економічною доцільністю.

Відтак, глобальну корпорацію та її сучасний практично-функціонуючий прототип – ТНК, можна визначити як економічно єдину систему, угруповання, мережу підприємств, які здійснюють свою діяльність у багатьох країнах, керуються і контролюються (як правило) з одного центру і складаються з материнської компанії, дочірніх підприємств, філіалів і відділень.

Основними рисами ТНК є:

- її економічна єдність;
- організаційна та юридична відокремленість багатьох підприємств;
- розміщення на території кількох держав;
- різна правова регламентація діяльності структурних підрозділів, оскільки вони є суб'єктами національного права різних держав;
- здійснення керівництва філіалами та контролю за їх (структурних підрозділів) діяльністю з єдиного центру;
- перебування поза юрисдикцією окремої держави, якогось об'єднання держав або міжнародної організації. Найбільш вагомий вплив на діяльність ТНК здійснює країна, в якій знаходиться материнська компанія.

Серед позитивних впливів ТНК на економіку країни, що приймає їх на своїй території, передусім варто назвати такі:

- ✓ ТНК сприяють раціональнішому розподілу наявних ресурсів та розміщенню виробництва;
- ✓ завдяки їм активніше поширюються нові технології і товари;
- ✓ ТНК сприяють посиленню конкуренції та розширенню міжнародного співробітництва.

Негативний вплив ТНК на економіку країни:

- ✓ ТНК часто втручаються у сфери, що традиційно вважаються сферами державних інтересів.
- ✓ з огляду на масштаби діяльності і можливі розбіжності інтересів країн базування материнської компанії ТНК з інтересами країн, що їх приймають, транснаціональні корпорації здатні протидіяти реалізації не прийнятної для них економічної політики країн, в яких вони здійснюють свою діяльність, і навіть дезорганізувати зовнішньоекономічну сферу країни – партнера в цілому.

- ✓ використовуючи трансфертні ціни, дочірні компанії, що діють у різних країнах, ТНК вміло приховують прибутки від оподаткування шляхом перекачування їх з однієї країни в іншу, внаслідок чого бюджетом приймаючої країни недоотримуються відповідні кошти. Крім того, ТНК здатні встановлювати монопольно високі ціни, диктувати інші умови, які зачіпають інтереси країн, що їх приймають.

Однак необхідно зауважити, що *сьогодні у глобальному бізнесі генеруються і нові пріоритети розвитку*, зокрема, такі як:

- інтелектуалізація із здатністю до постійних інновацій;
- соціалізація з можливостями самореалізації;
- екологізація виробництва і середовища життєдіяльності.

Реалізувати вищеперераховані пріоритети розвитку на сьогодні здатні лише корпорації – глобальні лідери, що капіталізували прогресивні і найбільш прибуткові сегменти ринку.

5.2. Види глобальних корпорацій

Види міжнародних корпорацій:

- ✓ Транснаціональні корпорації (ТНК);
- ✓ Мультинаціональні корпорації (МНК).

Транснаціональні корпорації (ТНК) є національні за капіталом (тобто головна компанія належить одній країні) і міжнародні за сферою своєї діяльності (інвестиції здійснюються в багатьох країнах світу).

Мультинаціональні корпорації (МНК) – міжнародні і за капіталом, і за сферою своєї діяльності (головна компанія належить капіталу кількох країн, інвестиції також здійснюються по всьому світу).

Загалом у світі існує невелика кількість МНК. Найбільші з них: у

нафтовому бізнесі – Роял Датч-Шелл (англо-голландська); в харчовій промисловості – Юнілевер (англо-голландська); в електротехнічній сфері – Асеа Браун Бовері (шведсько-швейцарська); в нікелевій промисловості – Інко (англо-американо-канадська) та інші.

Переважна більшість сучасних глобальних корпорацій за своєю природою мають форму ТНК, хоча в сучасних умовах ці відмінності поступово стираються. У США і в деяких інших країнах воліють використовувати термін «транснаціональні» корпорації замість терміна «мультинаціональні», адже насправді власність і контроль не є мультинаціональними.

Критерії визначення приналежності великих компаній до категорії транснаціональних:

- кількість країн, у яких діє компанія (відповідно до різних підходів мінімум становить від 2 до 6 країн);
- розмір, якого досягла компанія (за основними техніко-економічними показниками);
- мінімальна частка закордонних операцій у прибутках або продажах фірми (як правило, 25%);
- володіння не менш ніж 25% «голосуючих» акцій у трьох або більше країнах (це той мінімум пайової участі у закордонному акціонерному капіталі, що забезпечує фірмі контроль над економічною діяльністю закордонного підприємства і представляє прямі закордонні інвестиції);
- багатонаціональний склад персоналу компанії та її вищого керівництва.

Основні засади виникнення ТНК:

- інтернаціоналізація виробництва і капіталу на основі розвитку продуктивних сил, що переростають національно-державні межі;

- вивезення капіталу;
- конкурентна боротьба у міжнародному масштабі;
- необхідність подолання торгових і політичних бар'єрів (використання замість традиційного експорту дочірніх закордонних компаній для проникнення на митні території і внутрішні ринки інших країн);
- прагнення до отримання надприбутків.

Аналіз діяльності ТНК, дозволяє виділити декілька їх типів:

- *етноцентричні* – створюють філії за кордоном для забезпечення поставок сировини або ринків збуту, але зарубіжні ринки залишаються для них насамперед продовженням їхнього внутрішнього ринку;

- *поліцентричні* – для них зовнішній ринок є більш важливим сектором діяльності порівняно з внутрішнім ринком. В їхніх закордонних філіях виробляється більша частка продукції;

- *регіоцентричні* – тип ТНК, які особливо популярні в інтеграційних групах. Вони орієнтуються вже не на ринки окремих країн, а на цілі регіони, наприклад на всю Західну Європу, хоча закордонні філії і в цьому випадку розміщуються в окремих країнах;

- *геоцентричні* – це найбільш зрілий тип ТНК, він характерний для тих ТНК, які є, так би мовити, «децентралізованою федерацією регіональних філій».

Більшість міжнародних корпорацій є *етноцентричні*, тобто орієнтовані на країну, де знаходиться їх штаб-квартира і звідки надсилають вказівки філіям та науково-дослідним підрозділам, розташованим за кордоном. Проте деякі МНК (наразі невелика кількість, але їх частка зростає) за своїм типом орієнтації є *геоцентричні*, тобто не є прив'язані до якоїсь певної держави.

З точки зору *напрямів виробничо-функціональної інтеграції* та

формування успішної стратегії розвитку *ТНК*, поділяють на три великі групи:

- 1) *Горизонтально інтегровані* – управляють підрозділами, розташованими в різних країнах, що виробляють однакові або подібні товари.
- 2) *Вертикально інтегровані* – управляють підрозділами в певній країні, які виробляють товари, що постачаються до їх підрозділів в інших країнах.
- 3) *Роздільні* – управляють підрозділами, розташованими в різних країнах, які вертикально або горизонтально не об'єднані.

Згідно з функціональним принципом та характером форми організації, тобто за формальною ознакою, виділяють такі *типи корпорацій* (форми об'єднань підприємства), які можуть виходити на міжнародний чи світовий (глобальний) рівень і ставати *ТНК*:

1. асоціація – добровільне об'єднання з метою взаємного співробітництва при збереженні самостійності та незалежності членів, що входять в об'єднання;

2. картель – виробничо і комерційно незалежні об'єднання підприємств, які здійснюють координацію продажів, поділ ринків збуту шляхом створення спільного збутового органу (одногалузевої);

3. синдикат – об'єднання підприємств, що випускають однорідну продукцію з метою організації її колективного збуту через єдину торгову мережу; об'єднує виробничо самостійні підприємства, але які втрачають комерційну незалежність (тепер використовуються рідко), наприклад *ТНК «Де Бірс»* (80% ринку діамантів);

4. трест – об'єднання, в межах якого втрачається виробнича, комерційна, можливо і юридична самостійність. Учасники розподіляють прибутки пропорційно частці, пакетам акцій;

5. концерн – об'єднання підприємств промисловості, транспорту, торгівлі та банківської сфери (статутне об'єднання) на основі повної фінансової залежності від одного або групи підприємств. Можлива юридична та господарська самостійність під контролем домінуючого підприємства. Це об'єднання підприємств, які пов'язані між собою спільними інтересами, договорами, угодами, капіталом, участю в спільній діяльності, і часто така група об'єднується навколо холдингу, який тримає акції даних підприємств;

6. консорціум – тимчасові об'єднання промислового і банківського капіталу з метою реалізації спільних проектів (наприклад, «Sea Launch»);

7. пул – монопольні об'єднання, за яких прибутки надходять до спільного фонду і здійснюється узгоджений їх розподіл в обумовленій пропорції;

8. фінансово-промислова група (ФПГ) – сукупність юридичних осіб, що діють як основне та дочірні товариства, повністю або частково об'єднавши свої матеріальні та нематеріальні активи на основі угоди про створення ФПГ з метою технологічної або економічної інтеграції для реалізації інвестиційних або інших проектів і програм, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності та розширення ринків збуту товарів і послуг, підвищення ефективності виробництва, створення нових робочих місць;

9. холдинг – холдингова компанія – головне підприємство, незалежно від організаційно-правової форми, до складу активів якого входять контрольні пакети акцій інших підприємств.

5.3. Трансформація ТНК в глобальні корпорації

Транснаціональні корпорації є основним суб'єктом процесу глобалізації економіки. В силу своєї транснаціональної структури ці корпорації можуть отримувати вигоду з міжнародних відмінностей у діловому циклі, економічній політиці, рівні податків і митних зборів, темпах інфляції, ставках заробітної плати, продуктивності, технічних стандартах, номенклатурі попиту і т.д.

Новітнім явищем глобальної інтеграції бізнесу є *метакорпоратизація*, яка, власне, і призводить до трансформації ТНК в дійсно глобальні корпорації.

Одним з найбільш повних визначень цього поняття є концепція трьох критеріїв інтегрованої корпоративної структури, що була висунута Я. Паппе, відповідно до якої *мета корпорацією* є об'єднання кількох економічних агентів (юридичних осіб, а також організацій, що не є юридичними особами), які задовольняють наступні вимоги: 1) хоча б певна частка економічних агентів є комерційними організаціями, що оперують з метою одержання прибутку; 2) між агентами існують стійкі взаємозв'язки, більш жорсткі, ніж ринкові: це означає, що в деяких істотних аспектах все об'єднання виступає як єдине ціле; 3) існує стратегічний центр прийняття рішень, який може бути як юридичною особою, так і групою фізичних осіб – власників і вищих менеджерів, цей центр дістає назву центрального елемента.

На основі критеріїв Я. Паппе можна вивести *економіко-правове визначення метакорпорації*: ця структура є об'єднанням кількох юридичних осіб (хоча б деякі з них є комерційними організаціями), яке в більшості випадків власне статусом юридичної особи не володіє.

Форми метакорпорацій: картелі, синдикати, трести, консорціуми, концерни, союзи, господарські асоціації, корнери, пули, франчайзинг,

холдинги, віртуальні компанії, стратегічні альянси, ФПГ, комплекси, транснаціональні корпорації і транснаціональні банки, промислові вузли, контрактні групи, компанії з дивізіональною структурою, підприємницькі мережі.

В нинішній час на світовому рівні утворюється ціла низка принципово нових форм метакорпорацій. Деякі з них пов'язані з розвитком внутрішнього підприємництва і децентралізацією компаній (кругові корпорації, горизонтальні корпорації), інші – з розвитком Інтернет-технологій (віртуальні виробничі ланцюжки, квазіхолдинги, проектні товариства).

5.4. Стратегії забезпечення глобального конкурентного лідерства ТНК

Сучасне покоління ТНК і МНК застосовують для зміцнення своєї могутності глобальні стратегії. Стратегія є глобальною, якщо фірма одночасно враховує ряд вимог поведження на світових ринках, зокрема, якщо вона має загальнопланетарне бачення ринків конкуренції, добре знає своїх суперників, контролює свої операції в загальносвітовому масштабі, оперує у високотехнологічних галузях промисловості, розміщає своє виробництво щонайкраще відповідно до принципу порівняльних витрат, координує свою діяльність за допомогою гнучкої інформаційної технології й інтегрованого внутріфірмового бухгалтерського обліку, інтегрує свої заводи й філії в єдину міжнародну мережу керування, включену в мережу угод з іншими країнами.

У сучасних умовах ТНК та МНК вдаються до наступних глобальних стратегій:

1. Злиття та поглинання.

Автори	Злиття	Поглинання
Гохан Патрик А.	Об'єднання різних за розмірами компаній при якому одна компанія приєднується до іншої.	Вороже злиття.
Доналд Д.	Це об'єднання двох компаній, в результаті котрого тільки одна з них зберігається як юридична особа.	Відбувається коли одна компанія стає основним власником і отримує контроль над іншою компанією, її дочірньою фірмою або окремими активами, наприклад, виробничим підприємством.
Правдина Н.	Об'єднання компаній на основі однієї з них або новоствореної компанії, причому власники обох компаній – учасників отримують акції об'єднаної компанії, і кожна з них в рамках об'єднаної може зберегти важливу самостійність (наприклад, працювати під власним брендом).	Купівля компанії, яка здійснюється іншою компанією, в результаті якої інша компанія отримує контроль над першою, яка, у свою чергу, втрачає свою самостійність і перестає існувати як юридична особа.
Галанов В.	Це процес об'єднання двох або декількох акціонерних товариств, результатом якого є створення нового акціонерного товариства, якому передаються всі права і обов'язки акціонерних товариств, що об'єднуються з одночасним припиненням їх діяльності.	Це встановлення контролю над акціонерним товариством (шляхом викупу його акцій).
Тищенко А., Хаустова В.	Об'єднання двох або більше компаній, здійснюване в результаті договірному процесу між групами менеджерів компаній і здійснюється шляхом обміну. Взяття однією компанією іншої під свій контроль, управління нею з придбанням абсолютного або часткового права власності на неї акціями між компаніями-учасниками або їх взаємної купівлі-продажу.	Взяття однією компанією іншої під свій контроль, управління нею з придбанням абсолютного або часткового права власності на неї.

Рис. 5.1. Підходи до розуміння різними авторами поняття процесів злиття та поглинання.

Компанії, що приймають участь в злиттях і поглинаннях прагнуть таким способом знизити витрати, повисити прибуток, збільшити свою ринкову частку, скористатися новими технологічними й ринковими можливостями, захватити панування на глобальних ринках, що розвиваються. Злиття й поглинання інтенсивно йдуть у різних галузях промисловості – нафтовій і нафтохімічній, автомобільній, сталеливарній, харчовій, текстильній, виробництві комп'ютерів і фармацевтичної продукції й ін., а також в області управлінського консультування, страховій і банківській справі, інших галузях сфери послуг. Транскордонні злиття й поглинання є найбільш економічним способом проникнення на закордонні ринки, особливо коли об'єктом угоди стає місцева фірма зі стійкою торговельною маркою. Тим самим заощаджуються значні засоби на будівництві виробничих потужностей, організації науково-дослідних вимог даного ринку, налагодженні збуту. Злиття й поглинання найчастіше спричиняють раціоналізацію й реорганізацію діяльності. Вона виражається в скороченні управлінських функцій і чисельності адміністрації, об'єднанні дослідницьких центрів, зменшенні витрат на науково-дослідницькі роботи й виробничий персонал, переміщенні науково-дослідних підрозділів з однієї країни в іншу. Але нерідко за поглинанням йде негайне закриття виробництва з метою знищення конкурента.

2. Створення стратегічних альянсів.

Одним зі шляхів досягнення цілей стратегічного позиціонування сучасних транснаціональних компаній є укладання особливих міжфірмових угод, так званих, стратегічних альянсів. Стратегічні альянси – явище не нове і, тим більше, не рідкісне. Альянси були поширені ще в XVIII і XIX ст. в судноплавстві і страхуванні перевезень вантажів.

Альянси – це довгострокові корпоративні відносини між двома (або

більше) фірмами. Прикладами таких об'єднань можуть бути спільні підприємства, науково-дослідне співробітництво, довгострокові договори про поставки.

Альянси створюються й у сфері послуг, наприклад в авіатранспорті, і в найбільш передових галузях промисловості (мікроелектроніка, телекомунікації, біотехнологія, автомобілебудування, аерокосмічна промисловість), де конкуренція носить вкрай жорсткий характер, однак витрати зі створення нових технологій настільки високі, що їх не можуть дозволити собі навіть компанії-лідери. За допомогою стратегічних альянсів фірми швидко пристосовуються до змін у технологіях, заощаджують на витратах на науково-дослідні роботи, освоюють закордонні ринки, обходять обмеження на злиття й поглинання. Такі альянси дозволяють учасникам вирішувати стратегічні завдання й зміцнювати свої конкурентні позиції, зберігаючи при цьому господарську і юридичну самостійність, координувати й оптимізувати використання спільних ресурсів і мінімізувати трансакційні витрати. У сфері промисловості стратегічні альянси між фірмами полягають звичайно на ранніх етапах життєвого циклу продукції, насамперед на дослідницькій стадії, у той час як на ринках готової продукції об'єднуючи свої зусилля компанії виступають непримиренними конкурентами.

Найчастіше дослідники відносять до основних переваг стратегічних альянсів у бізнесі хороші відносини з покупцями, скорочення часу для нововведень, доступ на виникаючі внутрішні та міжнародні ринки, технічний досвід, зв'язки з політиками, освоєння нових регіонів, глибоке проникнення у галузь, нішу в інжинірингу, талановитий маркетинг.

Серед негативних факторів, що впливають на створення альянсу – недовіра до партнера, страх втратити контроль, невідомість, потреба все робити самостійно.

Перед вступом в союз важливо розробити стратегію виходу з нього, не забуваючи про те, що чим тісніший зв'язок, тим і важче вийти із альянсу. Існують такі стратегії виходу із партнерства: злиття, закінчення терміну, продаж чи купівля активів, консолідація, банкрутство, захват чи поглинання, роз'єднання акціонерами, кредиторами чи радою директорів.

При створенні альянсів особливу увагу слід звернути на необхідність роз'яснення та підготовки персоналу до успіху спільного підприємства, а також дослухатися інтуїції про потенційного партнера і його організацію, незважаючи на здавалось би очевидні вигідні умови партнерства.

Великі компанії зацікавлені у створенні альянсів зі своїми постачальниками та субпідрядниками, внаслідок чого досягається більша стабільність їхньої роботи. Серед найвідоміших прикладів підтримки створення альянсів: «Ярмарка можливостей» компанії Toyota, компанії Ford та Procter & Gamble, які стимулюють формування альянсів серед своїх постачальників.

Основними технологічними й інноваційними мотивами вступу компаній в альянси є наступні:

- партнерства дозволяють створювати стійкі канали передачі передових знань і спрощують їхнє освоєння; сучасні технології часто виникають на стику наук або галузей. Альянси розширюють обрії компаній і спрощують доступ до невідомих раніше технологій;
- технологічне лідерство сполучене з високою невизначеністю й ризиком. Спільні розробки й інноваційні проекти дозволяють знижувати витрати інноваційного процесу;
- спільні зусилля дають можливість ефективніше вводити нові стандарти там, де вони не одержали ще відповідного оформлення.

Особливості стратегічних альянсів:

- це угоди про співпрацю між фірмами, що відрізняються від звичних торгових операцій, але що не доводять справу до злиття компаній;
- це господарське об'єднання, що базується на укладенні середньострокових або довгострокових угод;
- до стратегічного альянсу можуть вступати не тільки постачальники і клієнти, але і конкуренти;
- здійснюється спільна координація стратегічного планування та управління учасниками діяльності;
- стратегічні альянси створюються на основі горизонтальної міжфірмової кооперації, а також між компаніями, що функціонують у суміжних сферах діяльності і володіють взаємодоповнюючими технологіями і досвідом;
- альянс не є самостійною юридичною особою;
- компанії можуть бути учасниками багатьох стратегічних альянсів;
- стратегічні альянси достатньо рухливі, вільні для партнерів, більш орієнтовані в майбутнє, зменшують неясність і невизначеність у відносинах партнерів, збільшують стабільність у забезпеченні ресурсами і розподілі продукції і послуг;
- альянси створюються на певний термін;
- альянси здійснюють вплив на конкуренцію;
- це найменш обмежені в законодавчому порядку способи проникнення на ринок.

Виділяють чотири різновиди стратегічних альянсів:

- 1) альянси з акціонерною участю в підприємствах;
- 2) стратегічні альянси зі створенням нових компаній;
- 3) консорціуми для реалізації інвестиційних проектів;

4) альянси зі слабкою кооперацією.

З точки зору сфери діяльності стратегічні альянси умовно можна розподілити на три види:

1) альянси з реалізації проектів НДКР;

2) альянси з організації спільного виробництва;

3) альянси спільного освоєння нових ринків.

Приклад: Якість членів альянсу. Провідним чинником успішності альянсів є якість її членів. Партнери повинні доповнювати можливості одне одного. Результатом вдало підібраних членів альянсу стала версія PDA (Personal Digital Assistant), розроблена альянсом за головуванням Apple. У цьому приладі об'єдналися кілька успішних розробок: комп'ютерні комунікації, комунікаційні можливості мобільних телефонів, розмір і стиль електроніки. Одна компанія не змогла б це все зробити так само добре. Тому Apple запропонував технологію, Advanced risk machines – чіпи і Sharp – дизайн. Apple надав свою торгову мережу.

3. Інші міжфірмові коопераційні угоди, які допомагають їм використовувати конкурентні переваги всіх учасників таких союзів без дорогих витрат на покупку їхніх активів.

4. Стратегії взаємодії із приймаючими країнами та країнами базування.

Відносини між приймаючими країнами й ТНК складні й суперечливі. Це пов'язано із частою розбіжністю інтересів і розходженнями в їхній силі. Ці розходження відчуваються одразу ж, як тільки обидві сторони здійснюють спробу максимізувати свої вигоди. Економічно ТНК, як правило, сильніше більшості приймаючих їх країн. Тому ТНК нерідко прагнуть використовувати свою міць для тиску на місцеві уряди, змушуючи їх знижувати податкові вимоги, або домагаючись одержання особливих пільг у фінансовій сфері, інфраструктурі, захисту ринку й т.д.

Політика приймаючих держав стосовно ТНК варіює від націоналізації іноземної власності до використання системи пільг для залучення іноземного капіталу. Більше того, деякі центральні уряди проводять рестриктивну (стримуюча) політику відносно іноземних інвестицій, у той час як регіональні уряди (штатів, провінцій) конкурують один з одним у залученні іноземних інвесторів.

5.5. Екологічна практика діяльності ТНК: основні тенденції та показники

Транснаціональні корпорації ще в другій половині ХХ ст. посіли ключове місце в світовому господарстві і на сучасному етапі задають динаміку його розвитку. ТНК виступають механізмом максимізації прибутку, адже поширення діяльності на територію багатьох країн дає очевидні переваги – як економічні (доступність тих чи інших ресурсів), так і юридичні (недосконалість законодавства певних країн, що дозволяє звільнитись від митних, податкових та інших обмежень). ТНК в прямому сенсі рухають сучасну економіку, створюють робочі місця, їхня діяльність робить доступними численні блага для бідних країн.

Інтенсивна експлуатація природних ресурсів, у першу чергу корисних копалин та інших екосистемних послуг, стала рушійною силою економічного розвитку і основою економічної політики України та багатьох інших країн, що розвиваються.

Провідну роль у сировинному секторі економіки нашої країни відіграють десятки транснаціональних корпорацій (ТНК). Їхня ділова активність впливає на всі сторони життя суспільства, зокрема і на стан навколишнього природного середовища, вона усе більше зачіпає інтереси населення, знижуючи якість його життя.

Проблематика діяльності ТНК не вичерпується суто економічною логікою. Вона має надзвичайно велике значення в контексті проблем охорони навколишнього середовища, інтересів низки країн, що розвиваються, а також країн з перехідною економікою, які постали перед необхідністю вжиття радикальних заходів для забезпечення власної екологічної безпеки. ТНК контролюють основні галузі промисловості, а також 80% земель в усьому світі, використовуючи їх для виробництва сільськогосподарських культур, що згодом експортуються. Однак досить часто ці землі використовуються на шкоду інтересам внутрішнього сільськогосподарського ринку. Двадцять ТНК контролюють 90% світового ринку пестицидів.

Крім того, саме на ТНК лежить відповідальність за виробництво більшої частини генетично модифікованої сільськогосподарської продукції, можливі негативні впливи якої на організм людини дотепер до кінця залишаються не вивченими. ТНК є основними виробниками речовин, які містять хлор, багато з яких є токсичними, не розкладаються впродовж досить тривалого часу і здатні накопичуватися в людському організмі (ДДТ, діоксини та інші речовини). Наприкінці 80-х років 25% всіх експортованих пестицидів, поставлялися американськими компаніями, у той час як в Америці ці препарати були заборонені.

ТНК лідирують в експорті та імпорті продукції і технологій, які заборонені в окремих країнах, внаслідок їхньої потенційної небезпеки для здоров'я людей. Оскільки в розвинених країнах за порушення екологічних норм на винних накладають багатомільйонні штрафи, то ТНК активно користуються розходженнями в законодавствах розвинених і країн, що розвиваються, переносять забруднюючі та потенційно небезпечні виробництва в останні, де менш жорсткі правовий

екологічний й інвестиційний режим. Для приймаючих країн це означає ріст екологічних ризиків (техногенних катастроф).

Найбільші і найнебезпечніші екологічні катастрофи мають місце саме в країнах, які ще не сформували міцну екологічну законодавчу базу і не здатні самостійно дати відсіч потужним транснаціональним корпораціям, які користуються їх безвихідним становищем.

Транснаціональні корпорації виступають провідною формою глобалізації виробничого та інвестиційного співробітництва, яким властива легкість у переміщенні своїх капіталів і виробничих потужностей у регіони з більш сприятливими для них економічними та політико-правовими умовами, що нерідко сприяє посиленню соціально-економічних та екологічних диспропорцій між окремими країнами.

Вирішальна роль внутрішніх чинників формування і розвитку належить екологічному менеджменту ТНК, що визначається особливостями їх корпоративних культур. В сучасних умовах всі ці культури спираються на екологічний компонент. Однак роль цього компоненту є варіативною (табл. 5.1).

Японські корпорації збільшують обсяги такого фінансування не менш ніж на 20% щорічно, а Mitsubishi Oil – на 25,3%. Для європейських корпорацій цей показник становить не менше 10%, а для Siemens – 23%. Для корпорацій США є притаманним, навпаки, зменшення фінансування екологічних заходів за винятком Mobil Oil. Для Ford Motors це зменшення становить 19,2%.

Кількісну оцінку екологічної діяльності тієї або іншої ТНК або групи компаній слід проводити на основі не стільки фінансових, скільки абсолютних і відносних виробничих показників. До таких кількісних показників відносяться: норми виробництва різних забруднюючих речовин (рідких, газоподібних і твердих відходів, що виводяться за межі

виробничого циклу); показники радіаційного, шумового і теплового забруднення на одиницю продукції у фізичному або грошовому вираженні; дані про площі ґрунтів, задіяних під промислові потреби (будівництво споруд, доріг, сховищ відходів та ін.) і зміні біорізноманітності. Крім того, при аналізі необхідно враховувати дані про абсолютну і відносні ресурсоємності виробництва (споживання сировини, води, атмосферного повітря, електроенергії та ін.).

Таблиця 5.1

Динаміка витрат деяких ТНК на екологічну політику

Компанія \ роки	1998	2000	2011	2013
<i>США (млрд. дол.)</i>				
General Motors	9	8,2	7,4	7,2
Ford Motors	7,0	6,5	5,8	5,2
Mobil Oil	4,0	3,7	3,4	4,2
Chevron	1,9	1,8	1,6	1,5
<i>Японія (млрд. єн)</i>				
Mitsubishi Oil	320	480	525	566
Monsanto	119	132	146	152
Hitachi	3,8	4,5	6,0	6,4
Matsushita	3,0	3,6	4,4	4,8
<i>Європа (млрд. євро)</i>				
Siemens (Німеччина)	3,2	3,9	4,7	5,1
Daimler Chrysler (Німеччина – США)	2,9	3,0	3,3	3,8
Alcatel (Франція)	2,0	2,1	2,8	2,9
Royal Dutch Shell (Нідерланди – Великобританія)	1,2	1,3	1,7	1,9

Визначення екологічної практики, її аналіз на рівні окремих компаній і груп компаній також повинен ґрунтуватися на широкому колі якісних показників. Їх можна виділити, звернувшись до такого поширеного в спеціалізованій літературі терміну, як «найкраща екологічна практика» (best environmental practice). При визначенні того, яке поєднання заходів являє собою найкращу з відомих екологічну практику, особливо враховується:

1) небезпека для навколишнього середовища продукції, її виробництва, використання та кінцевого видалення з довкілля після використання;

2) можливість використання менш забруднюючих процесів або речовин;

3) масштаби використання даної практики;

4) потенційні екологічні переваги або недоліки альтернативних матеріалів або діяльності;

5) прогрес і зміни в наукових знаннях та розуміння проблем;

6) терміни переходу на дану практику;

7) її соціальні та економічні наслідки.

При цьому найкраща екологічна практика – це поняття, справедливе для кожної конкретної галузі в даний період часу. З часом уявлення про найкращу екологічну практику змінюється під впливом науковотехнічного прогресу, а також економічних і соціальних факторів.

Одна з найбільш простих методик оцінки екологічної практики ТНК застосовується при розрахунку індексу стійкості Dow Jones: DJSI World і DJSISTOXX. Індекси публікуються з 1999 р і розраховуються на підставі системи ваг (коефіцієнтів) для різних якісних і кількісних показників у трьох сферах: економічній, екологічній і соціальній. Розрахунок цих індексів показує, що інвестиції в компанії, що приділяють більше увагу соціальній та екологічній складовій, вигідні.

Індекси стійкості Dow Jones розраховуються тільки для найбільш «соціалізованих» і «екологізованих» компаній і тому не дають уявлення про тенденції в сфері екологічної практики ТНК в цілому. Проте методика їх оцінки, розроблена агентством Dow Jones, досить універсальна і може бути застосована до будь-якої компанії. Відповідно до цього підходу, ранжування компаній проводиться на основі збору даних з відкритих

джерел та анкетування відповідальних представників корпорацій з подальшою верифікацією даних. При цьому в частині анкети, присвяченої екологічній практиці, містяться питання по документальному та організаційному оформленню екологічної політики, сфері її застосування, цілям і завданням компанії в екологічній сфері, типом системи екологічного Менеджменту, кількісними показниками викидів парникових газів та виробництва відходів, забору води та споживання енергії (у динаміці за останні роки), а також по ряду характеристик, специфічних для кожної конкретної галузі. Через систему ваг (коефіцієнтів) дані показники зводяться до значень, що виражаються у відсотках (100 % – найвища «стійкість»).

Результати оцінки вибірки найбільш «стійких» за екологічними параметрами ТНК відповідно до методикою Dow Jones при розрахунку індексу DJSI World представлені в таблиці 5.2. Здається, що вузьке місце даного підходу – складність визначення об'єктивної величини вагів для поєднання всіх показників (ваги встановлюються на основі експертних оцінок аналітиками Dow Jones).

Прикладом методики оцінки екологічної практики компанії, прагнучої до меншого суб'єктивізму при визначенні ваг, є модель оцінки стійкості (Sustainability Assessment Model), скорочено SAM, що зародилася в 1999 р. в компанії BP і потім розвинена нею спільно з консультаційними фірмами Genesis Oil and Gas Consultants і Inchferry Consulting, а також Абердинським університетом. Спочатку модель застосовувалася для оцінки «стійкості» проектів BP і нафтогазового сектору у Великобританії в цілому. Пізніше SAM стали застосовувати і для інших галузей як в Великобританії, так і за її межами.

Таблиця 5.2

Результати оцінки вибірки найбільш «стійких» ТНК за екологічними параметрами відповідно до методики Dow Jones при розрахунку індексу DJSI World (по галузях промисловості в %) *

1	Екологічна складова стійкості в цілому	Екологічна політика / екологічний менеджмент	Екологічна ефективність	Стратегія в області зміни клімату	Вплив на біорізноманіття
2	3	4	5	6	
Алюмінієва					
Галузь в цілому	64	76	60	62	64
Найкращий показник по галузі	88	92	84	97	97
Нафтогазова та вугільна					
Галузь в цілому	52	78	62	57	48
Найкращий показник по галузі	90	96	100	96	96
Автомобільна					
Галузь в цілому	46	82	60	-	-
Найкращий показник по галузі	74	100	100	-	-
Хімічна					
Галузь в цілому	53	76	50	40	-
Найкращий показник по галузі	86	100	100	67	-
Будівництво великих об'єктів					
Галузь в цілому	40	76	24	-	-
Найкращий показник по галузі	70	95	80	-	-
Виробництво електроніки масового споживання					
Галузь в цілому	70	92	74	-	-
Найкращий показник по галузі	84	100	100	-	-
Харчова					
Галузь в цілому	39	59	32	-	-
Найкращий показник по галузі	82	96	100	-	-
Фармацевтична / біотехнології					
Галузь в цілому	34	40	10	-	-
Найкращий показник по галузі	90	94	84	-	-
Виробництво побутових товарів					
Галузь в цілому	59	80	60	-	-
Найкращий показник по галузі	80	94	96	-	-
Виробництво напівпровідників					
Галузь в цілому	32	68	20	-	-
Найкращий показник по галузі	70	92	83	-	-
Водопостачання					
Галузь в цілому	59	79	54	-	-
Найкращий показник по галузі	81	94	85	-	-

Продовження таблиці 5.2

1	2	3	4	5	6
<i>Виробництво товарів і послуг промислового призначення</i>					
Галузь в цілому	38	70	33	-	-
Найкращий показник по галузі	76	96	100	-	-

* 100 % означає найвищу «стійкість» згідно даної методології, прочерк – що для даної галузі показник не розраховується.

Так само, як і індекс «стійкості» Dow Jones, SAM підходить до оцінки цього явища з точки зору впливу господарюючого суб'єкта на суспільство, навколишнє середовище та економічні показники, але окремо виділяє четвертий аспект – ресурсну базу. Остання включає в себе не тільки природний, але й інші види капіталу (інфраструктура, інтелектуальна власність). Вплив на навколишнє середовище оцінюється за наступними напрямками: забруднення, включаючи забруднення від кінцевих продуктів, вироблених господарюючим суб'єктом; зміна ландшафту; вплив на біорізноманіття; виникнення перешкод (запах, шумовий і візуальний вплив); виробництво відходів.

Важливою відмінністю моделі SAM від методики Dow Jones є монетизація всіх розглянутих компонентів, що забезпечує їх сумісність і можливість необхідних коригувань в кожному конкретному випадку. Монетизовані підходи до оцінки «стійкості» діяльності компаній застосовуються і іншими консультаційними фірмами, наприклад ICF Consulting. Слабким місцем монетизованих моделей є те, що за допомогою діючих економічних механізмів не завжди можна об'єктивно встановити справжню вартість екологічних благ та природних ресурсів в грошовому вираженні.

Істотний інтерес представляють і методики оцінки екологічної ефективності компаній, розроблені природоохоронними недержавними організаціями. Наприклад, в екологічному рейтингу енергетичних компаній Всесвітнього фонду дикої природи (WWF) зберігається

суб'єктивізм при визначенні ваг, але вводиться такий важливий критерій оцінки, як вибір технологій.

При наявності повної інформації про ці три складові можна чітко визначити, чи розвивається діяльність тієї чи іншої компанії в напрямку до найкращої або найгіршої екологічної практики (рис. 5.2).

Рис. 5.2. Узагальнююча модель критеріїв оцінки екологічної практики ТНК.

Дотримуючись методу індукції – від вивчення часткових випадків до виявлення закономірностей в національному, регіональному та глобальному масштабах, можна прийти до деяких висновків і зробити прогноз.

На основі вищесказаного та з урахуванням досвіду розглянутих методик основою для висновків про екологічну практику ТНК (в цілому, а також у галузевому, регіональному аспекті) можна вважати:

- 1) зниження або підвищення різних кількісних показників негативного впливу компаній на навколишнє середовище (це важливо для аналізу поточної екологічної практики);
- 2) зниження або підвищення різних кількісних показників використання природних ресурсів (це також важливо для аналізу поточної екологічної практики);
- 3) вибір технологій, обладнання та ноу-хау при інвестиційних рішеннях у зіставленні з найкращими з екологічної точки зору (це важливо для прогнозування майбутньої екологічної практики).

План питань для обговорення й дискусії на практичному занятті:

1. Транснаціональна експансія у світовій економіці.
2. Інтернаціоналізація національних економік та створення транснаціонального простору.
3. Діяльність транснаціональних корпорацій в умовах глобалізації.
4. Стратегічні альянси: позитиви та негативи функціонування.
5. Транснаціональні корпорації США, Японія та ЄС.
6. Науково-виробничі агломерації: види та форми функціонування.
7. Проблема конфліктів та соціальної нерівності як наслідок діяльності ТНК в країнах-реципієнтах.
8. Глобальні імперативи корпоративних стратегій розширення міжнародного бізнесу.
9. Масштаби, динаміка та географічний вимір консолідаційних стратегій в глобальному бізнесі.
10. Посилення процесів кооперації між глобальними конкурентами, зростання стратегічного партнерства.

РОЗДІЛ 6 ГЛОБАЛЬНІ РИНКИ ТА МЕХАНІЗМИ ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ

- 6.1. Особливості функціонування сучасних глобальних ринків.
- 6.2. Механізми функціонування глобального ринків.
- 6.3. Глобалізація товарних ринків.
- 6.4. Глобальний фінансовий ринок, його структура і функції.
- 6.5. Глобальний ринок капіталів і його сегменти.
- 6.6. Глобальний ринок праці.

6.1. Особливості функціонування сучасних глобальних ринків

Глобальний (світовий) ринок – це система обміну товарами і послугами між країнами, що виникла на основі міжнародного поділу праці й міжнародних валютно-кредитних і фінансових відносин. Його можна розглядати як сукупність національних ринків окремих країн, що пов'язані між собою міжнародними економічними відносинами. Основу для виникнення світового ринку і його трансформації в глобальний ринок поклав розвиток міжнародного поділу праці.

На сьогодні глобальна економіка та її домінантна компонента глобальний ринок – становить одну із найскладніших систем сучасності.

Глобальний ринок є феноменом товарного виробництва, що переріс національні кордони. Розширення національного виробництва призвело до пошуку інших, окрім національного, закордонних ринків. Відтак, частка продукції починає продаватися за межами національного виробництва, що відображає завершення формування національного ринку та формування спочатку міжнародного (в розумінні ринку, де мають місце відносини купівлі-продажу товарів двох і більше країн), а потім і світового як такого, формування якого завершилося в XIX-XX ст., і

нарешті сучасного глобального (всепланетарного) ринку.

Еволюційні форми становлення глобального ринку:

- *внутрішній ринок* (сфера економічного обміну, в межах якого все вироблене і призначене для продажу реалізується всередині даної країни);

- *національний ринок* (весь ринок певної країни, частина якого пов'язана з міжнародним обміном (експортом та імпортом товарів і послуг), тобто це внутрішній ринок, частина якого орієнтується на іноземних покупців);

- *міжнародний ринок* (частина національних ринків, що безпосередньо пов'язана із закордонними ринками і орієнтована на іноземних покупців);

- *світовий ринок* (система стійких торгових відносин між країнами світу, базованих на міжнародному поділі праці та інших факторах виробництва);

- *глобальний ринок* (синтетичне поняття, яке об'єднує ринки усіх країн світу в єдине ціле).

Функціонально глобальний світовий ринок є сферою та результатом обертання праці, капіталу, природних та інших ресурсів.

Організаційно цей ринок є сукупністю прямих взаємовигідних договорів (між рівноправними партнерами), спрямованих на задоволення потреб у товарах та послугах, забезпечення необхідними ресурсами та отримання доходу.

Чинники становлення світового ринку:

- 1) *матеріально-технічні* (міжнародний поділ праці);
- 2) *соціально-економічні* (ек ономічне відокремлення суб'єктів в особливій національно-господарській формі, що обумовлює товарно-грошовий характер зв'язків між ними).

В соціально-економічному плані глобалізований світовий ринок являє собою сукупність відносин, що виникають через взаємодію внутрішнього і зовнішнього попиту і пропозиції.

Основною *функцією світового ринку* є здійснення міждержавного переміщення товарів, послуг, факторів виробництва, фінансових ресурсів у світовому масштабі. Глобальний ринок являє собою вищу стадію розвитку ринкової економіки, для якої притаманним є не стільки міжнародний рух товарів, скільки міждержавне переміщення факторів виробництва, капіталу.

Глобальний світовий ринок розділяють на три великих групи глобальних ринків: товарний, фінансово-грошовий і ринок праці.

До складу глобального світового товарного ринку входять: ринок споживчих товарів, ринок засобів виробництва і ринок послуг.

Глобальний світовий ринок споживчих товарів за товарно-галузевою структурою об'єднує ринки продовольчих і непродовольчих товарів, ринок житла, ринок споруд не виробничого призначення.

Глобальний світовий ринок засобів виробництва складається з ринків споруд виробничого призначення, засобів праці, сировини, корисних копалин, матеріалів, енергії й інших видів продукції виробничого призначення.

Глобальний світовий ринок послуг охоплює ринки лізингових, транспортних, інжинірингових, страхових, туристичних, рекламних та інших послуг, а також ринок ліцензій і ноу-хау.

Глобальний світовий фінансовий ринок – ринок, що обслуговує рух реальних товарно-матеріальних цінностей. До його складу входять інвестиційні, грошові ринки та ринки позичкових капіталів.

Глобальний світовий інвестиційний ринок стосується вкладення капіталу (ПІІ) в створення або придбання за кордоном підприємств

(об'єктів) виробничо-господарського призначення. Цей ринок забезпечує реалізацію 4-х формо-функцій сучасної природи капіталу: капіталу як грошей, нових технологій, нового персоналу та нових методів управління нових управлінських рішень, нових технологій виходу на ринок, які здатні ні приносити дохід.

Глобальний світовий ринок *позичкових капіталів* здійснює акумуляцію і перерозподіл грошових ресурсів у світовому економічному просторі і пов'язаний із пропозицією для тимчасового використання за плату різноманітних платіжних засобів (грошей, цінних паперів).

Глобальний світовий грошовий (валютний) ринок є глобальною системою із обміну іноземних валют і платіжних документів в іноземній валюті за вільними ринковими цінами.

Глобальний (міжнародний) ринок трудових ресурсів пов'язаний з міжнародним рухом робочої сили і стосується купівлі-продажу іноземної робочої сили. Він складається зі світового ринку кваліфікованих робітників, світового ринку некваліфікованих робітників і світового ринку спеціалістів.

Суб'єктами глобального світового ринку є державні органи різних рівнів (центральні, регіональні, муніципальні), а також підприємства й організації, міжнародні організації (при наданні фінансово-кредитної допомоги та інвестиційних коштів), транснаціональні (глобальні) корпорації та міжнародні об'єднання, окремі особи.

Об'єктами глобального світового ринку є товари (ресурси, продукти й послуги), що обертаються в міжнародній торгівлі.

За об'єктною ознакою у структурі глобального світового ринку узагальнено зазвичай виділяють такі сегменти:

1) ринок товарів і послуг, у т. ч. науково-технічних (зокрема, в межах ринку товарів і послуг можна виокремити ринок технологій та

знань, або ж розглядати його як окремий ринок);

2) фінансовий ринок, який структурується на ринок капіталу, ринок ЦП, ринок грошей (позичкових ресурсів, позичкового капіталу або ринок міжнародного кредиту);

3) ринок робочої сили;

4) валютний ринок.

Властивості глобальних ринків:

- багатонаціональні компанії стають глобальними внаслідок зміни стратегії діяльності;
- продаж стандартизованих та високотехнологічних продуктів по всьому світу.

Сьогодні, на початку XXI століття, розвиток глобальних ринків як інститутів товарного обміну, торгівлі характеризується насамперед такими *тенденціями*: 1) прискоренням темпів розвитку міжнародної торгівлі, що обумовлено різними чинниками (про них у наступному параграфі); 2) випереджаючим зростанням міжнародної торгівлі порівняно з виробництвом у реальних секторах економіки; зміною географії міжнародної торгівлі; 3) зміною товарної структури валового світового продукту і світової торгівлі внаслідок НТП в сфері інформаційних та комп'ютерних технологій; розвитком Інтернет-комерції, електронної торгівлі.

Вказані тенденції – прояв глобалізації світової економіки, посилення взаємозалежності країн, збільшення ризиків «ланцюгової» нестабільності.

Глобальний ринок:

➤ є категорією товарного виробництва в системі МТП, яке у пошуках збуту своєї продукції вийшло за національні межі. Тобто в його основу покладене розвинуте ринкове господарство, що виходить у пошуках

сфер і об'єктів збуту, ефективної міжнародної взаємодії в цілому за національні межі;

- є сферою міжнародного обміну;
- виявляється у міждержавному переміщенні товарів (продуктів та ресурсів) під впливом не тільки внутрішніх, але й зовнішніх попиту і пропозиції;
- оптимізує використання факторів виробництва, вказуючи виробнику (бізнесу), в яких галузях та регіонах світу вони можуть бути застосовані найефективніше;
- має зворотний вплив на виробництво: показує йому, що, скільки та для кого треба продукувати. З цього боку світовий ринок є первинним щодо виробника і є центральною категорією глобальної економіки, його домінантною функціональною складовою;
- виконує оздоровчо-оптимізаційну роль для економіки, вибираючи з міжнародного обміну товари та часто їх виробників, які не можуть забезпечити міжнародний стандарт якості за конкурентних цін;
- формує та застосовує особливу систему цін – світові ціни;
- зумовлює рух товарів (продуктів та ресурсів) не лише економічними факторами (виробничими зв'язками між підприємствами та регіонами країни), а і зовнішньоекономічною політикою окремих держав, та наддержавних регулятивних інститутів глобальної економіки.

Отже, глобальний світовий ринок є закономірним результатом розвитку внутрішніх і національних ринків, які вийшли за межі національних кордонів.

6.2. Механізми функціонування глобального ринків

Механізм функціонування глобальних ринків – це сукупність форм, способів та засобів, при допомозі яких забезпечується функціонування

глобальних ринків, тобто здійснюється рух товарів і послуг, капіталів (інвестицій), ЦП, робочої сили, технологій і знань, грошей (валют) на відповідних ринках та відбувається формування і встановлення цін на них у межах глобального рівня світової економіки.

До механізмів функціонування глобальних ринків належать:

- 1) інфраструктура глобальних ринків, у т. ч. така її складова як міжнародні комунікаційно-інформаційні системи (наприклад, SWIFT – світова телекомунікаційна мережа, що об'єднує міжнародну валютно-фінансову систему в глобальну органічну цілісність, надає їй рис глобального характеру), які власне і перетворюють традиційний світовий ринок на глобальний у повному сенсі цього поняття;
- 2) рух товарів та послугу глобальному масштабі (міжнародний обіг, світова торгівля, а саме: експорт/Імпорт), міжнародний обмін технологіями, міжнародний рух капіталу (ПІІ, портфельні інвестиції), міжнародний рух позичкових коштів (міжнародний кредит), міжнародний рух валют, міжнародний рух трудових ресурсів (міжнародна трудова міграція);
- 3) конкретні ринкові засоби, інструменти, за допомогою яких і відбуваються вказані рухи-процеси, що власне і відображають зміст функціонування ринків у глобальному міжнародному масштабі: експорт, імпорт, ПІІ (приплив та відплив), портфельні інвестиції (рух ЦП), міжнародний кредит, венчурний бізнес, а також світові ціни, конвертація валют, міжнародна валютна система, яку складають два головні грошові блоки: резервні національні валюти та наднаціональні валюти, світова чи світові валюти, світові гроші (як головна ланка міжнародної валютної системи) тощо.

Рівень глобалізації ринку оцінюється за такими показниками:

- 1) обсяг інтернаціоналізованого (міжнародного) виробництва товарів та

послуг і темпи його зростання порівняно з обсягом і темпами зростання всього валового продукту в світі;

2) обсяг і динаміка прямих іноземних інвестицій порівняно з обсягом і динамікою всіх інвестицій (внутрішніх і міжнародних);

3) обсяг і динаміка міжнародної централізації капіталу (у вигляді злиття і поглинань компаній між країнами) порівняно із загальними даними про централізацію капіталу (включаючи злиття й поглинання всередині країн);

4) обсяг і динаміка великих, складних комплексних міжнародних інвестиційних проектів (проектне фінансування) порівняно із загальними масштабами подібних проектів (і внутрішніх, і міжнародних), наскільки дозволяє наявна статистика;

5) обсяг усієї міжнародної торгівлі товарами й послугами й темпи його зростання порівняно з валовим продуктом;

6) дані про міжнародні операції з патентами, ліцензіями, ноу-хау;

7) обсяг і динаміка міжнародних операцій банків і інших кредитних установ порівняно із загальним обсягом і динамікою всіх їхніх операцій;

8) обсяг і динаміка міжнародних фондових ринків порівняно із загальними розмірами таких ринків і темпами їхнього зростання (портфельні інвестиції: загальні й міжнародні), причому доцільно розрізняти основні сегменти цих ринків: облігації й інші боргові зобов'язання (державні та приватні), акції, похідні цінні папери (ф'ючерси, опціони), операції свої;

9) обсяг і динаміка валютних ринків порівняно із загальними масштабами грошових ринків.

6.3. Глобалізація товарних ринків

В теперішній час на глобальному товарному ринку відбувається міжнародна торгівля товарами та послугами, що і є основним механізмом функціонування глобального ринку товарів та послуг.

Слід зазначити, що загалом у структурі глобального ринку товарів та послуг виділяють два напрямки міжнародної торговельної діяльності: торгівлю товарами і торгівлю послугами.

Будову глобального товарного ринку можна розглядати в різних площинах:

- 1) товарно-галузевій;
- 2) з точки зору сфери виробництва;
- 3) характеру використання товару;
- 4) в регіональному (географічному) тощо.

Товарно-галузева структура світового ринку включає: ринок машин і устаткування; ринок мінеральної сировини і палива; ринок сільськогосподарської сировини; ринок продовольчих товарів; ринок товарів лісу.

За сферою виробництва виділяють: ринок промислових товарів (сировина, продовольство, машини й устаткування); ринок продукції інтелектуальної творчості (досягнення науки, технології, ноу-хау, твори мистецтва, книги та ін.); ринок споживчих товарів.

За характером кінцевого використання виділяють: світові ринки товарів виробничого призначення; світові ринки споживчих товарів.

В структурі більшості глобальних товарних ринків виділяють *два основних сектори* – закритий і відкритий, кожен із яких має власні принципи торгівлі і ціноутворення. В свою чергу, вони можуть бути умовно поділені на сегменти.

Закритий світовий ринок являє собою товарний ринок, в якому взаємодіють продавці і покупці, пов'язані різними формами некомерційних відносин: юридичною залежністю, системою часткової участі і фінансового контролю, угодами спеціалізації і кооперування, спеціальними торгово-економічними, валютно-кредитними, воєнно-політичними і специфічними угодами, які не мають виключно комерційного характеру.

Основні сегменти закритого світового ринку – це внутрішньофірмові поставки, що представляють товарооборот, між філіями, дочірніми і головними підприємствами глобальних корпорацій (ТНК, МНК); поставки між афілійованими (залежними) компаніями; спеціальна торгівля, представлена поставками товарів у межах «допомоги», згідно з довгостроковими контрактами, бартерні й компенсаційні угоди та ін.

Відкритий сектор світового ринку товарів являє собою сферу звичайної комерційної діяльності практично необмеженого кола незалежних покупців і продавців. Ціни відкритого світового ринку є світовими і слугують довідковими цінами.

В сучасній міжнародній практиці виділяють такі *шість методів торгівлі, які утворюють механізм функціонування глобальних товарних ринків (як і ринків послуг)*: 1) прямий експорт/імпорт; 2) непрямий експорт/імпорт (через посередників-агентів, консигнаторів, дистриб'юторів); 3) кооперативний експорт/імпорт; 4) зустрічна торгівля; 5) міжнародні аукціони, біржі і торги; 6) електронна торгівля (е-торгівля).

Елементом механізму забезпечення становлення та функціонування глобального товарного ринку є міжнародне регулювання торгівлі, що відбувається при допомозі багатосторонніх міжурядових угод у межах системи СОТ про зниження обмежень у міжнародній торгівлі, і насамперед ГАТТ (Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (General

Agreement on Tariffs and Trade (GATT)).

На *глобальному ринку послуг* налагоджуються зв'язки між суб'єктами світового господарства з приводу надання послуг. Серед основних передумов створення цього ринку є поглиблення міжнародного поділу праці, високий економічний розвиток країн, зростання життєвого рівня населення в багатьох країнах.

Глобальний ринок послуг – це надзвичайно розгалужена система вузькоспеціалізованих глобальних ринків, зокрема глобального ринку транспортних послуг, комунікацій, комунального обслуговування, громадського харчування, туристично-рекреаційних послуг, готельного бізнесу, рекламних й консалтингових послуг, страхових та фінансових послуг, агентських та брокерських послуг, адвокатських послуг, ріелтерських послуг, послуг франчайзингу.

Види послуг: фінансові; інформаційні (комунікаційні); професійні (виробничі); туристичні; соціальні.

Елементом механізму забезпечення функціонування глобального ринку послуг є міжнародне регулювання торгівлі послугами, що відбувається за допомогою двосторонніх угод (наприклад, про транспортне сполучення, перевезення та комунікації), багатосторонніх угод у межах об'єднань країн (ЄС, НАФТА, МС Білорусі, Казахстану і Росії, в майбутньому ЄАЕСу тощо) або на рівні міжнародних організацій, передусім СОТ.

6.4. Глобальний фінансовий ринок, його структура і функції

Глобальний фінансовий ринок виник на основі інтеграційних процесів національних фінансових ринків, зміцнення зв'язків та активного розширення контактів між ними.

Глобальний фінансовий ринок – це:

а) організаційний механізм міждержавного руху та перерозподілу капіталів, придатних для використання за межами свого утворення та походження, на міграцію яких впливає ринковий попит та пропозиція, а також регулюючі дії держав та міжнародних валютно-фінансових центрів;

б) глобальна цілісна система національних та регіональних фінансових ринків, що включає сукупність ринкових форм торгівлі фінансовими активами та об'єднана уніфікацією операцій, спільними умовами функціонування й закономірностями еволюції.

Суб'єкти фінансового ринку:

- кредитори або первинні інвестори – фізичні та юридичні особи, державні, міждержавні та наддержавні інститути, що мають надлишкові ліквідні активи;

- позичальники та емітенти – фізичні та юридичні особи, державні, міждержавні та наддержавні інститути, що мають дефіцит коштів;

- спеціалізовані фінансові посередники – комерційні банки, інвестиційні компанії, трастові, пенсійні та інвестиційні фонди, ощадно-позичкові асоціації тощо;

- хеджери – страховики ризиків, пов'язаних з валютними кредитними операціями та операціями з цінними паперами;

- органи регулювання і контролю.

Функції фінансового ринку:

✓ *Посередницька* – організація різноманітних форм взаємодії кредиторів та позичальників в глобальному масштабі;

✓ *Перерозподільна* – переведення через розгалужену інфраструктуру тимчасово вільних фінансових ресурсів із тих секторів міжнародної економіки, де вони є відносно надлишковими та/ або непродуктивними, у ті сектори, де в них є потреба;

- ✓ *Ціноутворююча* – визначення на підставі взаємодії попиту та пропозиції ціни купівлі/продажу різноманітних фінансових активів та кредитних грошей;
- ✓ *Регулююча* – врівноваження світових інвестицій та світових заощаджень; перерозподіл іноземних інвестицій по країнах та галузях промисловості, який багато в чому визначає структуру сучасної міжнародної економіки та взаємовідносини між окремими частками світового господарства; експорт/імпорт капіталів як інструмент регулювання платіжного балансу країн та коригування валютних курсів; підтримка стабільності національних, регіональних та світової валютних систем;
- ✓ *Інформаційна* – поширення за допомогою цінових сигналів та агрегованих біржових індексів різноманітної інформації, на підставі якої економічні суб'єкти визначають свою поведінку у коротко- та довгостроковому періодах.

Головною функцією грошового ринку є забезпечення міжнародної ліквідності – можливості швидко залучати достатню кількість фінансових ресурсів на наднаціональному рівні для операцій із споживчими товарами та спекулятивних операцій з цінними паперами. Основними об'єктами цього ринку є короткострокові кредити (до одного року).

За допомогою ринку капіталів отримуються ресурси, необхідні для довгострокових інвестицій фірм, урядів та домогосподарств. Він поділяється на:

- кредитний ринок, де рух капіталу між країнами здійснюється на умовах терміновості, зворотності та платності відсотків;
- ринок цінних паперів з диференціацією останнього на первинний і вторинний за об'єктами купівлі-продажу – конкретними фінансовими інструментами;

- ринок страхового капіталу – особливий механізм перерозподільчих відносин між суб'єктами міжнародного руху капіталу щодо добровільних або примусових внесків в цільові страхові фонди, призначені для покриття ризиків та понесених збитків за результатами операцій на міжнародному грошовому ринку та ринку капіталів.

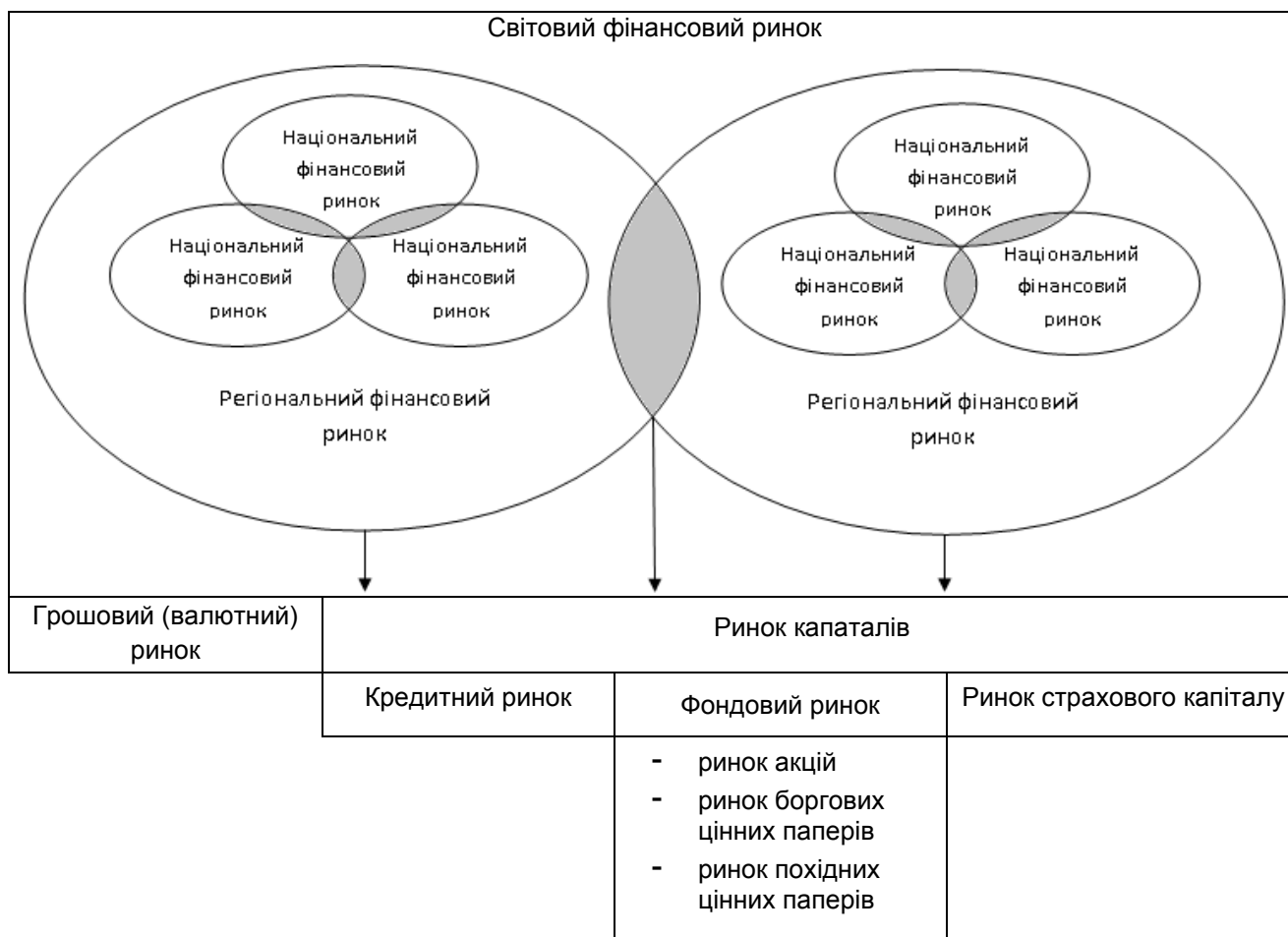

Рис. 6.1. Структура глобального світового фінансового ринку.

Для глобального фінансового ринку характерна певна географічна локалізація. Міжнародні фінансові центри знаходяться в декількох провідних країнах світу (Великобританія, ФРН, Японія та ін.).

Передумови функціонування міжнародного фінансового центру:

- високий рівень економічного розвитку країни, де він розташований;
- наявність розвинутих національного ринку капіталів й кредитно-

банківської системи;

- відносно ліберальне податкове та валютне законодавство;
- вигідне географічне становище;
- відносна політична та соціальна стабільність тощо.

6.5. Глобальний ринок капіталів і його сегменти

Глобальний ринок капіталів виник наприкінці ХХ століття. Глобальний ринок капіталу – це сукупність економічних зв'язків між власниками капіталу та споживачами з приводу його використання шляхом обміну і складається в процесі міграції капіталу.

Глобальний ринок капіталу поділяється на *ринок підприємницького капіталу і позичкового капіталу*.

Ринок підприємницького капіталу пов'язаний із реалізацією довгострокових інвестицій. Капіталовкладення в закордонні господарські об'єкти забезпечують контроль над ними з боку інвестора і визначаються як прямі іноземні інвестиції.

Ринок позичкового капіталу характеризується вкладеннями капіталу в іноземні облігації, акції, сертифікати, інші цінні папери. Їх постійний обмін здійснюється на фондових біржах і приймає форми світового ринку цінних паперів. Цінні папери визначають вартість матеріальних ресурсів, що знаходяться в обороті і виступають важливим елементом ринкової економіки. Цей ринок досить нестабільний. На зміну стрімкому підвищенню курсу акцій нерідко настає різке падіння. Основою цього явища є циклічний характер виробництва, політичні, соціальні, інші фактори.

Ринок капіталів об'єднує в собі як значні, так і невеликі сегменти, що раніше були розрізненими. Найзначнішим сегментом є *ринок*

капіталів англomовних країн (США, Великобританія та т.д.), що характеризується найбільшими фінансовими інститутами, розгалуженою фінансовою системою, що включає комерційні й інвестиційні банки, відкритою системою звітності, рейтинговими агентствами, що користуються величезним впливом, і дослідно-аналітичними компаніями. На цьому ринку акціонери наділені величезними правами, причому відсутнє централізоване управління ринком.

Другий істотний сегмент світового ринку капіталів – це *японський ринок*. Він характеризується широкою й інституціональною структурою і розгалуженою фінансовою системою, притримується відносно закритої форми звітності, надає акціонерам досить обмежені права. Японський ринок капіталу зовнішньо виглядає орієнтованим на командно-управлінську модель функціонування. На цьому ринку рейтингові й дослідно-аналітичні компанії відіграють дуже незначну роль.

Третій важливий сегмент світового ринку капіталів – *європейський континентальний ринок* – дуже відрізняється від перших двох. На цьому ринку домінують відособлені універсальні банки. Він характеризується розвинутими інституціональними структурами фондового ринку, які невеликі за розміром і менше дотримуються дисципліни у здійсненні фінансових операцій, ніж на англomовному ринку. Вимоги до процедури звітності вкрай пом'якшені, а рейтингові агентства і дослідно-аналітичні компанії перебувають в стадії становлення. При значно обмежених правах акціонерів спостерігається значна кількість різних форм управління інститутами фондового ринку – від централізованого управління до майже повної його відсутності.

Кожний з розглянутих вище сегментів ринку має свою динаміку, свої особливі принципи інвестування, свої стандарти щодо оформлення документації і навіть свою термінологію.

Основним досягненням сучасних глобальних ринків є узгодження форм співробітництва основних світових фінансових центрів, постійне консультування між собою з питань ставки відсотка або монетарної політики. Центральні банки, що управляють цими трьома основними фінансовими ринками, також займаються узгодженням правил поведінки інвесторів, позичальників, емітентів, фінансових посередників і акцептуванням практики їхньої участі на цих ринках.

6.6. Глобальний ринок праці

Глобальний ринок праці – це система відносин, що виникають з приводу узгодження попиту та пропозиції світових трудових ресурсів, умов формування робочої сили, оплати праці та соціального захисту, які виникли через нерівномірність кількісного та якісного розміщення робочої сили в країнах світу та розбіжності в національних підходах до її відтворення.

Основними *тенденціями* розвитку світового ринку праці є його глобалізація, посилення міграційних процесів, розширення використання міжнародних трудових норм тощо.

Глобалізація ринку праці являє собою формування єдиного механізму узгодження попиту та пропозиції робочої сили незалежно від країни проживання тієї чи іншої людини і розвивається на фоні глобалізації економіки.

Причинами пожвавлення цього процесу є:

- реструктуризація системи міжнародного поділу праці;
- розвиток світової інфраструктури;
- міжнародна міграція населення;
- стрімке зростання світової торгівлі та потоків іноземних інвестицій;

- швидкі технологічні зміни.

Головною проблемою, яка виникає внаслідок глобалізації економіки, є обмеження можливостей формування державної макроекономічної політики, в тому числі в галузі праці та соціально-трудова відносин. Діяльність транснаціональних корпорацій (ТНК) сприяє тому, що робочі місця експортуються з економічно розвинутих країн, унаслідок чого у цих країнах виникає проблема безробіття. Змінюється також структура робочої сили в бік збільшення частки службовців щодо частки робітників. ТНК прагнуть створювати виробництва в країнах з дешевою робочою силою, водночас концентруючи в економічно розвинутих країнах такі функції, як маркетинг, планування, бухгалтерський облік, наукові та дослідно-конструкторські розробки тощо.

В умовах функціонування ТНК послаблюється вплив профспілок, колективно-договірного регулювання трудових відносин. Невеликий ефект може мати страйковий рух, тому що ТНК не зазнають тиску клієнтів щодо виконання умов поставок через незначні обсяги загальних світових продаж, прибутку і руху готівки, яка припадає на конкретну країну.

У таких умовах суттєвим засобом узгодження інтересів різних сторін є створення міжнародних профспілок, налагодження контактів між профспілковими об'єднаннями різних країн.

Найважливіші негативні процеси, які можуть розвиватися на національному ринку праці під впливом глобалізації:

1. вплив найбільш кваліфікованої робочої сили за межі країни;
2. погіршення структури робочих місць внаслідок скорочення високотехнологічного виробництва;
3. зниження попиту на робочу силу через надмірний імпорт

товарів;

4. зростання безробіття; недовикористання людського капіталу.

Нині при зростанні загальних масштабів міграції населення, головну роль відіграє трудова міграція, або міграція робочої сили.

Міжнародна міграція робочої сили – це переміщення працездатного населення з однієї країни в іншу в межах міжнародного ринку праці на термін більше року, обумовлене характером розвитку продуктивних сил та виробничих відносин, дією економічних законів.

Залежно від просторового горизонту переміщення можна виділити такі види міжнародної трудової міграції:

- зовнішня міграція – це переміщення населення за межами певної країни;
- внутрішньоконтинентальна міграція – це переміщення населення між країнами в межах одного континенту;
- міжконтинентальна міграція – це переміщення населення між країнами різних континентів.

Залежно від терміну переміщення міжнародна трудова міграція поділяється на такі види:

- постійна міграція – це виїзд (в'їзд) населення в іншу країну на постійне місце проживання;
- тимчасова міграція – це робота за кордоном протягом певного обмеженого часу з подальшим поверненням на батьківщину або переїздом в іншу країну;
- сезонна міграція – це щорічна міграція на період певного сезону (як правило, для збирання врожаю сільськогосподарських культур) з подальшим поверненням на батьківщину;
- маятникова міграція – це постійна робота в одній країні при проживанні в іншій, як правило, прикордонній країні за наявності необхідних

міжнародних угод між країнами.

За юридичними засадами розрізняють:

- організована міграція, тобто переміщення населення згідно з національним законодавством (наприклад, за візовим режимом);
- нелегальна міграція – самовільне переміщення населення щодо кордонів країни всупереч законодавству.

Згідно з професійним складом можна виділити такі види міграції:

- міграція робітників (наприклад, нефтяників);
- міграція спеціалістів (наприклад, програмістів);
- міграція представників гуманітарних професій (наприклад, співаків, авторів).

За якісним рівнем розрізняють:

- міграція робочої сили низької кваліфікації;
- міграція робочої сили високої кваліфікації;
- міграція вчених («відплив умів»).

За напрямками руху існують такі види міжнародної трудової міграції:

- еміграція – виїзд працездатного населення країни за її межі;
- імміграція – в'їзд працездатного населення до країни з-за її меж;
- рееміграція – повернення емігрантів на батьківщину.

У 2016 р. мігранти становили 3% від населення світу. Це означає, що кожна 35 людина у світі є мігрантом. Жінки становлять приблизно 50% валової світової міграції, нерегульовані мігранти – 15 – 20%, біженці – 5%.

Кількість безробітних у світі сягнула 229 млн. осіб, що являється величезною глобальною соціально-економічною проблемою, яка потребує для свого вирішення активних та невідкладних дій міжнародного співтовариства.

До економічних чинників міжнародної трудової міграції належать:

- нерівномірність економічного розвитку країн;
- прискорення інтернаціоналізації виробництва;
- нерівномірність процесів накопичення капіталу у різних країнах;
- зміни у розміщенні виробництва;
- кон'юнктура ринків праці та структура зайнятості;
- суттєва різниця в оплаті однакової за кількісними і якісними показниками праці в різних країнах.

До соціальних чинників міжнародної трудової міграції можна віднести:

- прагнення до підвищення рівня матеріального добробуту та поліпшення умов праці та життя;
- етнічно-культурна близькість країни міграції;
- тяжіння до реалізації потреб у розвитку особистості тощо.

У регулюванні світового ринку праці провідну роль відіграє *Міжнародна організація праці (МОП)*. МОП створена у 1919 р., а з 1946 р. вона є спеціалізованим закладом ООН.

Керівними органами МОП є:

- *Міжнародна конференція праці (МКП)* – це вищий орган, що збирається раз на рік;
- *Адміністративна рада* – головний виконавчий орган, який обирається на МКП на трирічний термін;
- *Міжнародне бюро праці (МБП)* – постійно діючий секретаріат МОП зі штаб-квартирою в Женеві (Швейцарія).

МОП узгоджує та узагальнює трудові відносини, які виникли на національних ринках праці. У своїх конвенціях та рекомендаціях МОП юридично закріплює норми трудових відносин як частину міжнародного права, тим самим втілює регулюючі заходи щодо світового ринку праці.

Після ратифікації парламентами країн конвенції та рекомендації МОП стають уніфікованими складовими національного трудового права.

Основними конвенціями МОП з питань регулювання ринку праці є:

- *Конвенція № 2* «Про безробіття»;
- *Конвенція № 44* «Про допомогу особам, які є безробітними з незалежних від них обставин»;
- *Конвенція № 87* «Про свободу асоціації і захисту прав на організацію»;
- *Конвенція № 88* «Про організацію служби зайнятості»;
- *Конвенція № 102* «Про мінімальні норми соціального забезпечення»;
- *Конвенція № 111* «Про дискримінацію в галузі праці та зайнятості»;
- *Конвенція № 122* «Про політику в галузі зайнятості»;
- *Конвенція № 131* «Про встановлення мінімальної заробітної плати»;
- *Конвенція № 168* «Про сприяння зайнятості і захист від безробіття».

Згідно з конвенціями МОП держави-члени МОП зобов'язані зберігати за місцем проживання працівника-мігранта права на отримання соціальних виплат, зароблених на місці найму (у тому числі в зарубіжній країні). До зазначених виплат належать: оплата медичного обслуговування; грошова допомога при хворобі, у випадку безробіття; виплати на сім'ю тощо.

Авторитетною міжнародною організацією, яка займається проблемами регулювання світового ринку праці, є Міжнародна організація з питань міграції (МОМ), створена у 1951 р. Керівним органом МОМ є Рада. Створюється також Виконавчий Комітет. Штаб-квартира МОМ розташована в Женеві.

У галузі трудової міграції МОМ розроблено спеціальні програми:

- «Міграція в інтересах розвитку»;
- «Повернення кваліфікованих людських ресурсів»;
- «Вибіркова міграція»;
- «Об'єднані експерти»;
- «Горизонтальне співробітництво в галузі кваліфікованих людських ресурсів».

Міжнародне трудове право, визнане в багатьох країнах, і конвенції та програми міжнародних організацій відіграють суттєву роль у регулюванні світового ринку праці і коригуванні його саморегуляції. З метою пом'якшення та подолання наслідків світової економічної кризи 2007–2010 років Міжнародною організацією праці запропоновано ряд рекомендацій, зокрема:

- розширення кола осіб, охоплених програмами страхування по безробіттю;
- впровадження додаткових програм професійної перепідготовки звільнених працівників;
- спрямування державних капіталовкладень на підтримку внутрішнього ринку, соціальної інфраструктури, житлового будівництва тощо;
- підтримка малих та середніх підприємств;
- посилення соціального діалогу на рівні підприємств, галузей та держави.

План питань для обговорення й дискусії на практичному занятті:

1. Сутність поняття «лібералізація міжнародної торгівлі».
2. Визначення глобальних ринків.
3. Класифікація глобальних ринків.
4. Глобальний світовий фінансовий ринок.
5. Характерні риси сучасного глобального світового ринку.

6. Фінансові інститути.
7. Визначення прямих іноземних інвестицій.
8. Механізм функціонування глобального ринку.
9. Механізми функціонування глобального ринку товарів і послуг.
10. Механізм функціонування глобального фінансового ринку.
11. Світовий ринок капіталу та інвестицій.
12. Міжнародний кредит як ключовий інструмент механізму функціонування фінансового ринку позичкових капіталів.
13. Глобальний валютний ринок і механізми його функціонування
14. Інновації на світовому фінансовому ринку.
15. Глобальний ринок праці та механізми його функціонування.

РОЗДІЛ 7   ГЛОБАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

7.1. Розвиток теорії глобалізації в Україні.

7.2. Глобальні принципи української школи фізичної економії.

7.3. Сучасна українська системологія у глобальному дискурсі.

7.4. Економіка України в умовах глобальної фінансової кризи.

7.5. Перспективи інтеграції України у глобальну світову економічну систему.

7.6. Глобалізм і національна економіка.

7.7. Проблема конкурентоспроможності України в глобальній економіці.

7.8. Стратегія розвитку України в глобалізованому світі.

7.1. Розвиток теорії глобалізації в Україні.

Вивченню основних історичних форм глобалізації присвячено праці А. Філіпенка, глобальні принципи української школи фізичної економії розглядались в наукових розробках С. Подолинського, В. Вернадського та М. Руденка.

Особливої уваги заслуговують дослідження доктора економічних наук, професора А. Філіпенка, в яких він розкриває історичний процес становлення глобальних форм економічного розвитку і стверджує, що процес формування елементів глобальної економіки розвивається одночасно у декількох напрямках. Перший пов'язаний із збутом товарів і послуг на внутрішньому ринку. Другий напрям передбачає вихід на світовий ринок у зв'язку з відсутністю в національному господарстві всієї гами засобів і предметів праці, які б забезпечували безперервність розвитку процесу виробництва.

Провідний фахівець в галузі вітчизняної економічної глобалістики А. Філіпенко виділяє елементи глобальної економіки: міжнародна науково-технічна сфера, система міжнародного виробництва, світовий ринок і міжнародна торгівля та міжнародна валютно-фінансова система. Автор виділяє фази економічного розвитку Заходу у ХХ ст.: ліберальний ринок (1900 – 1913 рр.); автаркія (1914 -1950 рр.); регульований ринок (1950 – 1973 рр.); неоліберальний ринок (1973 р. і до наших днів).

А. Філіпенко пропонує власні історичні форми глобалізації (архаїчну глобалізацію, повільно прогресуючу глобалізацію та глобалізацію епохи модерну). Архаїчна глобалізація, на його думку, виникла на хвилі міжобщинного, міжплемінного обміну, досягнувши зрілих форм у торгівлі древніх цивілізацій і держав середньовіччя. Розвиток протоглобалізації він пов'язує з періодом Великих географічних відкриттів, формуванням світового ринку і зародженням індустриальних форм господарювання. Модерністська глобалізація охоплює період епохи модернізму, досягнувши найвищого рівня перед Першою світовою війною. Новим етапом стала постколоніальна (органічна) глобалізація, що затвердилася після розпаду СРСР і Східного блоку.

Потрібно зробити наголос на науковому доробку родоначальника фізичної економії С. Подолинського. С. Подолинський заклав основи нового підходу до аналізу розвитку людства, пов'язавши його із збереженням і нагромадженням енергії. Досліджувана ним система охоплювала буття від окремого індивіда до всесвіту, а об'єктом дослідження у вченого виступає енергія. С. Подолинський вважав, що нагромадження енергії на земній поверхні можливе завдяки цілеспрямованій і корисній праці, і довів, що правильне землеробство є найліпшим видом корисної праці, яка збільшує збереження сонячної енергії на земній поверхні.

С. Подолинський показав, що праця є діяльність, яка пов'язана з регулюванням потоків енергії. Деякі види праці виключно ефективні при використанні енергії Сонця в господарстві, інші – в її збереженні і переробці, так що в сукупності людство може забезпечити потік негативної ентропії, достатній для сталого розвитку. Але для цього трудова теорія вартості повинна бути доповнена енергетичним балансом – політекономія повинна об'єднатися з фізикою. За розрахунками Подолинського сталим розвитком суспільства треба вважати такий, при якому витрати однієї калорії людської праці втягують в обіг 20 калорій сонячної енергії (тепер це називають «принципом Подолинського»).

Слід звернути увагу на внесок видатного українського вченого В. Вернадського, який, доповнивши наукове відкриття С. Подолинського, стверджував, що майбутнє розвитку природи і суспільства залежить від розумної цілеспрямованої діяльності людини, яка не лише відтворює себе за рахунок природного середовища, а й творить навколишній світ у досяжних межах і формах, вибудовуючи на природній основі ноосферу – власний якісно новий життєвий простір.

Грунтовного розгляду потребує створена українським вченим, поетом-правозахисником М. Руденком оригінальна концепція фізичної економії Всесвіту, яка є економіко-філософською новою світоглядною системою, охоплюючи поряд з економікою філософію, космологію, фізику та інші гуманітарні і природничі науки. Щодо економічної складової цієї концепції, то характерним є те, що український вчений розглядає земну економіку як космічну, а людину – як вселенську істоту, розкриваючи її місце і призначення у космічному бутті. Теоретична концепція М. Руденка викладена ним у збірнику економічних праць «Енергія прогресу: нариси з фізичної економії, що складається з чотирьох нарисів та трьох статей (1998 р.), і знайшла продовження в

філософсько-космологічній праці «Гносис і сучасність (Архітектура Всесвіту)» (2001). У своїх працях М. Руденко поглиблює і розвиває наукову парадигму С. Подолинського.

Сучасні економічні системи досліджував лідер Галицької школи економічної системології професор Г. Башнянин, який ґрунтовно вивчив посткапіталістичні, постсоціалістичні, постіндустріальні, інтелектуальні та посттоварні економічні системи, що функціонують у глобальному економічному просторі.

Надзвичайно вагомим є внесок української наукової спільноти в розвиток теорії глобалізації. Дослідження найбільш актуальних глобалізаційних проблем сучасності, де головне завдання українських вчених – вивчити еволюцію глобалізаційних форм, опанувати світовий досвід глобалізації та визначити роль України в цих процесах, запропонувати моделі глобальних економічних систем людства, що в результаті дозволить мінімізувати негативний вплив глобалізаційних процесів разом із використанням перспектив і переваг світової глобалізації.

7.2. Глобальні принципи української школи фізичної економії

Започаткована С. Подолинським і розвинута В. Вернадським, М. Руденком і сучасними вченими українська школа фізичної економії є новою школою економічної думки, що відрізняється від інших не своєрідним трактуванням вартості, а визначенням джерела економічного буття. Українська школа фізичної економії не має рівних собі аналогів, що дозволяє вважати її науковою школою світового рівня.

Розробка теоретичних ідей цієї школи є надзвичайно актуальною. Крім суто наукового значення, про що вже йшлося, теоретичні ідеї

української школи фізичної економії є дуже важливими для національного відродження українського народу, для розвитку його духовності. Звичайно, йдеться не просто про звернення до минулого, хоча все минуле не повинне бути законсервованим. У даному випадку йдеться про минуле, в якому свого часу не виникла потреба і яке лише сьогодні стало предметом дослідження багатьох вчених різних галузей науки.

Фізична економія – особлива, своєрідна українська школа сучасної економічної теорії, що ґрунтується на концепції енергії прогресу.

Родоначальником фізичної економії в Україні вважається Сергій Андрійович Подолинський. Економічні ідеї С. Подолинського висвітлені ним у творах «Ремесла і фабрики в Україні», «Праця людини і її відношення до розподілу енергії», «Людська праця і єдність сили».

У світову економічну науку С. Подолинський ввійшов як творець так званого «закону Подолинського». Теоретичним фундаментом своїх економічних досліджень С. Подолинський використав наукові концепції природничих наук кінця XIX ст., а саме: Другий закон термодинаміки (Закон ентропії) і явище фотосинтезу – фіксації і збереження сонячної енергії рослинами. Досліджувана С. Подолинським система охоплювала буття від окремого індивіда до всесвіту. Об'єктом дослідження у вченого виступає енергія.

Важливим був внесок у розвиток української школи фізичної економії Володимира Івановича Вернадського – видатного вченого, засновника Української академії наук. В. Вернадський досягнув сутність наукового відкриття С. Подолинського, доповнивши його вченням про біосферу. У монографії «Біосфера» (1926 р.) В. Вернадський характеризує її як активну оболонку Землі, населену живими організмами, зокрема людьми, спільна діяльність яких проявляється як

геохімічний фактор планетного масштабу. Екологічна структура біосфери, на думку українського вченого, формується під впливом живої речовини, яка є джерелом не лише енергії для геохімічних процесів, але й вільної енергії, що їх підтримує. Жива речовина – це відкрита планетна система космічного процесу, яка являє собою трансформатор і нагромаджувач космічної, насамперед – сонячної, енергії. Взаємодія живої та «косної» речовин під дією променистої енергії забезпечує планетний цикл. Таким чином, жива речовина об'єднує усе різноманіття явищ планетного життя, усі його форми протягом усієї геологічної історії планети.

Найвпливовішим сучасним вітчизняним інтерпретатором енергетичної теорії С. Подолинського, родоначальником нової оригінальної економічної школи в Україні вважається Микола Руденко.

Існуючу економічну теорію М. Руденко поділяє на два сегменти: фізичну економію і політичну економію, причому політична економія повинна розглядатися як похідна від фізичної економії. «Коли йдеться про економічну науку, – пише М. Руденко, я свідомо не користуюся усталеним поняттям «політична економія» – не користуюся тому, що у фізіократів вона не політична, а фізична. Політичною економією стала тоді, коли перемогла трудова теорія. Все, що я написав протягом кількох десятиліть на економічні теми, є намаганням відродити фізичну економію, з якої, власне й почалася економічна наука як така». Під фізичною економією М. Руденко розуміє знання, що базуються на природних законах економічного буття.

Фізична економія – це особливий напрям економічної науки. Ця особливість проявляється у цілісному баченні вченими економічної діяльності суспільства складової органічної частини буття Природи і Всесвіту. Начальною економічною категорією виступає поняття енергії, а

економічне життя суспільства – це функція антропосфери (людства) по відношенню до природи, бо людська праця примножує енергію Всесвіту на Землі. Саме такою повинна бути економічна діяльність, що ґрунтується на засадах фізичної економії. Фізична економія, на переконання М. Руденка, «несе Народові економічну грамотність, а така грамотність в епоху глобалізації обіцяє багатство. Іншими шляхами багатство приходить – тільки через потужну інформацію».

Роль і значення фізичної економії зростає в силу поглиблення кризових тенденцій у сучасному світі, що проявляються через нестабільність світової фінансової системи, ріст міжнародної злочинності, тероризму, торгівлю наркотиками і людьми, всезростаюче зубожіння більшості населення планети. Тільки повна відповідність функціонування економічної системи суспільства об'єктивним законам природи зможе поліпшити ситуацію і дати цивілізації майбутнє. Шлях до цього майбутнього висвітлює теорія фізичної економії.

7.3. Сучасна українська системологія у глобальному дискусі

У вітчизняній науці проблемам теорії систем присвячено значну кількість досліджень, сфері економічної системології активно працюють академік М. Згуровський, проф. А. Філіпенко, проф. Л. Мельник, проф. П. Леоненко, проф. Н. Гражевська та багато інших. Лідером так званої Галицької школи економічної системології є професор Львівської комерційної академії Григорій Іванович Башнянин, він вважається фундатором таких найновітніших напрямків розвитку економічної науки як загальна теорія економічних систем і загальна економічна метрологія.

Г. Башнянин стверджує, що *економічні системи*, як певним чином організована практика господарювання, належать до одного з типів матеріальних систем. *Матеріальна система* – це певним чином організована форма існування матеріального світу, яка має певну специфіку.

За критерієм складності всі матеріальні системи поділяються на п'ять типів:

Тип 1 – прості системи, в яких синергічний ефект ще не утворюється. В реальному економічному житті до цього типу належать досконалі конкурентні, досконалі приватні, досконалі ринкові системи.

Тип 2 – квазіскладні, гіпоскладні (напівскладні) системи, в яких синергічний ефект є незначним, однак, він вже присутній. В економічній сфері суспільства до цього типу належать гіпомонополізовані, гіпоцентралізовані, гіпопостринкові, гіпосоціалізовані, гіпоінтелектуалізовані системи.

Тип 3 – складні системи із значним синергічним ефектом, монополізовані, централізовані, соціалізовані та інтелектуалізовані системи.

Тип 4 – гіперскладні системи із високим синергічним ефектом: гіпермонополізовані, гіперцентралізовані, гіперпостринкові, гіперсоціалізовані, гіперінтелектуалізовані системи.

Тип 5 – метагіперскладні системи, в яких формується неймовірно високий ступінь синергічного ефекту. Сюди відносяться: метагіпермонополізовані, метагіперцентралізовані, метагіперпостринкові, метагіперсоціалізовані, метагіперінтелектуалізовані системи.

Синергічний ефект може розглядатися як функція складності систем, або як функція їхніх масштабів, тобто, якщо система є велика за

масштабами, то вона майже завжди є складною за ступенем внутрішньої організації.

Економічна система, згідно визначення проф. Г. Башнянина, – це сукупність всіх видів економічної діяльності людей у процесі виробництва, обміну, розподілу і споживання товарів і послуг.

Сучасні економічні системи, які функціонують у глобальному економічному просторі, Г. Башнянин кваліфікує як: *посткапіталістичні, постсоціалістичні, постіндустріальні, інтелектуальні та посттоварні економічні системи.*

Виникнення *посткапіталістичних економічних систем* мало місце у найрозвиненіших країнах Заходу у другій половині ХХ ст. у процесі еволюції капіталістичних економічних систем. Основні *ознаки* посткапіталістичних економічних систем наступні: технічною і технологічною основою посткапіталістичних економічних систем виступають автоматизовані комплекси, соціально-економічною основою є акціонерна, корпоративна, монополістична та інші форми колективно-приватної, корпоративної власності. Державне регулювання економічних процесів доповнює собою існуюче класичне ринкове.

Постсоціалістичні економічні системи виникають у процесі трансформації реальних соціалістичних економічних систем. Постсоціалістичні економічні системи країн СНД та колишніх соціалістичних держав Східної Європи характеризуються активними процесами роздержавлення та приватизації суспільної власності, формуванням ринкового механізму регулювання економічних процесів поряд зі збереженням державного.

Постіндустріальні економічні системи постають внаслідок еволюції індустріальних економічних систем, коли технічну основу розвитку виробництва становлять вже не машини і системи машин, а все

більшого значення набуває застосування автоматів та автоматизованих комплексів. Важливою рисою постіндустріальних економічних систем є місце і роль автоматизованих систем як провідного чинника процесу виробництва благ і послуг.

Інтелектуальні економічні системи визначаються конгломератом суспільних, правових та економічних інститутів виробництва, розподілу та споживання інтелектуальних благ. В їх основі лежить інтелектуальна праця, у якій фізична компонента відіграє вторинну роль, а результатом функціонування даної системи є виробництво інтелектуальних благ і послуг, продуктів інтелектуальної праці. Часто інтелектуальні блага виступають у формі певної соціальної інформації, закріпленої на матеріально-конструктивному носіїві, яка юридично захищена і призначена для відтворення і споживання у просторі і часі. Своєю появою інтелектуальні економічні системи завдячують науково-технічному прогресу та науково-технічній революції.

Посттоварні економічні системи є результатом історичної трансформації класичних товарних економічних систем. Становлення і розвиток посттоварних економічних систем мають свої особливості, зокрема, виробництво матеріальних і духовних благ відбувається на основі процесів спеціалізації та диференціації праці, диверсифікації, концентрації і деконцентрації, централізації і децентралізації, монополізації та демонополізації, приватизації, соціалізації і капіталізації.

7.4. Економіка України в умовах глобальної фінансової кризи

Всеохоплююча глобалізація світової економіки та жваві інтеграційні процеси характеризуються не лише позитивними наслідками для національних господарств. Україна як частина світового економічного

простору повною мірою відчула всі прояви глобальних фінансових потрясінь.

Негативний зовнішній вплив глобальної фінансової кризи на економіку України був та є суттєво ускладнений існуванням глибоких дестабілізаційних проявів внутрішнього характеру. Серед них політичні протистояння між різними гілками влади, що набули відвертого характеру; неадекватність поведінки у переговорному процесі щодо газового питання, наслідком якої став практичний колапс вітчизняної промисловості та зростання недовіри до України з боку міжнародної спільноти; і найголовніше – криза грошово-кредитного регулювання через втручання в роботу Національного банку України (НБУ), що поставила під загрозу функціонування вітчизняної банківської системи. Слід зазначити, що причини кризи вітчизняного банківського сектору криються також у нерозважливій політиці самих комерційних банків, і прояв цих негативних тенденцій у формі погіршення показників фінансового стану вітчизняних банківських установ був лише питанням часу.

Найбільш актуальною і болючою проблемою для переважної кількості комерційних банків того періоду було неповернення кредитних коштів позичальниками і, як наслідок, неспроможність видачі депозитних вкладів банківськими установами. Кредитний бум, що охопив економіку України в попередні роки, відзначився не лише значною сумою накопичених кредитних вимог, а й високими темпами росту банківських кредитів відносно ВВП: у 2007 році приріст банківських кредитів в Україні становив 15% ВВП, тоді як у країнах нових членах ЄС (Чехії, Словаччині, Угорщині, Румунії, Польщі) цей показник не перевищив рівень у 6,2% ВВП, що майже в 2,5 рази менше за національні результати.

Обсяги кредитів, наданих комерційними банками, зростали в докризовий період і дещо зменшились у 2009 р. (див. табл. 7.1). Найбільшу питому вагу мали кредити, надані нефінансовим корпораціям (сільське господарство, добувна та переробна промисловість, будівництво, торгівля, транспорт, зв'язок, готельно-ресторанний бізнес, операції з нерухомим майном, освіта, охорона здоров'я тощо) та домашнім господарствам.

Таблиця 7.1

Кредити, надані комерційними банками резидентам у розрізі секторів економіки у 2007 - 2015 рр.(на кінець періоду, млн. грн.)

Період	2007	2008	2009	2013	2014	2015
Кредити, надані іншим фінансовим корпораціям	5932	9789	14014	19317	25576	15564
питома вага у загальній сумі наданих кредитів, %	1,4	1,3	2	2,1	2,5	1,6
у тому числі						
- страховим корпораціям та недержавним пенсійним фондам	550	729	632	523	402	397
- іншим фінансовим посередникам та допоміжним фінансовим організаціям	5382	9060	13382	18795	25174	15168
Кредити, надані сектору загального державного управління	4	12	5755	5908	4926	3364
питома вага у загальній сумі наданих кредитів, %	0,009	0,002	0,8	0,6	0,5	0,3
Кредити, надані нефінансовим корпораціям	26047	443665	462215	691903	778841	787795
питома вага у загальній сумі наданих кредитів, %	61	60,5	64	76	76,3	80,3
у тому числі						
- державним нефінансовим корпораціям	13326	37382	42587	50472	64081	71733
- іншим нефінансовим корпораціям	24715	406283	419628	641431	714760	716063
Кредити, надані іншим секторам економіки	16045	280556	241311	193654	211325	174904
питома вага у загальній сумі наданих кредитів, %	37,6	38,2	33,2	21,3	20,7	17,8
у тому числі						
- домашнім господарствам	16038	280490	241249	193529	211215	174869
- некомерційним організаціям, що обслуговують домашні господарства	69	66	62	125	110	35
Усього	426867	734022	723295	910782	1020667	981627

Перевагою кредитної експансії був поштовх до підвищення ділової активності суб'єктів господарювання й зростання платоспроможного попиту населення, проте паралельно виникла тенденція до збільшення ризику діяльності банківських установ через зростаючу ймовірність неповернення кредитних коштів. Також в докризовий період щороку збільшувалися обсяги залучених депозитних коштів банківськими установами. Проте, зростаюча недовіра з боку вкладників до фінансового стану окремих комерційних банків і банківської системи загалом призвела до значного скорочення темпів залученім депозитів у 2009 р. Найбільшу частину депозитних коштів комерційними банками було залучено від домашніх господарств, питома вага цих коштів в загальних обсягах залучених депозитів вже на кінець 2008 року перевищила 60% (див. табл. 7.2).

Таблиця 7.2

Депозити, залучені комерційними банками від резидентів у розрізі секторів економіки у 2007 - 2015 рр.(на кінець періоду, млн. грн.)

Період	2007	2008	2009	2013	2014	2015
Депозити, залучені від інших фінансових корпорацій	15343	19305	15621	26174	29935	29021
питома вага у загальній сумі залучених депозитів, %	5,4	5,3	4,7	3,91	4,43	4,05
у тому числі						
- від страхових корпорацій та недержавних пенсійних фондів	7043	8537	7477	12383	12399	14976
Депозити, залучені від сектору загальною державного управління	4136	2536	8586	13792	17537	14045
питома вага у загальній сумі залучених депозитів, %	1,5	0,7	2,6	2950	3763	6002
у тому числі						
- від центральних органів державного управління	601	615	8140	0,44	0,56	0,84
- від регіональних та місцевих органів державного управління	3536	1921	446	2761	3557	5367
питома вага у загальній сумі залучених депозитів, %	33,7	32,9	28,3	189	206	635

Продовження таблиці 7.2

у тому числі						
- від державних нефінансових корпорацій	9275	12281	12319	195160	218724	265448
- від інших нефінансових корпорацій	86308	105907	82477	29,13	32,4	37,04
Депозити, залучені від інших секторів економіки	168813	219711	215949	26438	36925	67229
у тому числі						
- від домашніх господарств	167239	217860	214098	168722	181800	198219
- від некомерційних організацій, іцо обслуговують домашні господарства	1575	1851	1851	445690	422670	416257
Усього	283875	359740	334953	66,52	62,61	58,08

Порівнюючи темпи зростання залишків коштів на кінець періоду за депозитними і кредитними операціями, важко не помітити великий розрив між ними. Рівномірність темпів залучення депозитів і надання кредитів банківською системою є надзвичайно важливим компонентом, що забезпечує її стабільність, стійкість і ефективне функціонування. Негативною тенденцією розвитку вітчизняного банківського сектору було суттєве перевищення темпів зростання обсягів наданих кредитів порівняно із темпами залучення депозитних коштів. Наслідком цього стала невідповідність між ресурсною базою вітчизняних комерційних банків і обсягами їх активних операцій, що поряд з іншими важливими чинниками створило загрозу для ефективного функціонування банківської системи України, підвищило ступінь ризику діяльності комерційних банків, зробило банківський сектор чутливим до найменших дестабілізаційних проявів внутрішнього і особливо зовнішнього походження.

Результати зазначеної практики господарювання не змусили себе довго чекати і проявились на повну силу восени 2008 року, зробивши свій внесок у поглиблення кризових явищ в економіці. Загальне погіршення економічного стану в державі та стрімка девальвація гривні зробили неможливим повернення кредитних коштів для багатьох

позичальників. Зазначені прояви банківської кризи, що мали внутрішнє походження, у поєднанні із деструктивним зовнішнім впливом глобальної кризи значно послабили стійкість фінансового сектора й економіки країни загалом.

Динаміка основних макроекономічних показників України у 2007 – 2014 роках (див. табл. 7.3) яскраво демонструє негативні кризові тенденції у вітчизняній економіці: суттєво скоротився рівень реального ВВП, економічне зростання за результатами 2008 року склало лише 2,3%, а у 2009 році національна економіка взагалі позбулася характеристики «зростаючої».

Таблиця 7.3

Макроекономічні показники розвитку України у 2007 - 2014 рр.

(% до попереднього року)

Показники	2007	2008	2009	2012	2013	2014
Реальний ВВП	107,9	102,1	84,9	100,2	100,0	93,4
Індекс промислового виробництва	110,2	96,9	78,1	99,3	95,7	89,9
Індекс споживчих цін	116,6	122,3	112,3	100,6	99,7	112,1
Реальні наявні доходи населення	114,8	107,6	91,5	113,5	101,9	91,0
Індекс реальної заробітної плати	110,3	97,0	99,0	114,4	108,2	93,5
Дефіцит (-), профіцит (+) державного бюджету, млн. грн.	-9843	-12501	-35517	-53390	-64708	-60077
Валовий зовнішній борг, млн. дол. США	79955	101659	103323	26125	26456	31702
Сальдо поточного рахунку платіжного балансу, млн. дол. США	-5272	-12763	-1801	-14,3	-16,4	-5,3

Індекс промислового виробництва скоротився до 78,1%. Натомість індекс споживчих цін характеризується стійкою зростаючою динамікою. За підсумками 2008 року інфляція перевищила 22%. Разом з тим суттєво

скоротилася реальна заробітна плата, а відтак і доходи населення. Дефіцит державного бюджету в період 2007 - 2014 років зростав і у 2009 році склав 35517 млн. грн. Невтішною була динаміка валового зовнішнього боргу, обсяг якого у 2009 році становив 103323 млн. дол. США. Негативне сальдо платіжного балансу свідчить про перевагу обсягу імпорتنих операцій над експортними.

Різке зменшення обсягів експорту та зниження валютних надходжень спричинило скорочення золотовалютних резервів НБУ: з 32 млрд. дол. США у 2007 році вони скоротилися до 26,5 млрд. дол. США у 2009 р., у 2015 р. – до 13,3 млрд. дол. США.

З метою подолання негативних кризових явищ в економіці України керівництво держави та НБУ вжили заходів щодо реанімування, в першу чергу, банківського сектору. Намагаючись врятувати вітчизняну банківську систему, Національний банк України шляхом використання різних інструментів рефінансування підтримував ліквідність банківських установ, а також заборонив комерційним банкам видавати гроші з депозитних рахунків, термін сплати за якими не настав. Президентом було підписано низку Законів щодо виходу країни з кризи. Законодавчі новації передбачали спрощення процедури реєстрації комерційних банків, збільшення обсягів їхнього статутного капіталу, також державі дозволялось входити до складу акціонерів проблемних банків. Недоліком була відсутність уваги до проблем небанківських установ та інституцій фондового ринку. Криза дозволила переконатись, що запорукою успішного розвитку фінансового сектору є не лише бажання отримання прибутку фінансовими установами, а, насамперед, їхня відповідальна діяльність на ринку фінансових послуг. Завдання ж держави полягає у створенні відповідних умов для функціонування усіх

учасників фінансового ринку шляхом удосконалення законодавчого забезпечення цих процесів.

7.5. Перспективи інтеграції України у глобальну світову економічну систему

На сьогодні ефективна інтеграція України до світового економічного простору є нагальним завданням розбудови державності та економіки, але для того, щоб цей процес дійсно приніс очікувані результати, необхідно усвідомити деякі особливості інтеграції України.

По-перше, Україна ще не визначилась повною мірою з основними напрямками і механізмом структурної перебудови економіки, критерії якої повинні вироблятися з врахуванням особливостей розвитку світової системи господарювання, а також реальних можливостей і напрямів інтегрування до неї України.

По-друге, дуже гостро стоять питання, як безпеки у сфері зовнішньоекономічних відносин, так і взагалі економічної безпеки, які необхідно вирішувати з позицій активного конкурентного протистояння на світовому ринку.

По-третє, існують певні суперечності регіонального характеру, усунення яких можливе тільки на довгострокових договірних засадах шляхом активного включення до інтеграційних процесів з визначенням глобальних національних пріоритетів та їх збалансуванням з іншими, що існують у світовому економічному просторі.

По-четверте, спроби активного спілкування та діалогу з міжнародними фінансовими інститутами – як гарантами входження України до світового ринку і оновлення економіки – поки що спричиняють неадекватну реакцію широких кіл української громадськості, оскільки досі

не визначено чітко орієнтири нашої держави ні в розвитку її внутрішньої економіки, ні в пошуках її майбутнього місця в світовому господарстві.

Особливості України як потенційної учасниці міжнародних економічних угруповань наступні: відсутність досвіду державності, не розробленість політико-правових регуляторів та інструментів, нерозвиненість ринкових відносин, інерція погіршення економічного стану, запас соціальної витримки населення, який виснажується, розміщення в регіоні, що характеризується інтеграцією високого рівня.

Україна, як суверенна держава поки що винятково несуттєво впливає на інтеграційні процеси, що відбуваються в світовій економіці, залишаючись протягом довгого часу осторонь головних світогосподарських процесів. Приймаючи до уваги ресурси та географічне положення України, а також конкретні умови, котрі створює світова економіка кожній державі, Україна повинна знайти свій шлях повного переходу до ринкової економіки та прискорення структурних перетворень з метою посилення своєї ролі в світовій економіці. Для України налагодження ефективних та достойних її потенціалу зв'язків з Європейським Союзом є однією з пріоритетних задач. Договір про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС було підписано 14 червня 1994 р., але на його ратифікацію усіма членами ЄС пішло майже 4 роки. З 1 березня 1998 р. цей договір набув сили, з цього моменту для України відкрилися нові можливості для виходу на ринки країн-членів ЄС з вітчизняною продукцією. Однак договір також ставить перед державою задачу подальшої реструктуризації економіки, зміни механізму співробітництва з Союзом та підготовки правового поля, котре забезпечить реалізацію цій угоди. Україні ще багато належить зробити, щоб досягти бажаного рівня.

Європейський вибір України не має на увазі її однозначного тяготіння до Європи, він передбачає створення системи взаємовідносин України в світовому просторі

Унікальність положення України дозволяє їй також виконувати роль однієї з найбільш важливих ланок на осі «Захід–Схід». На полюсах цього стратегічного вектору розміщуються два основних світових торгівельних блока. Про важливість східного напрямку зовнішньоекономічної діяльності України говорить те, що в державах Азіатсько-Тихоокеанського регіону (АТР) зараз проживає майже половина людства. Крім економічної значимості, АТР грає одну з найсуттєвіших ролей в глобальній економіці, оскільки тут перетинаються інтереси США, Китаю, Японії, Росії, Індії. Швидке перетворення АТР в зону високої інтеграційної активності, економічного та політичного динамізму забезпечує йому лідерство в новому ХХІ столітті, котре вже багато експертів називають «тихоокеанською ерою». Вже сам цей факт обумовлює необхідність розширення присутності України в цьому регіоні. Та більш активна орієнтація України на захід в теперішній час пов'язана з можливостями отримання інвестицій, передачею технологій, досвіду управління, не виключаючи тих широких можливостей, які відкриваються перед Україною на сході. Саме східні країни здатні поглинути майже всю номенклатуру українського машинобудівного експорту, а також могли б загрузити роботою її науково-технічний потенціал. В Україні є величезні можливості участі в реалізації крупних енергетичних та інших промислових проектів. Її інтеграція в систему економічних відносин з державами АТР потребує вирішення багатьох економічних та політичних проблем, затрати часу на адаптацію українського законодавства до вимог та специфіки регіону. Таким чином з метою входження України в

світовий простір Україна повинна застосовувати в практиці принципи вільної торгівлі та сповідувати в зв'язку з цим відкритість економіки.

Сучасний стан розвитку економіки передбачає втілення в програму соціально-економічного розвитку політики інтеграційних процесів. Інтеграція економіки зумовлює перспективний шлях вдосконалення та розширення світових процесів в різних галузях господарства. Інтеграцію як процес неможливо уявити без збільшення кола партнерів та розробки новітніх технологій та послуг. Хоча інтеграційні процеси не завжди приводять до позитивних наслідків в економіці, що зумовлюється занадто великим впливом тих ідей і процесів, які входять в процеси інтегрованої держави.

Економічна інтеграція являє собою об'єктивний процес розвитку стійких економічних зв'язків і поділу праці національних господарств, що близькі за економічним рівнем. Основою інтеграції є вимоги високорозвинутих продуктивних сил, що переросли межі національних господарств.

Інтеграційний процес у своєму розвитку проходить декілька стадій, у тому числі: створення єдиного ринку з уніфікацією юридичних та економіко-технічних умов торгівлі, спрямування капіталу і робочої сили, утворення валютного та економічного союзів.

На даний час велику роль у розвитку інтеграції в Україні відіграє її співпраця з такими міжнародними організаціями як Європейський Союз, Митний союз, країни СНД, СОТ, ООН, а також такими фінансовими інституціями як МВФ та Світовий Банк.

Щодо ЄС, то в останні роки відбулися позитивні зміни в співпраці даного об'єднання з Україною. ЄС виступає найбільшим надавачем двосторонньої підтримки Україні. Сфера співробітництва між ЄС та Україною дуже різноманітна: наука і технологія, вища освіта,

промисловість, сільське господарство, енергетика, транспорт, телекомунікації тощо.

Європейський Союз надає гранти, економічну, технічну та фінансову допомогу у формі позик для підтримки платіжного балансу, а також виступає найбільшим інвестором в Україні.

Заходи, що здійснюються у сфері інституційної реформи і розвитку, зосереджуються на адаптації інституційної структури, яка сприяє розвитку суспільства на базі демократичних принципів та ринкової економіки.

Суть таких заходів полягає в наступному:

- сприяння адаптації українського законодавства до вимог світового ринку;
- забезпечення підтримки процесу реформ шляхом підготовки державних службовців на центральному і місцевому рівнях;
- сприяння розробці всебічної політики зайнятості і вирішенню питань безпеки праці, а також перепідготовки та перекваліфікації працівників;
- забезпечення підтримки в посиленні соціального захисту населення;
- сприяння розвитку системи кваліфікаційного навчання менеджменту для підтримки підприємництва в Україні.

Позитивним у співпраці України з ЄС є укладення угоди про Партнерство і Співробітництво, яка передбачає допомогу Співтовариства у справі поступового зближення валютної політики України з політикою Європейської валютної системи. Інтеграція у світові валютні системи має стати для України стратегічно важливим напрямом, оскільки для економічних та соціальних зрушень непотрібні доступ до Міжнародного капіталу та валютна стабільність.

Нині ЄС є другим найбільшим торговим партнером України після Росії, в торгівлі з якою, як відомо, переважає імпорт енергоносіїв.

Україною підписана Угода про торгівлю з країнами ЄС, але для повної її реалізації потрібно укласти цілу низку домовленостей, зокрема у сфері стандартизації і сертифікації товарів. Україна ще не досягла такого рівня конвергенції з економікою країн Західної Європи і не може відповідати висунутим критеріям (обмеження щодо темпів інфляції, банківських процентних ставок, процентів за державними цінними паперами, обмінних курсів валют, основних параметрів податкової політики), необхідним для майбутньої валютної інтеграції на найближчий період.

Стратегічною метою України є її приєднання до Європейського Союзу. Це сприятиме повній інтеграції України у Світову економіку, основою якої є урядом підписана угода про співробітництво з ЄС. Однак, на сьогоднішній день існує низка недоліків співпраці України та Європейського Союзу.

Світові аналітики виділяють можливі негативні наслідки, які можуть зробити Україну ще слабкішою на світовій арені, ніж вона є зараз.

Перш за все, це є наслідки дотаційної політики Євросоюзу, адже, видача великих сум для держави, може призвести до втрати місцевої економіки свого державного суверенітету, оскільки управління фінансами та економікою буде здійснювати Євро Союз.

По-друге, висока конкуренція на європейському ринку продовольчих та промислових товарів залишають українську продукцію без шансів, зокрема для України дістануться дорогі європейські продукти, які не зможуть конкурувати з вітчизняними продуктами.

Найвагомішою втратою України стануть стосунки з Росією. Російський ринок є основним споживачем української продукції, закриття митних меж неминуче призведе до посилення російської політики відносно експорту нафти, а також попиту на українську продукцію.

Неабияку роль у зовнішньоекономічних зв'язках відіграють

економічні відносини з країнами Співдружності Незалежних Держав (СНД). Міжнародні зв'язки України з країнами СНД здійснюються як у зовнішній торгівлі, так і в економічному, науково-технічному і культурному співробітництві, в міжнародному туризмі, військово-стратегічному співробітництві та інших формах. Політична й географічна близькість до пострадянських держав, підкріплена угодами СНД майже з усіх глобальних питань багатостороннього співробітництва, зумовлює орієнтацію української зовнішньої торгівлі на ринки саме цих країн. Втім, роки існування СНД засвідчили, що Співдружність у передбачуваному вигляді остаточно так і не відбулася, оскільки її координуючі органи практично не мали впливу на розвиток економік країн-учасниць. Елементи інтеграції виникали переважно за рахунок двосторонніх угод.

На сьогоднішній день в Україні нестабільна економічна та політична ситуація. Головною причиною є те, що країна розділилась на дві частини, перша частина бажає вступити до ЄС, друга до Митного Союзу.

Щодо Світової організації торгівлі, то приєднання до неї України було результатом концентрації величезних політичних зусиль і глибокого усвідомлення можливостей, які випливають з інтеграції в світову торговельну систему.

Без членства в СОТ Україна не змогла б розпочати переговори щодо ЗВТ з Європейським Союзом та іншими міжнародними організаціями. Членство в СОТ, як передумова інтеграції до ЄС, виходить з того, що сьогодні лєвова частка співробітництва між країнами відбувається на торговельно-економічному рівні. Крім того, для європейської сторони статус України як члена СОТ є базовим критерієм відповідності її економіки міжнародним стандартам бізнесу, торгівлі та інвестицій, що є, так би мовити, фільтром, через який необхідно пройти, щоб довести свою готовність підтримувати ділові відносини з

європейськими партнерами за зрозумілими їм правилами.

Вступ до СОТ є вкрай суттєвим фактором формування привабливого іміджу України на міжнародній арені, що насамперед впливає на становлення ділового середовища як для національних, так й іноземних компаній, а також на її економічний розвиток.

З моменту вступу України до СОТ вона отримала такі переваги:

- одержання режиму найбільшого сприяння в торговельному просторі всіх країн-членів СОТ, тобто одночасне покращення умов торгівлі із більш ніж 150 країнами світу, на частку яких припадає понад 95% світової торгівлі;
- зменшення тарифних і нетарифних обмежень доступу українських товарів на товарні ринки країн-членів СОТ;
- отримання можливості захисту інтересів українських виробників згідно з процедурою розгляду торговельних спорів Світової організації торгівлі;
- набуття офіційного статусу переговорного процесу зі створення зони вільної торгівлі з ЄС;
- скасування квот на експорт української продукції металургії до ЄС;
- доступ до дешевших комплектувальних, устаткування і сировини; забезпечення недискримінаційного транзиту товарів та послуг.

Основними недоліками вступу України до СОТ є те, що ця співпраця розпочалася в період фінансової кризи, що поки що не дає позитивних результатів розвитку. Як член СОТ, Україна взяла на себе низку зобов'язань щодо подальшого реформування торговельного режиму. Найбільш суттєвою проблемою української системи торгівлі є невідповідність національних стандартів і технічних норм і правил вимогам світового ринку – на сьогоднішній день до вимог СОТ адаптована лише четверта частина. Тож впровадження заходів для підвищення рівня їх відповідності дозволить підвищити

конкурентоспроможність українських товарів та послуг і сприятиме відкритості доступу на інші ринки.

Україна бере також участь у багатьох підрозділах ООН: МОП – Міжнародній організації праці; ВОЗ – Всесвітній організації охорони здоров'я; ФАО – продовольчій та сільськогосподарській організації; МАТАТЕ – міжнародній комісії з атомної енергетики та ін. Україна є активним учасником у роботі європейських політичних організацій: Раді Європи та Парламентській Асамблеї Ради Європи.

Отже, порівняно високий економічний, науково-технічний, мінерально-сировинний і трудовий потенціал, надзвичайно вигідне економіко-географічне та геополітичне положення в центрі Європи створюють об'єктивні умови для забезпечення взаємовигідного міжнародного поділу праці, спеціалізації, кооперування та інтеграції у світовий економічний простір.

Співпраця з Міжнародним валютним фондом є важливою з огляду на необхідність збереження належного іміджу країни, що сприятиме підвищенню її кредитного рейтингу на світових фінансових ринках, зменшенню відсоткових ставок по кредитах, дозволить зберігати привабливість для іноземних інвесторів.

Кредити МВФ заохочують зростання споживання, сприяють удосконаленню банківської та грошово-кредитної системи держави, надходженню іноземних інвестицій, стимулюють розвиток торгівлі.

Відносини України з МВФ мають сприяти вирішенню проблем, які можуть виникнути перед Україною у короткостроковому періоді, а також проведенню реформ, що є необхідними для забезпечення стійкого відновлення економіки країни в середньостроковій перспективі.

МВФ надає Україні довгострокові, порівняно дешеві кредити, які сприяють вирішенню проблем платіжного балансу, з вимогою виконання

деяких умов. Але Україна не виконує всі вимоги МВФ, що обумовлює затримання подальшого кредитування.

Світовий банк відіграє важливу роль у наданні фінансової та технічної допомоги для України при цілісному та системному переході до ринкової економіки, починаючи з часів вступу нашої держави до цієї інституції у 1992р.

Світовий банк допоміг модернізувати бюджетну систему України шляхом створення Державного казначейства, усунення бартерних платежів і поліпшення загальної фінансової та платіжної дисципліни.

Співробітництво зі Світовим банком здійснюється на основі прийнятої у лютому 2012 році нової Стратегії партнерства з Україною на 2012 - 2016 рр., яка спрямована на допомогу Уряду у реалізації програми економічних реформ та інтеграції з ЄС.

Основну увагу в даній Стратегії зосереджено на стратегічних пріоритетах розвитку країни, включаючи стале економічне зростання, підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки, ефективне реформування державних фінансів та поліпшення якості державних послуг.

Україна в інтеграційних процесах як основну мету визначає співробітництво з різними міжнародними організаціями та фінансовими інституціями. Ця співпраця направлена на розвиток економічних, соціальних та геополітичних процесів в Україні. Інтеграція України в світову спільноту має як позитивні так і негативні наслідки. Основним пріоритетним напрямом у розвитку інтеграційних процесів України є вихід її на світовий ринок як держави з позитивним економічним та політичним іміджем.

Перспектива членства в ЄС для України є додатковим вагомим стимулом та мотиваційним фактором внутрішніх реформ, цивілізованого

врегулювання всіх внутрішніх та зовнішніх неузгодженостей. Від інтеграції України до ЄС виграють не тільки ці дві сторони, але й уся центрально континентальна Європа, адже після розширення Європейського Союзу за рахунок країн Центрально-Східної Європи та держав Балтії, Європейський союз максимально наблизився до України, що надає особливого статусу їхнім відносинам і створює реальні можливості для співпраці.

7.6. Глобалізм і національна економіка

Варіанти еволюції національної економіки в умовах глобалізації:

- рух до лідерів;
- поповнення гео економічної периферії;
- підтримка існуючого статус-кво та рівновіддаленість від головних полюсів сили в умовах формування поліполярної глобальної системи.

Розвиток національної економіки в умовах глобальної економіки може реалізовуватися або в межах регіональних інтеграційних об'єднань або а координативно, самотужки, спираючись лише на власні можливості та досягаючи власних цілей.

Позиціонування національної економіки на світових ринках і в глобальному виробничому процесі безпосередньо визначається її поточною та перспективною конкурентоспроможністю.

Конкурентоспроможність національної економіки визначається на рівні окремих фірм, що виробляють товари і послуги, й представляють національну економіку на світових ринках, та регіональному рівні галузевих і міжгалузевих кластерів, у межах яких ці фірми функціонують.

Підвищення конкурентоспроможності національної економіки як основної рушійної сили світового економічного розвитку є однією з ключових умов виходу з рецесії країн, які зазнали значних втрат

внаслідок світової фінансово-економічної кризи. Дослідження, що проводяться у цій сфері Всесвітнім економічним форумом (ВЕФ) охоплюють широке коло питань: виявлення та аналіз чинників найбільшого впливу на конкурентоспроможність, проведення порівняльного аналізу відповідних показників по більшості країн світу, розробка рекомендацій щодо механізмів покращення конкурентоспроможності окремих країн і регіонів.

Рейтинг конкурентоспроможності Global Competitiveness Report побудований на основі Індексу глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index – GCI), який був розроблений професором К. Сала-і-Мартіном для ВЕФ і вперше представлений на ньому у січні 2005р.

Для аналізу конкурентоспроможності національних економік використовуються статистичні дані, що враховують стадію економічного розвитку країни – базового розвитку (1), керованої ефективності (2), інноваційного розвитку (3) або перехідний етап (від 1 до 2 та від 2 до 3). На конкурентоспроможність певної групи країн визначальний вплив має відповідна група факторів, для якої розраховується свій субіндекс. Зокрема, за класифікацією ВЕФ, Україна відноситься до країн перехідного типу від 1 до 2 етапу разом з Вірменією, Азербайджаном, Грузією, Єгиптом, Венесуелою та ін. Росію віднесено до групи країн керованої ефективності (2), як і Китай, Аргентину, Бразилію, Південну Африку та ін.

Незважаючи на значні видатки, до яких вдавалися уряди для стимулювання попиту, протидіючи рецесії, темпи економічного зростання в розвинутих країнах залишаються загальмованими, спостерігається високий рівень безробіття в сполученні зі слабким внутрішнім попитом. Одночасно країни, що розвиваються, демонструють досить потужне

економічне зростання (особливо Індія, Бразилія, Китай). Саме вони виступають в сучасному світі в ролі «головного двигуна глобальної економіки».

Це стає ще одним аргументом на користь нагальної необхідності в умовах глобалізації значного посилення ролі держави в забезпеченні передумов довгострокового економічного зростання, підтримці соціальної стабільності й підвищенні конкурентоспроможності національної економіки. Держава має створювати сприятливі умови для формування, функціонування і розвитку нових високоефективних виробничих інтегрованих сітьових структур.

Необхідність державного втручання визначається, зокрема, наступними факторами:

- 1) в умовах стрімкого НТП ринкові форми самотужки неспроможні адекватно реагувати на стратегічні суспільні потреби та забезпечувати швидкі цілеспрямовані зрушення в економічній структурі;
- 2) глобалізація людського співіснування підвищила взаємозалежність окремих країн від зовнішнього світу на тлі зростання «прозорості» кордонів, що сприяє отриманню вигадів провідними країнами та дискримінує країни, що розвиваються.

Коригування структури недостатньо розвинутої національної економіки лише ринком, без державного втручання призведе до:

- загального структурного спрощення;
- занепаду високотехнологічних галузей;
- посилення сировинної спрямованості промислового виробництва;
- набуття країною ролі споживача кінцевої продукції;
- перетворення в постачальника дешевої сировини і робочої сили;
- спеціалізації на використанні екологічно брудних технологій і виробництв.

7.7. Проблема конкурентоспроможності України в глобальній економіці

Глибока криза української економіки обумовлена внутрішніми причинами, які виходять за межі фінансових проблем і супроводжуються економічним спадом виробництва, зростанням безробіття, зниженням рівня життя широких верств населення. Для виходу з економічної кризи Україні слід перш за все підвищити конкурентоспроможність національної економіки. Сьогодні головними перешкодами на шляху забезпечення конкурентоспроможності української економіки в глобалізованому середовищі є вузькість внутрішнього ринку, фіскальна спрямованість податкової політики, відсутність стимулів інноваційно-інвестиційної діяльності, тінізація економіки, поширення корупції, недієздатність системи державного управління в межах забезпечення та захисту конкурентних переваг вітчизняних товаровиробників. Конкурентні переваги значною мірою здобуваються шляхом отримання пільг, дотацій із Державного бюджету, за рахунок дешевої робочої сили, зниженого курсу національної валюти, прямого чи прихованого субсидування галузей, отримання тіньових прибутків, неефективної експлуатації природних та екологічних ресурсів.

Національна конкурентоспроможність – це можливість країни в умовах вільних і прозорих ринкових відносин виробляти товари і послуги, що відповідають вимогам міжнародних ринків, і одночасно підтримувати й підвищувати протягом тривалого часу реальні доходи свого населення.

Для створення сприятливих внутрішніх умов, за яких вітчизняні підприємства можуть досягти відповідного рівня міжнародної конкурентоспроможності, насамперед необхідна виважена податкова політика, яка дасть змогу цим підприємствам працювати високо

ефективно і виробляти продукцію на рівні світових стандартів. Продумана політика в грошово-кредитній сфері повинна запобігати подальшим сплескам інфляції, гарантувати прогнозований курс гривні, здешевити кредити, налагодити систему довгострокового кредитування виробництва, розвинути систему експортних кредитів і гарантій. У сучасних умовах із трьох груп чинників формування конкурентних переваг (ресурсних, операційних, стратегічних) найважливіші стратегічні. Тому визначення і послідовна реалізація пріоритетів довгострокового розвитку національної економіки – один із найважливіших чинників підвищення її глобальної конкурентоспроможності. При розробці стратегічного розвитку країни, перш за все слід урахувувати інформаційно-технологічні, фінансово-економічні і соціальні чинники.

Практика розвинених країн світу свідчить, що основою сучасної конкурентоспроможності виступають інновації – техніко-технологічні, організаційні, структурні, інституціональні, які створюють конкурентні переваги і дозволяють країнам досягти певного суспільного розвитку. Процеси розробки й упровадження того чи іншого виду інновацій тісно взаємопов'язані, взаємозалежні і не можуть існувати автономно. Тому головною метою економічної політики України повинне стати завдання підвищення її конкурентоспроможності на інноваційних основах і створення для цього відповідних умов. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики Головний показник конкурентоспроможності країни на світовому ринку – рівень ефективності використання всіх економічних ресурсів і насамперед праці. Сьогодні головними конкурентними перевагами України є: високий освітній рівень працездатного населення; розвинена мережа наукових установ, що в низці галузей мають наукові розробки світового рівня; наявність великих

і водночас близько розташованих одні від одних запасів різноманітних природних ресурсів.

Для забезпечення конкурентоспроможності національної економіки і виходу її з кризи необхідно виконати такі умови:

інституціоналізація стабільного конкурентного середовища, яка включала б у себе послідовний розвиток інститутів захисту приватної власності та прав найманих працівників, запровадження ефективних механізмів розв'язання корпоративних конфліктів, регулювання цін і тарифів на їхню продукцію, запобігання недобросовісній конкуренції проти національних виробників як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, спрощення доступу до фінансових та інформаційних ресурсів для малого та середнього бізнесу, розвиток інфраструктури відповідної підтримки; стимулювання інноваційної діяльності, що вимагає поетапної зміни переважно сировинно-експортної структури економіки, переорієнтації інвестиційних потоків на інноваційну сферу, впровадження високих технологій, формування в Україні засад інноваційної моделі розвитку та знанневої економіки. З цією метою має бути створена національна інноваційна система, що органічно поєднуватиме фундаментальну та прикладну науки, технологічну сферу, виробництво та управління інноваційними процесами, що сприятиме становленню й розширенню внутрішнього ринку інновацій; проведення реструктуризації економіки в напрямку створення своєрідного ядра саморозвитку. Це може бути комплекс машинобудівних галузей, які виробляють конкурентоспроможну продукцію; детінізація економіки та залучення некримінальних капіталів у інвестиційні процеси шляхом розробки та реалізації спеціальної довгострокової політики легалізації тіньових капіталів; призупинення приватизації державної власності, в тому числі й землі до виходу з кризи з метою недопущення її розпродажу

за безцінь; використання кредиту МВФ тільки на інноваційно-інвестиційний розвиток економіки України.

У процесі економічного зростання, що продовжується в Україні, актуальним залишається питання стабілізації економіки та її окремих галузей.

Основою ринкової трансформації економіки України є такі головні принципи:

- гарантування господарської самостійності й національної безпеки, реалізація економічних інтересів особистості, суб'єктів господарювання і держави;
- формування та здійснення власної незалежної економічної політики на базі національної валюти;
- створення сучасної фінансово-кредитної та банківської систем;
- державне регулювання економіки, спрямоване на забезпечення оптимальних макроекономічних пропорцій.

7.8. Стратегія розвитку України в глобалізованому світі

В сучасних умовах, економіка кожної країни залежить від її участі в світових економічних відносинах, ступеня її інтеграції у світове господарство, міжнародної конкуренції, монопольного володіння новими технологіями, та якою має бути конкурентна стратегія розвитку України в умовах глобалізації.

Сучасне цивілізоване суспільство ґрунтується на трьох основних принципах:

- *у політичній сфері* – демократичний устрій, громадянське суспільство;
- *у економічній сфері* – постіндустріальне, соціально орієнтоване ринкове господарство;

- у соціальній сфері – соціальне партнерство, справедливий розподіл матеріальних і духовних благ та досягнення на цій основі національної й соціальної злагоди.

Уже сьогодні в Україні вимальовуються ознаки нової цивілізації, які треба враховувати під час розбудови політичних й економічних структур. Зокрема, йдеться про те, що на перше місце має бути поставлене знання як найбільш прогресивний, демократичний і доступний компонент, що відповідає інформаційно-інтелектуальному етапу становлення ноосферно-космічної цивілізації, щоб забезпечувати створення та функціонування «економіки розуму», «економіки думки», «економіки знань».

У процесі економічного зростання, що продовжується в Україні, актуальним залишається питання стабілізації економіки та її окремих галузей.

У фінансово-грошовій сфері першочерговими завданнями є:

- ✓ утримання стабільності цін, нормативів бюджетного дефіциту й забезпечення керованості інфляцією, стабільності національної валюти;
- ✓ створення досконалої дворівневої банківської системи;
- ✓ використання кредитних засобів стимулювання виробництва, активізації інвестиційного процесу,
- ✓ усебічний розвиток підприємництва, демонополізація виробництва.

Основою ринкової трансформації економіки України є такі головні принципи:

- гарантування господарської самостійності й національної безпеки, реалізація економічних інтересів особистості, суб'єктів господарювання і держави;

- формування та здійснення власної незалежної економічної політики на базі національної валюти;
- створення сучасної фінансово-кредитної та банківської систем;
- державне регулювання економіки, спрямоване на забезпечення оптимальних макроекономічних пропорцій;
- не протиставлення, а органічна єдність ринкової саморегуляції та державного регулювання економіки;
- розвиток на основі сукупності економічних теорій, серед яких провідною є українська інноваційна теорія;
- розвинена демократія, незалежність і патріотизм засобів масової інформації.
- заборона продажу землі іноземцям, обмеження іноземних інвестицій в свої фірми;
- використання національної ідеї, національних, інтересів як ідеологи розвитку країни;
- збереження незалежності і керованості в політиці, економіці та культурі забезпечення всіх умов для національно ї безпеки;
- політика односторонньої лібералізації зовнішньоекономічної діяльності по відношенню до країн, ринок яких завойовується з одночасним захистом свого ринку та підтримкою свого виробника тощо).

На основі світового господарського досвіду можна виділити п'ять визначальних елементів ринкової трансформації:

- макроекономічну стабілізацію, що передбачає жорсткий фінансовий контроль, пряме регулювання, заробітної плати, зниження бюджетного дефіциту (зменшення обсягів державних субсидій, військових та інших непродуктивних витрат), зменшення державного боргу, ліквідацію товарних дефіцитів, валютне регулювання;

- лібералізацію економіки, що полягає в лібералізації цін, зовнішньої та внутрішньої торгівлі, русі капіталів усередині країни та за її межами, припиненні субсидій та неподаткових відрахувань у підприємств у режимі відкритості країни для іноземних: інвестицій, забезпеченості спочатку внутрішньої, а згодом – повної, конвертованості національної грошової одиниці, демонополізації економіки;
- необхідності приватизації власності, що диктується причинами й чинниками системного характеру: в економічній сфері – це перехід від моно – до поліформної основи, функціонування різноманітних форм власності: від приватної до транснаціональної, у політичній сфері ліквідація впливу влади бюрократичної номенклатури;
- інституційні зміни, сутність яких визначається тим, що ринкова економіка не може розвиватись спонтанно, без інститутів, необхідних для її функціонування. Йдеться про банківську систему, грошовий і фінансовий ринки, законодавство про підприємства, банкрутство, конкуренцію з відповідними судовими інстанціями, оподаткування фізичних і юридичних осіб, трудове законодавство, механізми найму, звільнення, виплату зв'язку з безробіття, трудових угод, котрі стануть основою ринку праці;
- структурну трансформацію – постсоціалістичні економіки мають структурно перебудуватися і реорганізуватися, щоб наблизитися до стандартів сучасного ринкового господарства. Йдеться про зменшення частки промисловості, особливо важкої, ВПК, сільського господарства та прискорений розвиток третинного сектору (сектору послуг). На рівні промислових структур це передбачає відтворення, диверсифікацію сучасної індустрії (реіндустріалізацію на основі високих технологій), географічну товарну реструктуризацію зовнішньої

торгівлі, а на мікроекономічному рівні – зміну спеціалізації підприємств. Реструктуризації потребує також і соціальна політика.

В Україні формується інтегральна модель економіки, у якій синтезуються цивілізаційні, національно-історичні та онтологічні чинники, що дає змогу уникнути однобічності під час формування власної економічної політики, повніше реалізувати національні інтереси у світовому господарстві.

Основним механізмом забезпечення довгострокової самодостатності та конкурентоспроможності України у глобалізованому світі має стати формування нової якості життя людини, що зумовлює необхідність збільшення інвестування в людський капітал, розвиток соціальної інфраструктури та підвищення якості життя найбільш чисельних (а не лише найбідніших) прошарків населення як підґрунтя для формування середнього класу – основи стабільності суспільства. Практична реалізація такого принципу перетворює соціальну політику на один з провідних чинників гуманітарного розвитку, робить її дієвою складовою стратегії досягнення національної солідарності.

У довгостроковій перспективі (2020 – 2050 роки), яка збігається в часі з наростаючою хвилею шостого К-циклу, геостратегічний потенціал України та високий рівень освіти населення дадуть змогу розвивати людський капітал країни, який стане базовою перевагою та головною сильною характеристикою («наріжним каменем») нації. Якщо буде поставлено за пріоритетну мету виховання конкурентоспроможного у світі молодого покоління українських політиків, вчених і дипломатів, Україна матиме успіх у першій половині XXI століття.

Належним чином сплановане стратегічне застосування знань, розвиток науки і технологій створять покоління українців, які зможуть вивести країну на передові позиції серед країн Центральної та Східної

Європи. Щоб скористатися цими можливостями, Україна повинна розвинути ряд нових сильних характеристик. Зокрема, дуже важливим є збереження високого людського потенціалу і виведення його на якісно новий рівень. Ідеться про відновлення інфраструктури, налагодження високотехнологічного виробництва, вкладення коштів у розвиток високотехнологічних галузей науки, про велику увагу до екологічних показників. Водночас інтенсивний розвиток сільського господарства і вихід на лідерські позиції із забезпечення значної частини світу продукцією харчування, а також посилення ролі та розвиток якісних соціальних характеристик повинні стати запорукою успіху в майбутньому і зумовити одужання України після важкої і тривалої хвороби.

Україна має шанси мінімізувати втрати від глобальних змін та катаклізмів, адже український народ психологічно адаптований до труднощів й навіть злиднів, та, з іншого боку, природні ресурси й високий рівень освіченості населення разом із невеликими перетвореннями значних територій країни, надають оптимізму. Окрім того, багатовекторна політика України може як ніколи відсторонити державу від руйнівних потрясінь й втягувань до військових авантур. Сталий розвиток України у глобалізованому світі – це розвиток у світі спільних регіональних інтересів та строгому дотриманні національних соціально-економічних та культурних цінностей, і глобалізація формує особливий виклик до державності саме через зростаючу конкуренцію та політичне регулювання ринків.

План питань для обговорення й дискусії на практичному занятті:

1. Стратегія розвитку світової економіки в умовах глобалізації.
2. Стратегія розвитку економіки України в глобалізованому середовищі.
3. Побудова моделі національної економіки України.

4. Сценарії глобального розвитку економіки і суспільства.
5. Наслідки глобалізації у світі та в Україні.
6. Проблеми соціалізації та гуманізації глобального розвитку.
7. Пошук шляхів альтернативи глобалізації: в сучасних умовах.
8. Антиглобалізм як засіб впливу на процес суб'єктивної глобалізації.
9. Формування нової системи регулювання світогосподарських відносин.

Теми для самоконтролю

1. Ступінь глобалізованості країн з різними рівнями соціально-економічного розвитку.
2. Глобальні інформаційні мережі як ресурс розвитку глобальної економіки.
3. Найменш розвинені країни як об'єкт, а не суб'єкти глобальної економіки.
4. Роль індивідуальних суб'єктів глобальної економіки.
5. Міста-лідери як суб'єкти глобальної економіки.
6. Роль США в глобальній економічній кризі.
7. Вплив глобальної економічної кризи на економіку Китаю.
8. Транснаціональні корпорації США, Японія та ЄС.
9. Статус держав в умовах глобалізації.
10. Міжнародні організації в системі регулювання міжнародних економічних відносин.
11. Міжнародні організації їх класифікація та правовий статус.
12. Глобалізм як економічна система.
13. Сучасні особливості глобалізації світової економіки.
14. Глобалізація світової економіки її компоненти.
15. Глобалізація економіки на мікро- та макро рівнях.
16. Глобалістика: поняття, наука, методологія.
17. Діалектична єдність природного і соціального.
18. Погляди Томаса Мальтуса.
19. Глобалістика, як наука про загальні, планетарні проблеми сучасної цивілізації.
20. Об'єкт і предмет глобалістики.
21. Сучасні концепції глобального менеджменту.
22. Політична і економічна глобалістика.

23. Економічна система глобалізму.
24. Глобалізація міжнародних відносин.
25. Основні концепції сучасного глобального розвитку.
26. Передумови та сутність міжнародної економічної інтеграції.
27. Структурні зміни в глобальному середовищі.
28. Транснаціональна експансія у світовій економіці.
29. Інтернаціоналізація національних економік та створення транснаціонального простору.
30. Діяльність транснаціональних корпорацій в умовах глобалізації.
31. Стратегічні альянси: позитиви та негативи функціонування.
32. Кластерні економічні простори, їх позитиви та негативи.
33. Основні фактори притаманні ТНК.
34. Процеси регіоналізації.
35. Структура базової моделі національної інноваційної системи.
36. Сучасні прояви інституалізації економіки.
37. Сучасні течії інституалізації економіки.
38. Формування глобального інституціонального середовища.
39. Фінансова глобалізація: сутність та наслідки.
40. Валютна глобалізація: сутність та наслідки.
41. Міжнародна міграція: причини та наслідки.
42. Міграція робочої сили в умовах глобалізації.
43. Сучасні умови формування міжнародного ринку праці.
44. Вплив глобалізації на ринок праці в Україні.
45. Стратегія розвитку світової економіки в умовах глобалізації.
46. Стратегія розвитку економіки України в глобалізованому середовищі.
47. Побудова моделі національної економіки України.
48. Сценарії глобального розвитку економіки і суспільства.

49. Інформатизація і глобальне економічне середовище.
50. Інформаційні технології та інформатизація суспільства в умовах глобалізації.
51. Інформаційні складові глобального розвитку.
52. Формування регіональних ринків інформаційних послуг і технологій.
53. Процеси соціалізації людини глобального світу.
54. Глобальний електронний фондовий ринок.

Підсумковий тест

1. Поняття «глобалізація» увійшло в науковий оборот у:

- А) 80-ті роки ХХ століття;
- Б) 70-ті роки ХХ століття;
- В) 60-ті роки ХХ століття;
- Г) 90-ті роки ХХ століття.

2. Хто вперше запровадив у науковий оборот поняття «глобалізація»:

- А) М. Месарович;
- Б) В. Леонтьєв;
- В) Р. Робертсон;
- Г) Е. Пестель.

3. Показником глобалізації галузі є:

- А) концентрація капіталу, що зростає через активізацію й злиття компаній;
- Б) міжнародне розсосередження надходжень від продажів та основних активів;
- В) міжфірмова торгівля напівфабрикатами, заготовками та готовою продукцією;
- Г) міжфірмові потоки технологій.

4. Автори якої концепції сучасної глобалізації розробили проект такої організації населення, яка має забезпечити рівні можливості для всіх країн і людей відповідно до універсальних гуманістичних цінностей:

- А) концепції «нового гуманізму»;
- Б) концепції «гуманістичного соціалізму»;
- В) концепції «дороговказів у майбутнє»;
- Г) концепції «геогенезису».

5. Структурний рівень процесів глобалізації, який охоплює рівні виробничого процесу в системі господарських одиниць, називається:

- А) мікроекономічним;
- Б) локальним;
- В) регіональним;
- Г) мезорегіональним.

6. До політичних чинників глобалізації не належить:

- А) взаємопроникнення макроекономічної політики урядів та центральних банків⁴
- Б) геоекономічні трансформації, що пов'язані із розпадом командно-адміністративної системи господарювання та посиленням ринкової уніфікації сучасного світу;
- В) зростаюча орієнтація держави на зовнішні зв'язки;
- Г) геополітичні трансформації, пов'язані із розпадом світової соціалістичної системи.

7. До соціально-економічних чинників глобалізації належить:

- А) геоекономічні трансформації, пов'язані із розпадом командно-адміністративної системи господарювання та посиленням ринкової уніфікації сучасного світу;

- Б) взаємопроникнення макроекономічної політики урядів та центральних банків;
- В) зростаюча орієнтація держав на зовнішні зв'язки;
- Г) геополітичні трансформації, пов'язані із розпадом світової соціалістичної системи.

8. Хто є автором такого визначення глобалізації: «Глобалізація – серія емпірично фіксованих змін, поєднаних логікою перетворення світу в єдине ціле»:

- А) Р. Робертсон;
- Б) М. Капур;
- В) Е. Цзян;
- Г) Д. Стігліц.

9. Хто є автором такого визначення глобалізації: «Глобалізація – усунення бар'єрів на шляху вільної торгівлі й більш тісна інтеграція національних економік»:

- А) Е. Цзян;
- Б) Д. Стігліц;
- В) Р. Робертсон;
- Г) Ф. Ганн.

10. До економічних міжнародних організацій, що регулюють товарні ринки і міжторгівельні відносини, належать:

- А) організації системи ООН, ОЕСР, Ради Європи;
- Б) МВФ, група Світового банку;
- В) СОТ, ОПЕК;
- Г) НАФТА, ЄС.

11. Хто є автором такого визначення глобалізації: «Глобалізація – процес формування єдиного загальносвітового фінансово-інформаційного простору на базі нових, переважно комп'ютерних технологій»:

- А) Р. Робертсон;
- Б) М. Делягін;
- В) М. Капур;
- Г) Ф. Ганн.

12. Хто є автором такого визначення глобалізації: «Глобалізація – всесвітній процес взаємопов'язуючих національних соціально-економічних утворень в єдину світову економічну й суспільну систему»:

- А) М. Делягін;
- Б) М. Капур;
- В) Д. Стігліц;
- Г) І. Лукашук.

13. До групи виробничих, науково-технічних і технологічних передумов глобалізації належать:

- А) швидке поширення знань у результаті наукового або іншого видів інтелектуального взаємо обігу;
- Б) перетворення багатонаціональних компаній і інших організацій, як приватних, так і державних, в основних діючих осіб глобальної економіки;
- В) лібералізація товарами і послугами ринків капіталу й інші форми економічної лібералізації, що викликали обмеження політики протекціонізму й зробили світову торгівлю більш вільною;

Г) посилення тенденції до уніфікації й стандартизації.

14. До глобальних проблем переважно природно-економічного характеру не відносять:

- А) енергетичну проблему;
- Б) продовольчу проблему;
- В) проблему сталого розвитку;
- Г) сировинну проблему.

15. До глобальних проблем змішаного типу відносять:

- А) проблему міжнародного тероризму;
- Б) проблему інтеграції науки;
- В) проблему «високої технологізації виробництва»;
- Г) проблем створення єдиного інформаційного поля.

16. ТНК, які є децентралізованою федерацією регіональних філій, – це:

- А) геоцентричні ТНК;
- Б) поліцентричні ТНК;
- В) регіоцентричні ТНК;
- Г) етноцентричні ТНК.

17. ТНК, для яких характерним є те, що зовнішній ринок – це не менш, а часто й більш важливий сектор їхньої діяльності порівняно із внутрішнім ринком; на їх закордонних філіях виробляється більша частина продукції, що випускається ними. Мова йде про:

- А) етноцентричні ТНК;

- Б) регіоцентричні ТНК;
- В) геоцентричні ТНК;
- Г) поліцентричні ТНК.

18. Засновником і популяризатором школи сучасної глобалістики «Універсального еволюціонізму» вважається:

- А) Н. Моїсеєв;
- Б) Л. Браун;
- В) Д. Гвішіані;
- Г) Л. Вейс.

19. Засновниками і популяризаторами школи сучасної глобалістики «Міжнародної політичної економії» вважаються:

- А) Т. Веблен, Е. Дюргейм;
- Б) С. Стрендж, Т. Пемпел;
- В) Д. Гвішіані, Н. Моїсеєв;
- Г) П. Екінс, Х. Гендерсон.

20. Євразійська, східноєвропейська, західноєвропейська, північноамериканська, латиноамериканська, африканська, японська, китайська, океанічна цивілізації є видами такої фази економічного розвитку:

- А) архаїчної;
- Б) доіндустріальної;
- В) індустріальної;
- Г) постіндустріальної.

21. До внутрішніх протиріч антиглобального руху належить:

- А) протиріччя між антиглобалістською природою руху і його скрюченістю до структури глобального капіталізму;
- Б) протиріччя між принципами добровільної асоціації і необхідністю використовувати у власній діяльності фінансові і політико-правові механізми;
- В) протиріччя між сітьовим принципом організації руху і необхідністю взаємодії з структурами влади, участю в політичних процесах;
- Г) сітьовий принцип побудови руху, який одночасно є його сильною і слабкою стороною

22. До внутрішніх протиріч анти глобального руху не належить:

- А) протиріччя міжантиглобалістською природою руху і його включеністю до структури глобального капіталізму;
- Б) сітьовий принцип побудови руху, який одночасно є його сильною і слабкою стороною;
- В) єдність і протилежність руйнівної і творчої сторін діяльності;
- Г) протиріччя між соціальною творчістю унікального суб'єкта і єдиним процесом спільної узгодженої діяльності.

23. Характерною особливістю третьої фази (глобалізація) промислової революції є:

- А) двополярний світ;
- Б) виникнення глобальних проблем;
- В) ілюзія одно полярності;
- Г) регіональне «відгородлжувня».

24. Характерною особливістю третьої фази (глобалізація) промислової революції є:

- А) цивілізаційна криза;
- Б) конфлікт між полюсами і межах парадигми модерну;
- В) виникнення глобальних проблем;
- Г) проект для Третього світу.

25. Автори якої концепції сучасної глобалістики обґрунтовували глобальну трансформацію свідомості на гуманістичних засадах та домінування «нового глобального етосу», а також проголошували «революцію солідарності»:

- А) концепції «меж зростання»;
- Б) концепції «контрольованого глобального розвитку»;
- В) концепції «сталого розвитку»;
- Г) концепції «дороговказів у майбутнє».

26. Автори якої концепції сучасної глобалістики аналізують ефективність функціонування різних суспільств та пропонують модель майбутнього світового порядку, засновану на співіснуванні різних культур, релігій і способів життя:

- А) концепції «контрольованого глобального розвитку»;
- Б) концепції «дороговказів у майбутнє»;
- В) концепції «геогенезису»;
- Г) концепції «глобальної спільноти».

27. Автори якої концепції сучасної глобалістики доводять, що динаміка розвитку людства, як глобальної спільноти,

визначається взаємодією різноманітних компонентів цієї спільності:

- А) концепції «сталого розвитку»;
- Б) концепції «геогенезису»;
- В) концепції «нового гуманізму»;
- Г) концепції «глобальної спільноти».

28. Автори якої концепції сучасної глобалістики заперечують протиставлення галузей політики, економіки і культури та розглядають світові процеси у системній цілісності:

- А) концепції «універсального еволюціонізму»;
- Б) концепції «світ-системного аналізу»;
- В) концепції «нового гуманізму»;
- Г) концепції «геогенезису».

29. Структурний рівень процесів глобалізації, який охоплює комплекс секторів регіональних економік, називається:

- А) мікроекономічним;
- Б) локальним;
- В) регіональним;
- Г) мезорегіональним.

30. Глобалізація світогосподарських зв'язків впливає на економіку слаборозвинутих країн поки що в основному:

- А) незначимо;
- Б) позитивно;
- В) негативно;
- Г) відчутно.

31. Одним із найважливіших показників, що характеризує стан розповсюдження процесів економічної глобалізації, вплив її на країни та ступень участі країн у процесах глобалізації є:

- А) економічна інтеграція;
- Б) рейтинг участі країн у міжнародній політиці;
- В) рейтинг глобалізації.

32. Назвіть причини поглиблення глобалізаційних процесів:

- А) процес інтернаціоналізації, який приводить до поглиблення співробітництва між країнами та посилення їх взаємозалежності;
- Б) посилення диспропорційності соціально-економічного розвитку країн та їх груп;
- В) науково-технічний прогрес.

33. До яких наслідків може привести економічний глобалізм:

- А) до збільшення свободи дій підприємств (корпорацій);
- Б) до втрати самостійної діяльності на мікрорівні;
- В) до об'єднання мікро- та макрорівнів.

34. Які основні чинники глобалізації:

- А) технічні, взаємопов'язані, інтегровані, поглибленні;
- Б) всеохоплюючі, системо-утворюючі, уніфіковані, упорядкуванні;
- В) технологічні, соціально-економічні, політичні, культурні, морально-етичні;
- Г) всі відповіді вірні.

35. Глобалізація як сучасний феномен характеризується:

- А) делокалізацією виробництва;
- Б) соціокультурними трансформаціями;
- В) загостренням демографічних проблем;
- Г) усі відповіді правильні.

36. До позитивних аспектів глобалізації можна віднести:

- А) можливість переходу контролю над економікою окремих країн від суверенних урядів в інші руки, у тому числі до сильніших держав;
- Б) розвиток торгівлі і збільшення іноземних інвестицій підвищили соціальну мобільність і укріпили середній клас;
- В) нерівномірність розподілу переваг від глобалізації в окремих галузях національної економіки;
- Г) можлива дестабілізація фінансової сфери, потенційна регіональна або глобальна нестабільність із-за взаємозалежності національних економік на світовому рівні.

37. В дослідженні процесу глобалізації, скільки шкіл бере участь?:

- А) 2;
- Б) 3;
- В) 5;
- Г) 6.

38. Показники, що визначають ступінь інтегрованості економік різних держав у глобальну економіку:

- А) співвідношення зовнішньоторгового обороту і ВВП;
- Б) потік платежів роялті в країну та з країни, що пов'язані з переданням технологій;
- В) співвідношення обсягів зустрічної торгівлі усередині країни з обсягом світового виробництва;
- Г) прямі іноземні інвестиції, які спрямовуються в країну і з країни, та портфельні інвестиції.

39. ТНК це компанія:

- А) що включає одиниці у двох або більше країнах, незалежно від їхньої юридичної форми й поля діяльності;
- Б) що оперує в рамках системи прийняття рішень, що дозволяє проводити погоджену політику й здійснювати загальну стратегію через один або більше керівний центр;
- В) у якій окремі одиниці зв'язані між собою за допомогою власності або яким-небудь іншим образом так, що одна або більше з них можуть мати значний вплив на діяльність інших і, зокрема, ділити знання, ресурси й відповідальність із іншими;
- Г) усі відповіді правильні;
- Д) 1,2.

40. Це найбільш зрілий тип ТНК, він характерний для тих ТНК, які є як би децентралізованою федерацією регіональних філій.

Вкажіть тип ТНК :

- А) геоцентричні;
- Б) етноцентричні;
- В) поліцентрчні;

Г) регіоцентричні.

41. Роль держави на сучасному етапі глобального розвитку суспільства:

- А) обов'язковим представником національних інтересів;
- Б) механізмом роз'єднання національних інтересів;
- В) необхідним представником національних інтересів.

42. Види міжнародних ринків:

- А) товарні, інвестиційні, валютні;
- Б) товарні, інвестиційні, валютні, фінансові, інноваційні;
- В) товарні, інвестиційні, валютні, фінансові.

43. Основні параметри при складанні рейтингу глобалізації:

- А) економічна інтеграція, технології;
- Б) персональні контакти, участь у міжнародній політиці;
- В) економічна інтеграція, технології, участь у міжнародній політиці;
- Г) економічна інтеграція, технології, участь у міжнародній політиці, персональні контакти.

44. Який відсоток світового ВВП виробляють ТНК?:

- А) 35%;
- Б) 25%;
- В) 20%.

45. Поступове скасування кількісних обмежень, установлених відповідальними державними органами країни у зовнішньоторгівельній сфері – це:

- А) процес інтернаціоналізації;
- Б) лібералізація;
- В) політичне лобі;
- Г) міжнародні економічні відносини.

46. Суб'єкти глобальної економіки:

- А) держави;
- Б) міста-лідери світової економіки;
- В) ТНК;
- Г) Міжнародні організації.
- Д) кластери, визначні особистості
- Е) вірні відповіді 1,3,4
- Є) всі відповіді вірні

47. Міжнародні організації за складом учасників класифікують на:

- А) універсальні;
- Б) регіональні, субрегіональні, міжрегіональні;
- В) відкриті, закриті;

48. Структурний рівень процесів глобалізації, який охоплює рівні мікроекономічних одиниць відкритого економічного простору, називається:

- А) мікроекономічним;
- Б) локальним;

- В) регіональним;
- Г) мезорегіональним.

49. До технічних та технологічних чинників глобалізації не належать:

- А) науково-технічний прогрес, розвиток нових поколінь транспорту та зв'язку;
- Б) революція в галузі інформаційних та телекомунікаційних технологій;
- В) виникнення єдиного інформаційного простору та створення можливостей для здійснення операцій в режимі реального часу;
- Г) зростання мобільності духовно-емоційного спілкування.

50. До соціально-економічних чинників глобалізації не належать:

- А) інтернаціоналізація освіти, духовно-культурного простору, послаблення ролі соціальних зв'язків;
- Б) поглиблення інтернаціоналізації економіки на базі транс націоналізації та регіоналізації;
- В) становлення нового гео економічного простору, що базується на між анклавному поділі праці;
- Г) гео економічні трансформації, що пов'язані із розпадом командно-адміністративної системи господарювання та посиленням ринкової уніфікації сучасного світу.

51. До економічних міжнародних організацій, призначених для вирішення комплексних політичних, економічних і екологічних проблем, належать:

- А) організації системи ООН, ОЕСР, Ради Європи;
- Б) МВФ, група Світового банку;
- В) СОТ, ОПЕК;
- Г) НАФТА, ЄС.

52. До політичних чинників глобалізації належить:

- А) взаємопроникнення макроекономічної політики урядів та центральних банків;
- Б) становлення нового гео економічного простору, що базується на міжконтинентальному поділі праці;
- В) гео економічні трансформації, що пов'язані із розпадом командно-адміністративної системи господарювання та посиленням ринкової уніфікації сучасного світу;
- Г) поглиблення інтернаціоналізації економіки на базі транс націоналізації та регіоналізації.

53. До показників, що визначають ступінь інтегрованості економік різних держав у глобальну економіку належить:

- А) співвідношення зовнішньоторгового обороту і ВВП;
- Б) прямі іноземні інвестиції, які спрямовуються в країну і з країни, та портфельні інвестиції;
- В) потік платежів роялті в країну та з країни, що пов'язані з переданням технологій;
- Г) концентрація капіталу, що зростає через активізацію й злиття компаній.

54. Хто є автором такого визначення глобалізації: «Глобалізація – процес трансформації розрізнених

національних господарств в інтегровану глобальну економіку»:

- А) Ф. Ганн;
- Б) Р. Робертсон;
- В) Х. Зібберт;
- Г) М. Капур.

55. До економічних міжнародних організацій, які регулюють фінансові ринки і міжнародні валютно-фінансові відносини, належать:

- А) організації системи ООН, ОЕСР, Ради Європи;
- Б) МВФ, група Світового банку;
- В) СОТ, ОПЕК;
- Г) НАФТА, ЄС.

56. До регіональних міжнародних організацій належать:

- А) організації системи ООН, ОЕСР, Ради Європи;
- Б) МВФ, група Світового банку;
- В) СОТ, ОПЕК;
- Г) НАФТА, ЄС.

57. Хто є автором такого визначення глобалізації: «Глобалізація – відбиває ідеологію ринку, правила якого диктуються МВФ, всесвітнім банком, лідерами «великої вісімки», причому більша частина миру не одержує благ від глобалізації»:

- А) Х. Зібберт;
- Б) Д. Стігліц;

- В) М. Капур;
- Г) Е. Цзян.

58. Вкажіть на кількість хвиль глобалізації, яку виділяють фахівці Всесвітнього банку:

- А) чотири;
- Б) три;
- В) п'ять;
- Г) шість.

59. До універсальних глобальних проблем політичного і соціально-економічного характеру відносять:

- А) проблему сталого розвитку;
- Б) енергетичну проблему;
- В) демографічну проблему;
- Г) забруднення навколишнього середовища.

60. До якого виду глобальних проблем належить проблема сталого розвитку:

- А) універсальних проблем політичного і соціально-економічного характеру;
- Б) проблем переважно природно-економічного характеру;
- В) проблем переважно соціального характеру;
- Г) проблем екологічного характеру.

61. ТНК, які створюють філії за кордоном для забезпечення поставок сировини або ринків збуту, але закордонні ринки

залишаються для них, насамперед, продовженням їхнього внутрішнього ринку, – це:

- А) поліцентричні ТНК;
- Б) етноцентричні ТНК;
- В) регіоцентричні ТНК;
- Г) геоцентричні ТНК.

62. ТНК, які орієнтуються не на ринки окремих країн, а на цілі регіони, хоча закордонні філії й у цьому випадку розміщуються в окремих країнах, – це:

- А) етноцентричні ТНК;
- Б) регіоцентричні ТНК;
- В) поліцентричні ТНК;
- Г) геоцентричні ТНК.

63. Засновниками і популяризаторами еколого-економічної школи сучасної глобалістики вважаються:

- А) Д. Гвішіані, Н. Моїсеєв;
- Б) П. Екінс, Х. Дейлі;
- В) С. Стрендж, Ф. Черні;
- Г) Ф. Бордель, М. Вебер.

64. Засновником і популяризатором школи сучасної глобалістики «Контрольованого глобального розвитку» вважається:

- А) Д. Гвішіані;
- Б) С. Стрендж;
- В) Н. Моїсеєв;

Г) П. Екінс.

65. Месопотамська, єгипетська, далекосхідна, мезоамериканська, класична, афро-азійська цивілізації є видами такої фази економічного розвитку:

А) постіндустріальної;

Б) доіндустріальної;

В) архаїчної;

Г) індустріальної.

66. До найбільш явних зовнішніх протиріч антиглобального руху належить:

А) протиріччя між соціально-економічною нерівністю учасників руху та їх рівноправним діалогом і солідарністю;

Б) світовий принцип побудови руху, який одночасно є його сильною і слабкою сторонами;

В) єдність і протилежність руйнівної і творчої сторін діяльності;

Г) протиріччя між соціальною творчістю унікального суб'єкта і єдиним процесом спільної узгодженої діяльності.

67. До зовнішніх протиріч анти глобального руху не належить:

А) єдність і протилежність руйнівної і творчої сторін діяльності;

Б) протиріччя між соціально-економічною нерівністю учасників руху та їх рівноправним діалогом і солідарністю;

В) протиріччя між сітьовим принципом організації руху і необхідністю взаємодії з структурами влади, участю в політичних процесах;

Г) протиріччя між антиглобалістською природою руху і його включеністю до структури глобального капіталу.

68. Характерною особливістю другої (модернізація) фази промислової революції є:

А) виникнення глобальних проблем;

Б) ілюзія одно полярності;

В) цивілізаційна криза;

Г) цивілізаційна кристалізація.

69. Характерною особливістю другої (модернізація) фази промислової революції є:

А) проект «золотого мільярду»;

Б) конфлікт між центрами сили і рештою країн світу;

В) двополярний світ;

Г) протесна інтернаціоналізація.

70. Автори якої концепції сучасної глобалістики доводили, що людство швидко наближається до крайньої демографічної і екологічної межі розвитку, і пропонували загальмувати приріст населення:

А) концепції «нового гуманізму»;

Б) концепції «меж зростання»;

В) концепції «сталого розвитку»;

Г) концепції «контрольованого глобального розвитку».

71. Автори якої концепції сучасної глобалістики на основі марксистської методології пропонували моделі

альтернативного глобального розвитку та оптимальні керуючі стратегії:

- А) концепції «контрольованого глобального розвитку»;
- Б) концепції «сталого розвитку»;
- В) концепції «геогенезису»;
- Г) концепції «дороговказів у майбутнє».

72. Автори якої концепції сучасної глобалістики розвивають просторово-філософську методологію пізнання та передбачають методологічний поділ світового простору за функціональними ознаками (геополітика, геоекономіка, геофінанси, геодемографія тощо):

- А) концепції «нового гуманізму»;
- Б) концепції «контрольованого глобального розвитку»;
- В) концепції «геогенезису»;
- Г) концепції «глобальної спільноти».

73. Автори якої концепції сучасної глобалістики критично налаштовані щодо доповідей Римського клубу і концепції сталого розвитку через їх розуміння ролі природи як пасивної:

- А) концепції «мітозу біосфер»;
- Б) концепції «дороговказів у майбутнє»;
- В) концепції «універсального еволюціонізму»;
- Г) концепції «геогенезису».

74. У сфері економіки глобалізація проявляється у:

- А) формуванні відповідних стратегій поведінки корпорацій і міжнародних фінансово-економічних інститутів;

- Б) поширенні у транснаціональних масштабах інформаційних матеріалів, засобів і систем;
- В) перспективах становлення глобального громадського суспільства, яке може існувати на основі спільних правових принципів і норм;
- Г) перетворенні знань в основний елемент суспільного багатства.

75. Структурний рівень процесів глобалізації, який охоплює прикордонні регіони сусідніх країн, називається:

- А) мікроекономічним;
- Б) локальним;
- В) регіональним;
- Г) мезорегіональним.

76. Автори якої концепції сучасної глобалістики доводили, що людство споживає значно більше ресурсів, ніж дозволяють економічні можливості, і тому потрібно еволюційним шляхом забезпечувати сталий розвиток на всьому глобальному просторі:

- А) концепції «меж зростання»;
- Б) концепції «контрольованого глобального розвитку»;
- В) концепції «сталого розвитку»;
- Г) концепції «дороговказів у майбутнє».

77. Інноваційне підприємство може функціонувати у вигляді:

- А) фітнес клубу;
- Б) бізнес-інкубатора;
- В) технополісу;

- Г) технопарку;
- Д) інноваційного центру.

78. Основні позиції глобальної модернізації:

- А) ринкове господарювання;
- Б) раціональне знання в усьому обсязі його ідей, дисциплін, інститутів і технологічного оснащення в їх історичній трансформації;
- В) принцип правозахищеної гідності людини.;
- Г) вірні відповіді 2,3;
- Д) всі відповіді вірні

79. Глобалізація спричиниться до:

- А) більшої поляризації країн;
- Б) вирівнювання умов економічної життєдіяльності у світовому масштабі;
- В) відсутності конкуренції.

80. Згідно якої моделі поставлено під сумнів роль навіть найбільш суверенної національної держави як суб'єкта міжнародних відносин й стверджується, що національна держава перетворюється у пережиток минулого. Стрімко зростаюча необхідність в охороні навколишнього середовища:

- А) модель Міжнародного фонду «Вічний мир»;
- Б) модель Римського клубу «Перебудова світового порядку»;
- В) модель Інституту проблем майбутнього « Межі зростання ».

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Активна функція (функція учасника) – намагання чинити вплив на економічну ситуацію так, щоб досягнути власних економічних цілей, застосовуючи ті інструменти та дії, які на думку учасника допоможуть йому в цьому.

Антиглобалісти, рух – об'єднання різнорідних організацій та рухів, які виступають проти суб'єктивної глобалізації як наряду розвитку цивілізації. Масові акції протесту та демонстрації антиглобалістів спрямовані проти ТНК, МВФ, Світового банку, ВТО, «Великої сімки», які проводять діяльність на користь світової олігархії. Антиглобалісти пропонують альтернативні шляхи розвитку людства практично в усіх сферах життя.

Архаїчна глобалізація (за А. Філіпенком) – найпростіша історично перша форма глобалізації, де зовнішньоторговельні та світові господарські виміри сягають міжплеменного обміну, міжнародної торгівлі давніх цивілізацій.

Асоціація – добровільне об'єднання з метою взаємного співробітництва при збереженні самостійності та незалежності членів, що входять в об'єднання.

Асоційована (афілійована) компанія – це акціонерне підприємство у приймаючій країні, в якому «від 10 до 50% акцій належить іноземному інвестору», тобто материнській компанії ТНК. При цьому материнська компанія отримує лише частковий контроль за діяльністю асоційованої фірми у межах частки капіталу, що їй належить.

Багатонаціональна (БНК) – головна компанія належить капіталу двох і більше країн, а філії знаходяться в різних країнах. Транснаціональна (ТНК) – головна компанія належить капіталу однієї країни, а філії розташовані у багатьох країнах світу.

Багатонаціональна (мультинаціональна) корпорація (БНК/ МНК) – це міжнародна корпорація, що об'єднує національні компанії низки держав на виробничих та науково–технічних засадах.

Безробіття – явище, коли значна частина працездатних людей не може знайти собі роботу, стає відносно «зайвим» населенням, є резервом армії праці.

Бізнес–інкубатор – організація, яка надає на певних умовах і на певний час спеціально обладнані приміщення та інше майно суб'єктам малого та середнього підприємництва, що розпочинають свою діяльність, з метою сприяння у набутті ними фінансової самостійності. Окремим видом бізнес–інкубаторів є інноваційні бізнес–інкубатори.

Біовлада (за М. Хардтом і А. Негрі) – це така форма влади, яка регулює суспільне життя зсередини, слідуючи за ним. інтерпретуючи, поглинаючи і артикулюючи. Найвища функція такої влади – охопити всі сфери життя, а її найважливіше завдання – керівництво життям.

Біополітичне виробництво (за М. Хардтом і А. Негрі) – виробництво власне суспільного життя, коли політична, економічна і культурна сфери стають взаємопроникними.

Валовий Внутрішній Продукт (ВВП) – додаткова вартість вироблена резидентами в середині країни.

Валовий Національний Продукт (ВНП) – сума вартості, вироблена в середині країни і чисто факторного доходу із–за кордону.

Валюта – це гроші, чеки, цінні папери, золото, срібло, банкноти і інші документи, які замінюють грошові номінали. Термін також використовується для виділення платежів в іноземних грошових знаках.

Валютне заміщення – використання іноземної валюти тільки як засіб обігу.

Валютне квотування – визначення валютного курсу на сонові вибраних ринкових механізмів.

Валютний коридор – встановлені межі коливання валютного курсу, які держава зобов'язується підтримувати.

Валютний курс – ціна одиниці національної валюти виражена в одиниці іноземної валюти.

Валютний опціон – контракт, який дає право покупцю, але не зобов'язує його купувати, або продати певну кількість валюти або індекс валют по угодженій ціні до певної дати.

Валютні ресурси – коливання курсів (валютних курсів) породжують ризики при експортно–імпортних операціях. В умовах обезцінювання валют ці ризики стають значними для експортерів, особливо по довгострокових операціях, а також при передачі товарів у кредит.

Вексель – розповсюджена форма платіжного обов'язку в міжнародній торгівлі. Найбільш розповсюдженим є перевідний вексель, або тратта, яка представляє безумовну пропозицію однієї особи – трасату, виплатити у визначенні терміни певну грошову суму третій особі – ремітенту.

«Велика мавпа» (воїн-біоробот) – тип людей, які завдяки розшифровці генома, біопластичним операціям і методам генної інженерії будуть наділені надлюдськими якостями: здатністю бачити в темряві і чути в ультразвуковому діапазоні, регенерувати бойові рани, відтворювати в необхідних параметрах форму тіла, користуючись вживленими чіпами, тобто по суті, будуть невразливими.

Викривлена форма відкритого суспільства – так характеризує Дж.Сорос сучасний капіталізм, оскільки надмірна влада надається як і капіталу й комерціалізації у всіх сферах життя, що шкодить самому суспільству.

Відкрите суспільство – це суспільство, в якому індивіди вимушені приймати особисті рішення і нести персональну відповідальність за свої вчинки. Модель відкритого суспільства є відображенням системи

цінностей, на яких ґрунтується етична концепція ліберальної демократії, а також тих критеріїв оцінки суспільних явищ та теоретичних підходів, які відповідають цим цінностям.

Відкритість економіки в умовах глобалізації – це вільний рух товарів, капіталу, людських ресурсів та знань між країнами; вважається базовим фактором економічної глобалізації.

«Відплив інтелекту» – міжнародна міграція висококваліфікованих кадрів.

Вільна енергія – це енергетичний потенціал системи, що зумовлює її здатність виконувати роботу.

Вільна ринкова система США – економічна система, в якій втручання держави в економіку є більше регулятивним, ніж розподільним.

Віртуальність (за М. Хардтом і А. Негрі) – це те поняття, що наповнює всю біополітичну тканину імперської глобалізації, під віртуальністю вони розуміють сукупність властивої масам здатності діяти (творити, перетворювати тощо).

Всесвітня торговельна організація (ВТО) – законодавча та інституційна основа міжнародної торгової системи, механізм багатостороннього узгодження і регулювання політики країн–членів у галузі торгівлі товарами і послугами, врегулювання торгових суперечок і розробки стандартної зовнішньоторговельної організації.

Всесвітня цивілізація (за А.Філіпенком) – цивілізація, що характеризується планетарними масштабами і розглядається як класифікаційна протилежність локальним цивілізаціям, які обмежуються територіями окремих регіонів чи країн.

Галузеві торговельні організації (ГТО) – це інститути–регулятори, об'єктом регуляторної діяльності яких є окремі галузі світової торгівлі.

Генеральна ціль сталого розвитку передбачає прогресивний розвиток людського суспільства і означає фізичне виживання людини як біологічної істоти та духовний розвиток соціальної людини.

Гіперглобалісти – вчені, які дуже високо оцінюють перспективи розвитку глобалізаційних процесів аж до формування єдиного однорідного глобального економічного простору.

Глобалізація – всеохопний процес трансформації світового співтовариства у відкриту цілісну систему інформаційно–технологічних, фінансово–економічних, суспільно–політичних, соціально–культурних взаємозв'язків і взаємозалежностей.

Глобалізація – це сукупність усіх процесів, завдяки яким відбувається інкорпорація населення планети у єдине світове співтовариство.

Глобалізація (за Г. Колодком) – це процес створення лібералізованого й інтегрованого світового ринку товарів і капіталів, а також формування нового міжнародного інституційного ладу, який служить розвитку виробництва, торгівлі і фінансових потоків у всесвітньому масштабі.

Глобалізація (за Д. Гелдом, Б. МакГрю, Д. Голдблаттом і Дж. Перратоном) це багатоаспектний та розгалужений соціальний феномен, що втілює процеси структуризації та стратифікації, де базовим атрибутом виступає влада.

Глобалізація (за Дж. Стігліцом) – усунення бар'єрів для вільної торгівлі та тісніша інтеграція національних економік.

Глобалізація епохи модерну (за А. Філіпенком) – третя форма глобалізації, яка відбувалась на рубежі XIX – XX ст. і характеризувалася впровадженням нових технологій, зростанням концентрації виробництва, збільшенням масштабів фінансових ресурсів.

Глобалістика – наука про методологію глобалізма і глобалізації, їх

зміст, тенденції розвитку та наслідки, глобальні, регіональні стратегії, методи світового стратегічного планування і прогнозування.

Глобальна галузь – це така галузь, у котрій на конкурентні позиції фірм на даному географічному або національному ринках впливає їхня загальна позиція на світовому ринку в цілому.

Глобальна економіка – це економіка, яка в реальному часі працює як єдине ціле у світовому просторі, незалежно від того, чи це стосується капіталу, менеджменту, праці, технології, інформації чи ринків.

Глобальна квота – квоти, що встановлюються відносно товару без зазначення конкретних країн (груп країн), куди товар експортується або з яких він імпортується.

Глобальна корпорація (ГК) – це корпорація, що інтегрує воєдино господарську діяльність, здійснювану в різних країнах по всьому світу.

Глобальна фірма – це фірма, що, працюючи в декількох країнах, домагається таких переваг у наукових дослідженнях, виробництві, маркетингу й фінансах, які недоступні їхнім домашнім конкурентам.

Глобальний (світовий) ринок – це система обміну товарами і послугами між країнами, що виникла на основі міжнародного поділу праці й міжнародних валютно–кредитних і фінансових відносин. Його можна розглядати як сукупність національних ринків окремих країн, що пов'язані між собою міжнародними економічними відносинами.

Глобальний міжнародний ринок праці у сучасних умовах можна розглядати як сукупність окремих регіональних міжнародних ринків праці, зв'язки між якими є менш інтенсивними, ніж внутрішньо регіональні.

Глобальний порядок (за М. Хардтом і А. Негрі) – нова логіка і структура управління, новий вид суверенітету.

Глобальні проблеми людства – комплекс проблем, які вийшли за межі окремих держав і зачіпають інтереси всього людства.

Глобальні фінансові кризи – масштабні, всеохоплюючі фінансові потрясіння, що одночасно поширюються на фінансово–економічний простір багатьох держав світу.

Глобальну економіку розглядають як уніфікацію та інтеграцію світової економіки, а саме глобалізацію високих технологій, виробництва, споживання, фінансування, кредитування.

Глокалізація (за З. Бауманом) – термін, що виражає єдність глобалізації та локалізації, оскільки інтеграція й роздробленість, глобалізація й територіалізація є взаємодоповнювальними процесами.

Гомеостаз – це стійка динамічна рівновага та динамічна відносна постійність складу і властивостей системи.

Державно–керований капіталізм Японії та інших країн Східної Азії – це економічна система, в якій має місце тісна співпраця між бізнесом і державою у розміщенні капіталів та застосуванні промислової політики в економіці.

Дериватив – документ установленої форми, який засвідчує право та (або) зобов'язання придбати чи продати в майбутньому цінні папери, матеріальні або нематеріальні активи, а також кошти на визначених у ньому умовах. Відповідно до цінностей деривативи поділяють на фондові, валютні і товарні.

Динамічна нерівновага – розбіжність між уявленнями людей та самою економічною ситуацією, яка зумовлена тим, що економічні процеси швидко змінюються, атому в економічних суб'єктів формується уявлення про тенденції, які уже минули й втратили актуальність у зв'язку із швидкими змінами в економіці. Динамічна нерівновага призводить до того, що економічні суб'єкти втрачають контроль над економічними процесами, не здатні приймати адекватні рішення. Динамічну нерівновагу Дж. Сорос пов'язує із ринковим фундаменталізмом, який не

враховує рефлексивність економічних агентів, а тому призводить до хаосу, криз та втрати суспільної згоди.

Дисциплінарне суспільство (за М. Хардтом і А. Негрі) – це таке, в якому відносини між владою та індивідом є статичними: міра дисциплінарного втручання влади відповідає мірі спротиву індивіда.

Дочірнє підприємство – це акціонерне підприємство у приймаючій країні, більше половини акцій якого «перебуває у власності іншого підприємства, яке має право призначати або усувати більшість членів адміністративних, управлінських або наглядових органів». Таким чином, дочірнє підприємство повністю контролюється материнською компанією ТНК.

Другий виток інтенсифікації глобалізації – це її інтенсифікації на основі створення глобальних інформаційних мереж, транснаціоналізації капіталу, глобальної конкуренції за дефіцитні природні ресурси.

Екогомологія – це наука про єдність людини і довкілля, господарства і батьківщини, розробив яку український вчений С.Злупко.

Економічна глобалізація – процес діалектичної взаємодії національних та глобальних економічних відносин, за якої відбувається поступове обмеження наднаціональних рис людини економічної і відповідних економічних відносин та їх поступове підкорення системі глобальних економічних відносин, що управляється відповідними законами та закономірностями і здійснюється під егідою національних економічних структур.

Економічна інтеграція – це процес економічної взаємодії країн, що призводить до зближення господарських механізмів, набуває форми міжнародних угод і регулюється міжнародними органами.

Економічна система (за Г. Башнянином) – це сукупність всіх видів економічної діяльності людей (механізмів, інститутів функціонування, регулювання національної економіки) у процесі виробництва, обміну,

розподілу і споживання товарів і послуг, а також у процесі регулювання такої діяльності.

Економічна система в широкому значенні (за Л. Лиском) – це суспільна структура та суспільний організаційний механізм, в рамках яких здійснюється економічна діяльність людей, забезпечується матеріальна основа функціонування і розвитку суспільства.

Економічна система у вузькому значенні (за Л. Лиском) – це власне економічна сфера життя суспільства як впорядкована і відносно самостійна сукупність економічних суб'єктів та об'єктів (ресурсів і продуктів), що взаємозв'язані і взаємодіють між собою у суспільних процесах виробництва, розподілу, обміну і споживання, створюючи єдиний цілісний процес забезпечення матеріальної основи функціонування та розвитку як окремих людей, так і суспільства загалом.

Економічний цикл – являє собою чергування підйому і спаду рівня ділової активності протягом певного проміжку часу. Виділяють чотири фази економічного циклу: піднесення, пік, спад та депресія.

Економічний цикл (цикл ділової активності, або бізнес–цикл) – це регулярні коливання рівня ділової активності (як правило, представленого коливаннями національного доходу чи світового валового продукту), за яких після зростання активності настає її зниження, що знову змінюється зростанням.

Економічні системи (за С.Роузфілдом) – сукупності саморегульованих та регульованих культурою видів діяльності, спрямованих на досягнення корисності, що їх здійснюють шляхом добровільного обміну, взаємних чи односторонніх обов'язків або доручень за умов обмеженості ресурсів.

Екорозвиток – екологічно орієнтований соціально–економічний розвиток, за умов якого зростання людського добробуту не супроводжується погіршенням довкілля та деградацією природних

систем. Даний термін запроваджено в 1972р. в Стокгольмі на Першій Всесвітній конференції з проблем довкілля і він слугує певною передісторією сучасного терміну «Сталий розвиток».

Екосоціосистема (ЕСС) – система що включає як природні так і соціально–економічні підсистеми; спільний їх розгляд необхідний через те, що соціум став геологотрансформувальним чинником розвитку біосфери.

Експлуатація в умовах сучасного виробництва – це неповна, а часткова оплата праці робітника; розглядається В.Молостовим як вимушена, адже при оплаті праці на 100% зникне не лише експлуатація, а й фізичний капітал, оскільки не буде відрахувань на його відтворення.

Емерджентність – це наявність у системи в цілому особливих властивостей, не притаманних його складовим.

Ентропія – міра безпорядку, невизначеності, хаосу та дезорганізації, має тенденцію до зростання, зупинити яке Може контакт системи із зовнішнім середовищем.

Етичний антирелятивізм – переконаність у тому, що різні вчинки та різні морально–ціннісні позиції не є рівноцінними, а є кращими і гіршими, а тому необхідно давати оцінку усьому існуючому, відповідно до тієї системи базових норм та цінностей.

Євразійство – це історично–філософська течія, яка виникла у 20–х роках ХХ ст. у середовищі білогвардійської еміграції, являє собою ідеологію утвердження Російської імперії як альтернативного до Заходу системного ядра глобалізації, основною ідеєю євразійства є формування «багатонародної нації».

Європейська цивілізація – сучасний тип цивілізації, який виділяється за географічним критерієм. Європейська цивілізація характеризується С.Удовиком як християнська і поділяється на чотири субцивілізації: англосаксонську (океанічну), західноєвропейську

(континентальну), східноєвропейську (західно-православну), східноправославну (Росія).

Заборгованість міжнародна – заборгованість міжнародним банкам та іншим фінансовим установам, яка виникає у зв'язку з отриманням ними позик і кредитів.

Загальний людський капітал – знання, вміння, навички, які можуть бути реалізовані на різних робочих місцях, у різних фірмах та організаціях.

Зайнятість – система відносин між людьми з приводу забезпечення робочими місцями й участю в господарській діяльності обумовлена особливостями способу виробництва.

Закрите суспільство – магічне, племінне або колективістське суспільство, яке закриває для людини можливості індивідуального вибору.

Зворотна колонізація – децентралізаційні тенденції в процесі глобалізації, що відображають посилення ролі незахідних країн в глобальному економічному просторі.

Зовнішньоекономічна діяльність – сукупність експортно–імпортних операцій міністерств, відомств, підприємств, державних, кооперативних та інших організацій.

Зона вільної торгівлі – обмежена територія, на якій діють пільгові економічні умови для іноземних і національних підприємств. ЗВТ є одним з видів вільних економічних зон, до якої входять вільні порти, безмитні склади, транзитні зони на окремих підприємствах. Вони базуються на скасуванні або пом'якшенні митного та експортно–імпортного контролю і націлені переважно на перевалку, обробку та зберігання вантажів.

Імміграція – в'їзд працездатного населення в певну країну з–за її меж.

Імпортне мито – вид непрямого податку, який стягують з товарів ввезених із-за кордону і використовують для регулювання об'єму і структури імпорту.

Інвестиції в людський капітал – усі засоби вкладень людину, в її розвиток, освіту, здоров'я, які підвищують в майбутньому продуктивність її праці. Типово до інвестицій в людський капітал відносять витрати на освіту, охорону здоров'я, на пошук інформації та на мобільність працівників.

Інвестиції:

Портфельні – вкладання капіталу в іноземні цінні папери, які не надають інвестору права реального контролю об'єкта інвестування.

Прямі – вкладання капіталу з метою отримання довгострокового економічного інтересу в країні вкладення капіталу, що забезпечує контроль інвестора над об'єктом розміщення капіталу.

Індекс людського розвитку – агрегований макроекономічний показник, який використовується для міжкраїнних порівнянь і враховує не лише грошові доходи, але й здоров'я та освіченість й показує рівень розвитку людського потенціалу.

Індекс людського розвитку (ІЛР) – інтегральний показник, що розраховується щорічно для міждержавного порівняння і вимірювання рівня життя, грамотності, освіченості і довголіття, як основних характеристик людського потенціалу досліджуваної території. Він є стандартним інструментом при загальному порівнянні рівня життя різних країн і регіонів.

Інжиніринг – надання технологічних знань необхідних для придбання монтажу і використання куплених, або орендованих машин і обладнання.

Іноземна валюта – платіжний засіб інших країн, який законно, або незаконно використовується на території даної країни.

Інституційний індивідуалізм – поняття, що відображає вплив активних цілеспрямованих та відповідальних індивідів на формування демократичних соціальних інститутів, які, в свою чергу впливають на можливості реалізації і громадянами своїх потреб.

Інтеграція економічна – зближення та взаємоприспосовування окремих національних господарств (економік). Забезпечується концентрацією та переплетенням капіталів, проведенням узгодженої міждержавної економічної політики. *Основні види інтеграційних об'єднань:*

1 – зона вільної торгівлі, коли країни–учасниці обмежуються відміною митних бар'єрів у взаємній торгівлі;

2 – митний Союз, коли вільне переміщення товарів та послуг усередині угруповання доповнює митний тариф щодо третіх країн;

3 – загальний ринок, коли ліквідовуються бар'єри між країнами у взаємній торгівлі, для переміщення робочої сили і капіталу;

4 – економічний союз, який передбачає на додаток до всіх вище перелічених заходів проведення державами–учасниками єдиної економічної політики.

Інтелект (за О. Скаленком) – це здатність до трансінформаційного мислення як тією чи іншою мірою ефективного використання сфери найшвидших носіїв «ідеальних об'єктів» шляхом найменшого опору.

Інтелектуальний капітал (за А. Едвінсон, М.Мелон) – включає в себе невіддільні від людей знання (людський капітал) та структурний капітал фірми (технічне та програмне забезпечення, патенти, ліцензії, торгові марки тощо)

Інтелектуальні економічні системи (за Г. Башнянином) – це такі, в основі яких лежить інтелектуальна праця, де фізична компонента відіграє вторинну роль, а результатом функціонування даної системи є

виробництво інтелектуальних благ і послуг, продуктів інтелектуальної праці.

Інтернаціоналізація – це адаптація продукту для потенційного використання практично в будь-якому місці.

Інтернаціоналізація господарського життя (від лат. inter – між і patio народ) – об'єктивний економічний процес виникнення і розвитку зв'язків між національними господарствами різних країн, що охоплює всі сфери суспільного відтворення і конкретизується у процесі інтернаціоналізації продуктивних сил і виробничих відносин (відносин економічної власності).

Інформаційне поняття (за О. Скаленком) – це початково створена ідеально-енергетична система, яка в матеріальному плані вже абсолютно відчужена від свого оригінального носія суто умовними кодами.

Інформаційне суспільство – це те, де основою розвитку є знання, інтелект, Тв інформація. Термін «інформаційне суспільство» було введено на початку 60 років ХХ ст. Ф. Махлупом із США та Т. Умесао із Японії.

Іпотечний кредит – довготерміновий кредит, отриманий в банку чи інших фінансових організаціях під заставу нерухомого майна (будівель, землі).

Історичні етапи глобалізації – в'ялоплинна глобалізація, повільно прогресуюча глобалізація, біструктурна глобалізація та органічна глобалізація.

Історичні форми глобалізації (у західній економічній науці) – це архаїчна глобалізація, протоголобалізація, модерна глобалізація та постколоніальна глобалізацію

Капітал (в широкому розумінні за В.Близнюк) – частина багатства, що бере участь у процесі виробництва (Е.Бем-Баверк, П.Сраффа); усе

те, що протягом певного часу спроможне приносити дохід (І.Фішер); будь-який ресурс, який створюється з метою виробництва більшої кількості економічних благ (Р.Нуреев) [5]. Таке широке трактування капіталу дає підстави розглядати людський капітал, інформаційний капітал, інтелектуальний капітал, марочний капітал тощо.

Картель – виробничо і комерційно незалежні об'єднання підприємств, які здійснюють координацію продажів, поділ ринків збуту шляхом створення спільного збутового органу (одногалузевої).

Квота – допустимий розмір обсягів експорту/імпорту товарів (робіт, послуг) і транзиту товарів певної номенклатури в натуральному або вартісному вигляді, що визначаються державами на певний період.

Кластер – об'єднання національних конкурентоспроможних галузей.

Кластери – це об'єднання реальної і віртуальної інтеграції. В більш конкретному розумінні кластер представляє собою мережу незалежних виробничих сервісних фірм разом з їх постачальниками, творців технологій і ноу-хау, до яких відносяться університети, науково-дослідні інститути, інжинірингові компанії тощо. Сюди також входять такі сполучні ланки як брокери і консультанти. Кінцевою ланкою єдиного ланцюжка створення вартості – є споживачі.

Компоненти людського капіталу (за В.Близнюк) – капітал освіти, капітал здоров'я, капітал культури, соціально-психологічний капітал

Комунікація (за Н.Луманом) – це суспільна структура творча одиниця, наділена трьома елементами: повідомлення, інформація і розуміння.

Конкурентоспроможність товарів – відповідність товару вимогам ринку, можливість збуту його на конкретному ринку. Її можна визначити, порівнюючи конкурентні товари між собою.

Конкурентоспроможність – здатність діяти в умовах ринкових

відносин і отримувати при цьому прибуток, достатній для науково-технічного вдосконалення виробництва, стимулювання працівників і підтримки продукції на високому якісному рівні. В основному зводиться до конкурентоспроможності продукції, яка визначається якісними і вартісними характеристиками, що забезпечують максимальне задоволення конкретної потреби споживача, найбільший для нього корисний ефект.

Консервативні методи забезпечення сталого розвитку – це консервування заповідних територій, обмеження на використання природних ресурсів, заборони на екологічно шкідливі види діяльності, регламентування використання природних ресурсів та потенційно шкідливих речовин; засоби стримування (економічні санкції, штрафи, підвищені ціни).

Консорціум – тимчасові об'єднання промислового і банківського капіталу з метою реалізації спільних проектів (наприклад, «Sea Launch»).

Контрглобалізм – це течія у сучасній глобалістиці, що ґрунтується на альтернативному трактуванні світ-системного ядра сучасної глобалізації. Однією із форм контрглобалізму є так звана «теорія євразійства».

Концепція «кінця географіи» З. Баумана – концепція, згідно якої відстань не є фізичною даністю, а є соціальним продуктом, оскільки серед усіх чинників мобільності найбільшу роль зіграло транспортування інформації, а цей засіб комунікації не пов'язаний із переміщенням фізичних тіл, відбулося анулювання просторово-часових відстаней під впливом техніки.

Концепція Імперії М. Хардта і А. Нефі – нова глобальна форма суверенітету, що не створює територіальний центр влади і не опирається на жорстко закріплені кордони чи перепони. Згідно цієї концепції, Імперія у правляє змішаними, гібридними ідентичностями,

гнучкими ієрархіями та великою кількістю обмінів через посередництво модулювання командних мереж. Ідея Імперії визначається, перш за все, відсутністю кордонів: її панування не знає меж.

Концерн – об'єднання підприємств промисловості, транспорту, торгівлі та банківської сфери (статутне об'єднання) на основі повної фінансової залежності від одного або групи підприємств. Можлива юридична та господарська самостійність під контролем домінуючого підприємства. Це об'єднання підприємств, які пов'язані між собою спільними інтересами, договорами, угодами, капіталом, участю в спільній діяльності, і часто така група об'єднується навколо холдингу, який тримає акції даних підприємств.

Культура віртуальної реальності – сурогат життєвого світу людини, який з часом замінить особистість закодованим інформаційним знаком, перетворивши людину у штучну модель.

Легітимний порядок – це нормативний аспект економічної системи, який необхідний для того, щоб вберегти суспільство від виродження у «війну всіх проти всіх».

Лібералізація у зовнішньоторговій політиці – поступова відміна встановлених західними державами кількісних обмежень у зовнішній торгівлі.

Лігатури – це глибокі зв'язки, які скріплюють суспільство і утримують їх разом; вони виступають суб'єктивним проявом соціальних норм; для ефективного економічного розвитку необхідно встановлювати лігатури, які б одночасно сприяли і економічній конкуренції, і солідарності громадян

Ліквідність банку – здатність банку забезпечити своєчасне виконання своїх зобов'язань. Визначається зрівноваженістю активів і пасивів балансу банку, а також ступенем відповідності термінів розміщення активів і залучення банком пасивів.

Лобізм (англ. *lobby* – кулуари) – це безпосередній вплив на процес прийняття законів у парламенті за допомогою груп тиску, які намагаються підтримати прийняття того чи того політичного рішення або завадити цьому.

Лобіювання – це процес впливу груп, які сформовано навколо спільних інтересів, на владу (уряд, парламент) для ухвалення певного нормативного правового акта або рішення.

Людський капітал (за А. Едвінсон, М.Мелоун) – це капітал, втілений у працівниках фірми у вигляді досвіду, знань, навичок, здатностей до нововведень, а також у загальній культурі, філософії фірми, її культурних та моральних цінностях.

Людський розвиток – це економічна категорія, що ілюструє процес формування умов і здійснення людьми вибору можливостей реалізації їх людського потенціалу (за Л.Безтелесною). Людський розвиток повинен забезпечуватися на багатьох рівнях: сімейному, підприємницькому, регіональному, макроекономічному тощо. Поняття людського розвитку є до певної міри схожим (гомологічним за Л.Безтелесною) і має певну спільність із поняттям людського капіталу.

Маргінальність – це порубіжний стан індивіда або групи стосовно до соціуму або соціальних структур; розглядається як один з негативних наслідків глобалізації.

Матеріальна система – це певним чином організована форма існування матеріального світу, яка має певну специфіку і завдяки цьому її може бути виокремлено в науковому аналізі як тип.

Машинна модель (за Дж. Форестером) – це набір приписів, які повідомляють розрахунковій машині про те, як функціонує кожна частина системи.

Межі допустимого впливу на екосистему – це межі використання невідтворюваних природних ресурсів; межі використання відтворюваних

природних ресурсів; межі порушення (забруднення) природних систем, які не повинні перевищувати ємності відтворювального потенціалу природи.

Мережа – горизонтально переструктурована організація, що покликана мінімізувати витрати.

Мережа (за Ф. Фукуямою) – група індивідуальних представників, які мають спільні неофіційні норми чи вартості окрім тих, що необхідні для звичайних ринкових угод.

Метаболізм – це обмін речовиною, енергією та інформацією системи із зовнішнім середовищем та окремих частин системи між собою.

Методи прогресивних змін у забезпеченні сталого розвитку – методи активного стимулювання переходу до екологічно збалансованої моделі економічного розвитку (пільгове оподаткування, заохочувальне кредитування, модифіковане ціноутворення, формування суспільної думки, вплив засобів масової інформації, державний протекціонізм, негативна мотивація екологічно шкідливих дій).

Митний союз – інтеграція угруповання країн, яке передбачає узгодження скасування групою країн національних митних тарифів та введення загального митного тарифу і єдиної системи нетарифного регулювання торгівлі щодо третіх країн.

Міграція робочої сили – переселення працездатного населення одних держав в інші на термін більше року, яке викликане причинами економічного, або неекономічного характеру.

Міжнародна валютно–фінансова система – закріплена міжнародних угодах форма організації валютно–фінансових відносин, які функціонують самостійно, або обслуговують міжнародний рух товарів і факторів виробництва.

Міжнародна кооперація праці – це зумовлений міжнародний поділ

праці сталий обмін між країнами продуктами, які виробляються ними з найвищою економічною ефективністю. Коопераційні зв'язки виявляються на всесвітньому, міжгалузевому, або внутрішньогалузевому ринках.

Міжнародна організація – це об'єднання держав, установ, фізичних осіб, що спільно реалізують програму або мету на основі певних правил і процедур і діяльність яких виходить за національні кордони.

Міжнародна передача технологій – міждержавне переміщення науково-технічних досягнень на комерційній, або безоплатній основі.

Міжнародна торгівля – це сфера міжнародних товарно–грошових відносин, яка становить сукупність зовнішньої торгівлі усіх країн світу.

Міжнародний валютний фонд – міжнародна валютно–фінансова акціонерна організація, що регулює міждержавні відносини у валютно–кредитній сфері; спеціалізована установа ООН.

Міжнародний валютний фонд (МВФ) – міжнародна економічна (валютно–кредитна) організація, головний орган регулювання міжнародної валютної системи, який має статус спеціалізованої установи ООН. Створений у 1944 р. на міжнародній валютно–фінансовій конференції в м. Бреттон-Вудс (США).

Міжнародний поділ праці – вищий ступінь суспільного поділу праці, що базується на спеціалізації країн у виробництві окремих видів товарів та послуг, якими вони обмінюються.

Міжнародний поділ праці (МПП) – це вищий ступінь розвитку суспільно–територіального поділу праці між країнами, який передбачає сталу концентрацію виробництва певної продукції в окремих країнах.

Міжнародний поділ факторів виробництва (МПФВ) – історично–зумовлене зосередження окремих факторів виробництва у різних країнах, яке є передумовою виробництва ними певних товарів з більш високою ефективністю ніж в інших країнах.

Мультинаціональні корпорації – це компанія, яка виробляє товари або пропонує послуги у більш як одній країні та через прямі іноземні інвестиції контролює і керує філіями у низці країн поза своєю вітчизняною базою.

Мультинаціональні корпорації (МНК) – міжнародні і за капіталом, і за сферою своєї діяльності (головна компанія належить капіталу кількох країн, інвестиції також здійснюються по всьому світу).

Науковий парк (англ. Science park) – організація, керована фахівцями з метою підвищення ефективності діяльності своїх партнерів шляхом впровадження культури інновацій і підвищення конкурентоздатності супутніх підприємств і установ, заснованих на знаннях. Для досягнення цих цілей науковий парк керує потоком знань і технологій між університетами, науково–дослідними інститутами, компаніями і ринками; сприяє створенню і росту компаній, заснованих на інноваціях, шляхом переміщення їх в інкубатори і передачі їм частини активів; і надає високоякісне приміщення, устаткування й інші додаткові послуги.

Національне багатство (в сучасних теоретико–методологічних підходах) – охоплює основні види капіталу: фізичний (реальний), людський (та пов'язаний з ним соціальний капітал) і природний капітал. Зараз провідним компонентом національного багатства стає саме людський капітал.

Негативні наслідки глобалізації – загострення конкурентної боротьби, маніпулювання величезними фінансовими й інвестиційними ресурсами, що становить загрозу для країн із низькими та середніми доходами; посилення розбіжностей й нерівності між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються; експлуатація природних ресурсів приймаючої міжнародні інвестиції країни для вигоди громадян інших країн; витіснення місцевих товаровиробників і посилення безробіття у

слаборозвинутих країнах.

Недоліки глобалізації (за Дж.Соросом) – невирішення соціальних питань та корупції особливо у менш розвинених країнах, нераціональний перерозподіл ресурсів між приватними та суспільними товарами, необмежений рух капіталу при його схильності до формування фінансових криз, диспропорції в міжнародній економіці на користь багатих країн.

Неоапокаліптика – це сукупність сучасних теорій, що проголошують невідворотність або високу ймовірність катастрофи людства загалом чи окремо взятої цивілізації зокрема.

Неолібералізм – ідеологія, що обґрунтовувала невідворотність емансипації капіталу із «прокрустового ложа» держави і поширення його у планетарний простір.

Новий тип робочої сили (у суспільстві Третьої хвилі за Е.Тоффлером) – ініціативний індивід творчої праці, рівень знань якого дозволяє йому приймати рішення, а його професійне споживання пов'язане з виробництвом інтелектуальних продуктів.

«Нульове зростання» – концепція, що включає в себе наступні стратегії: кількість немовлят дорівнює кількості померлих, інвестиції в промисловий капітал визначаються потребами амортизації, розвиток техносфери обов'язково передбачає повторне використання відходів виробництва аж до повної їх промислової утилізації, максимальне подовження терміну експлуатації основного капіталу тощо.

Опціон – це угода між двома сторонами про передання права (для покупця) та зобов'язання (для продавця) купити або продати відповідний актив (цінні папери, валюту та ін.) за відповідною (фіксованою) ціною у заздалегідь узгоджену дату або протягом узгодженого строку. Суть опціону полягає в тому, що він дає одній зі сторін угоди право вибору виконати контракт або відмовитися від його виконання.

Офіційні резервні активи – зовнішні активи, що контролюються НБУ та за першою вимогою. Можуть бути використані ним для прямого фінансування дефіциту платіжного балансу, непрямою впливу на обсяги цього дефіциту за допомогою інтервенцій на валютному ринку, що впливають на обмінний курс гривні до іноземних валют та з іншою метою. Офіційні резервні активи складаються відповідно до методології, що розроблена МВФ.

Пасивна функція (когнітивна функція) – намагання зрозуміти поточну економічну ситуацію, скласти її уявне відображення й прояснення.

Перший виток інтенсифікації процесів глобалізації – це поглиблення міжнародних економічних відносин на основі посилення процесів інтернаціоналізації у сфері обігу та процесами інтернаціоналізації у сфері виробництва.

Петля зворотного зв'язку (за Дж. Форестером) – це замкнутий ланцюг взаємодії, що пов'язує висхідну дію з її результатом, який змінює характеристики умов довкілля, які, в свою чергу, є «інформацією», що впливає на подальші зміни. Петлі зворотних зв'язків визначають дії та зміни у найбільш відмінних системах, від найпростіших до найскладніших.

Повільно прогресуюча глобалізація (за А. Філіпенком) – друга форма глобалізації, що відбувалась в період зумовлений появою комерційної революції XVI ст. та промислового перевороту XVIII ст.

Позитивні наслідки глобалізації – розширення можливості окремих країн щодо використання та оптимальної комбінації їх ресурсів, їх більш глибокої та всебічної участі в системі міжнародного поділу праці; поширення технологічного прогресу й доступу на світові ринки.

Політика дерегуляції – зниження рівня контролю процесів, що відбуваються на фінансовому ринку, з боку держави.

Помилковість – один із постулатів концепції Дж. Сороса, згідно якого ніхто з людей не володіє вищою істиною, а тому що людське розуміння світу та економічних процесів недосконале – люди можуть будувати невірні передбачення і чинити помилково обгрунтовані економічні дії: наприклад різні інвестори можуть одночасно продавати і купувати ті самі цінні папери, при цьому кожен з них керується власним розумінням ситуації, власними прогнозами і кожен намагається отримати вигоду від таких операцій, одна згідно даного постулату значна частина таких інвесторів просто помиляється.

Постіндустріальна цивілізація – сучасний тип цивілізації, який зараз формується і характеризується такими рисами: широка інтелектуалізація виробництва; пріоритетний розвиток науки; розвиток складної розумової праці.

Постіндустріальні економічні системи (за Г. Башнянином) – це такі, що постають внаслідок еволюції індустріальних економічних систем, коли технічну основу розвитку виробництва становлять вже не машини і системи машин, а все більшого значення набуває застосування автоматів та автоматизованих комплексів.

Посткапіталістичні економічні системи (за Г. Башнянином) – це такі, технічною й технологічною основою яких є автоматизовані комплекси, а соціально–економічною – акціонерна, корпоративна, монополістична та інші форми колективно–приватної, корпоративної власності.

Постсоціалістична трансформація (за Г. Колодком) – це історичний процес поступового переходу від планової соціалістичної економіки, яка базується на домінуванні державної власності на засоби виробництва і адміністративно–командному управлінні, до капіталістичного способу господарювання в умовах вільного ринку, який

спирається на домінування приватної власності і ліберальну дерегуляцію.

Постсоціалістичні економічні системи (за Г. Башнянином) – це такі, що характеризуються активними процесами роздержавлення та приватизації суспільної власності, формуванням ринкового механізму регулювання економічних процесів поряд зі збереженням державного.

Посттоварні економічні системи (за Г. Башнянином) – це такі системи, де виробництво матеріальних і духовних благ відбувається на основі процесів спеціалізації та диференціації праці, диверсифікації, концентрації і деконцентрації, централізації і децентралізації, монополізації та демонаполізації, приватизації і одержавлення, соціалізації і капіталізації.

Принцип «виклику-і-відповіді» – принцип, описаний А. Тойнбі, що характеризує генезис і розвиток цивілізацій: зовнішні виклики, які ставлять людські спільноти на межу існування активізують їх «внутрішній творчий імпульс», Перетворюють його в постійний творчий стимул; суспільства, які дають гідну відповідь «викликам» творять цивілізації.

Принцип ізоморфізму систем – це виділення їх найбільш загальних, універсальних властивостей, знання яких дозволить надалі полегшити вирішення будь-якого конкретного завдання при застосуванні системного аналізу.

Принцип історицизму – дискусійний принцип про закони історії, на основі яких можна передбачати майбутній розвиток людського суспільства. Даний принцип гостро критикувався Карлом Поппером, як аморальний та оманливий принцип, що обмежує необхідні й важливі дії людини в закритих суспільствах. Натомість К.Поппер вказував на свободу людини та відповідальність за свій вибір, завдяки чому кожен сам формує своє майбутнє, що і є шляхом до відкритого суспільства, яке дає можливість вільного розвитку⁷ людини за різними її виборами.

Принципом дисипації – «із сукупності допустимих станів системи реалізується той, який забезпечує мінімізацію ентропії»

Промисловий переворот (за А. Філіпенком) – це складний, тривалий процес наукових відкриттів, винаходів, впровадження у виробництво різноманітних механізмів і машин.

Пул – монопольні об'єднання, за яких прибутки надходять до спільного фонду і здійснюється узгоджений їх розподіл в обумовленій пропорції.

Регіоналізація – утворення економічних інтеграційних угруповань, що розташовані на певній території, з метою підвищення ефективності економіки шляхом уніфікації законодавства, ліквідації адміністративних обмежень на переміщення товарів, капіталів та робочої сили, а також повного використання факторів виробництва.

Регіоналізація – форма сучасної глобалізації, за якої глобалізаційні процеси розвитку не мають єдиного вектора, а в обмеженому просторі існує сукупність конкуруючих цивілізаційних моделей в рамках однієї чи кількох сфер людської взаємодії.

Резистентність (від лат. протистояти, чинити опір) – здатність протидіяти впливу негативних факторів з метою підтримання стабільності та рівноваги.

Рекапіталізація банківських установ – повторне, додаткове збільшення активів комерційного банку, що здійснюється, наприклад, у разі виникнення труднощів у його діяльності.

Рефлексивність – двосторонній зв'язок між поточними рішеннями та майбутніми подіями: знання економічних суб'єктів не є досконалими, проте вони на основі цих недосконалих знань будують прогнози і приймають певні рішення; далі ці їх рішення впливають на саму економічну ситуацію, відтак змінюють хід подій і тим самим роблять

попередні прогнози нечинними. Таким чином, рефлексивність знижує якість і точність економічних прогнозів.

Римський клуб – міжнародна неформальна футуристична організація вчених, що створена навесні 1968 р. у Римі з ініціативи італійського економіста Лурсліо І. Іеччеї з метою поглиблення розуміння особливостей розвитку людства в епоху глобальних змін.

Ринковий фундаменталізм – найбільша загроза відкритому суспільству (за Дж.Соросом), оскільки такий світогляд невиправдано надає ринкам надто високу роль, помилково переоцінює ринковий механізм, хибно вважає його досконалим та цілком невірно віддає фінансовому капіталу, його руху пріоритетне і керівне місце у світовій економіці. Для подолання цієї загрози необхідне врівноваження ринкових сил стримувальними ціннісними та моральними механізмами.

Ринок міжнародний – це частина національних ринків, яка безпосередньо зв'язана із закордонними ринками.

Ринок національний – це внутрішній ринок, частина якого орієнтується на іноземних покупців.

Ринок світовий – сфера сталих товарно–грошових відносин між країнами, які базуються на МПП та інших факторах виробництва.

Рівні людського капіталу (за В.Близнюк) – людський капітал досліджується та формується на таких рівнях: державний (тобто суспільний людський капітал), мезорівень (колективний людський капітал); особистісний рівень (індивідуальний людський капітал).

Роялті – періодичні відрахування від доходу покупця протягом періоду дії угоди, які залежать від прибутку, що отримується від комерційного використання ліцензії.

Самовідтворювальні системи – це такі системи, які складаються із компонентів та відносин, здатних відтворювати елементи і зв'язки між ними з допомогою лише власних дій, тобто, операцій, що притаманні

самій системі, а не її довколишньому середовищу.

Світова республіка (за О. Ґофе) – це федеральна спільнота, яку утворюють два суб'єкти: окрема держава і природні індивіди – громадяни світу.

Світове господарство – це сукупність національних економік країн світу, поєднаних між собою мобільними факторами виробництва.

Світове господарство – сукупність національних господарств та їх взаємних економічних зв'язків. с. г. – матеріальна основа світового співтовариства – в сучасних умовах формується як системне утворення. В ньому поєднуються в єдине ціле торгово–економічні риси та науково–технічні зв'язки. Основні риси та тенденції розвитку с. г. зумовлюються об'єктивними закономірностями розвитку суспільного виробництва та його основної форми – поділу праці, що на інтернаціональному рівні переростає у міжнародний поділ праці. Він органічно пов'язаний із світовим ринком товарів, капіталу, робочої сили, формуванням світових транспортного, фінансового, інформаційного забезпечення господарських процесів.

Світовий банк – міжнародний інвестиційний інститут, створений з метою сприяння соціальному й економічному розвитку різних країн світу.

Світ–системне ядро – це центр світової економіки, найрозвинутіша частина цивілізаційної субстанції, що визначає процес еволюції цивілізації.

Сильна сталість передбачає збереження фізичних параметрів довкілля, недопущення їх погіршення.

Синдикат – об'єднання підприємств, що випускають однорідну продукцію з метою організації її колективного збуту через єдину торгову мережу; об'єднує виробничо самостійні підприємства, але які втрачають комерційну незалежність (тепер використовуються рідко), наприклад ТНК

«Де Бірс» (80% ринку діамантів).

Синергічний ефект – це кількісно–якісний результат системних взаємодій у матеріальних об'єктах, «приріст» системи. Він має як інваріантні (властиві для всіх матеріальних систем складного типу), так і специфічні характеристики, які змінюються залежно від того, якою за природою є та чи інша складна матеріальна система.

Система – упорядкована та відокремлена множина взаємодіючих елементів, що утворює стійку єдність – цілісність, володіє структурою та організацією.

Система «суспільство–природа» – суспільно–екологічна система, яка включає в себе два якісно відмінних, однак взаємопов'язаних види буття: природне та соціальне, – між якими існує внутрішня суперечність щодо надмірного й деструктивного використання природних ресурсів, яку необхідно вирішити в рамках переходу до моделі сталого розвитку.

Система глобального управління (за Дж. Стігліцом) – це система, що не має глобального уряду, в якій невелика кількість інституцій (Світовий банк, МВФ, СОТ) і невелика кількість гравців (міністерства фінансів, комерції і торгівлі) тісно пов'язані з певними фінансовими і комерційними колами.

Системи – це будь–яка речовинно–енергетична або концептуальна сукупність взаємопов'язаних складових, об'єднаних прямими і зворотними зв'язками у певну цілісність. Властивостями системи є цілісність, інтегративність та ієрархічність.

Системний аналіз – це методологія дослідження складних об'єктів, за якими важко спостерігати і які важко розуміти, представлених у вигляді цілеспрямованих систем для вивчення їх властивостей.

Системність (за М. Згуровським) – структурний взаємозв'язок і цілеспрямована функціональна взаємодія певних елементів та частин як матерії, так і матеріальних об'єктів. Вона є глобальною властивістю

Всесвіту, що виражена як загальна властивість матерії, зокрема людського суспільства.

Скептики (щодо глобалізації) – наукова течія, представники якої не вважають глобалізацію якісно новим явищем, а лише посиленням міжнародних зв'язків між країнами.

Слабка сталість – передбачає збереження грошової цінності довкілля, тобто допускає економічно обгрунтоване погіршення певних фізичних параметрів довкілля, якщо це економічно вмотивовано більшими економічними вигодами порівняно з принесеними внаслідок цього економічними витратами.

Соціал-демократизм – ідеологія, що проголошувала соціальні цінності: зменшення майнової нерівності та забезпечення матеріального добробуту для всіх, а іноді навіть вимагала і націоналізації бізнесу.

Соціальний капітал (за В.Смирновим) – це сукупність горизонтальних зв'язків між людьми. Він охоплює соціальні контакти, а також пов'язані з ними соціально–етичні норми, моральні норми, взаємну довіру, що впливає на продуктивність, добробут і ціле суспільство. Горизонтальні взаємозв'язки (тобто між рівними між собою суб'єктами на відміну від вертикальних зв'язків між начальством та підлеглими) є особливо значимими в теорії соціального та людського капіталу, оскільки нерідко соціальний капітал пов'язують із взаємною довірою і самоорганізацією людей в економічній системі.

Соціальний капітал (за Ф. Фукуямою) – набір неофіційних вартостей чи норм, які є спільними для членів групи і дозволяють їм взаємодіяти, або об'єднуюча норма, що вкоренилася у відносинах групи людей.

Соціально–ринковий капіталізм Європи – економічна система, в якій держава відіграє головну роль у розподілі прибутків через ретельно опрацьовані програми видатків на соціальні потреби;

Спеціальний людський капітал – знання, вміння, навички, які можуть бути використані тільки на певному робочому місці, тільки в конкретній фірмі; на інших місцях праці вони не дають переваг і залишаються незадіяними.

Сталий розвиток – це такий розвиток, який задовольняє потреби сучасності, але не загрожує майбутнім покоління задовольняти свої власні потреби.

Статична нерівновага – тривалий стан невірноваженості, зокрема між уявленням про економічні процеси та їх реальним перебігом. Статична нерівновага характерна для закритих суспільств, наприклад в соціалістичних країнах викладалося переконання про абсолютні переваги командної економіки над ринковою, що історично не підтвердилося.

Стаціонарний стан системи – це такий стан, при якому деякі суттєві характеристики системи не змінюються у часі.

Стратегічний альянс (Strategic alliance) – співробітництво між компаніями, яке характеризується погодженим управлінням, загальними вигодами і створенням нової цінності для обох (усіх) партнерів.

Структура системи – це сукупність внутрішніх зв'язків між елементами, через які визначаються основні властивості системи.

«Субсидіарний світовий банк» (за О. Г'юфе) – це установа, подібна до національних емісійних банків, тобто глобальний емісійний банк.

Суспільство контролю (за М. Хардтом і А. Негрі) – це таке, що характеризується інтенсифікацією та генералізацією апаратів дисциплінарної нормалізації, які виступають внутрішньою рушійною силою буденних практик, але, на відміну від дисципліни, цей контроль поширюється далеко за межі структурного простору соціальних інститутів, діючи через посередництво гнучких та рухомих мереж.

Теорія інституційних змін – теорія згідно якої поетапна

трансформація інституцій трактується як головна рушійна сила процесу системної перебудови суспільства.

Технологічна система (за Л. Лиском) – це впорядкована множина засобів виробництва та управління технологіями і технологічними зв'язками між учасниками суспільної економічної кооперації.

Транснаціоналізація – це процес посилення світової інтеграції в результаті глобальних операцій ТНК.

Транснаціональні корпорації (ТНК) – це корпорації, які є національні за капіталом (тобто головна компанія належить одній країні) і міжнародні за сферою своєї діяльності (інвестиції здійснюються в багатьох країнах світу).

Трансформаціоністи – наукова течія, представники якої визнають якісну новизну глобалізації, при якій відбувається трансформація суспільно-економічного життя на фоні збереження національних держав й процесів регіоналізації.

Трест – об'єднання, в межах якого втрачається виробнича, комерційна, можливо і юридична самостійність. Учасники розподіляють прибутки пропорційно частці, пакетам акцій.

Третя хвиля (за Е.Тоффлером) – сучасна хвиля соціально-економічного розвитку за Е.Тоффлером, яка настає після першої (сільськогосподарської) та другої (індустріальної) хвиль та характеризується розвитком інтелектуальних технологій та інтелектуальної праці.

Універсальна цивілізація – культурне зближення людства і сприйняття спільних цінностей, поглядів, орієнтацій, практичних підходів та інституцій усіма народами світу. На думку С. Гантінгтона, поняття універсальної цивілізації є продуктом західної цивілізації, а універсалізм – це ідеологія Заходу для протиставлення «незахідним» культурам.

Ф'ючерсний контракт – це контракт, який укладається на біржі між

двома сторонами про майбутню поставку предмета договору. Такі контракти поширилися відносно недавно. Ф'ючерсний контракт відрізняється від форвардного низкою особливостей. Передусім треба підкреслити, що ф'ючерсний контракт укладається тільки на біржі. Біржа сама розробляє його умови, які є стандартними для кожного конкретного різновиду активу. В зв'язку з цим ф'ючерсні контракти високоліквідні, для них існує широкий вторинний ринок. Ці контракти укладаються головним чином з метою хеджування, при накурсовій різниці і, як правило, рідко мають на меті виконання реальної поставки активу.

Фізична економія – це особлива, своєрідна українська школа сучасної економічної теорії, що ґрунтується на концепції енергії прогресу.

Фізична економія (за М. Руденком) – це напрям економічної науки, особливість якого проявляється у цілісному баченні вченими економічної діяльності суспільства як органічної складової буття Природи і Всесвіту.

Філіал (філія, відділення) – неакціонерне підприємство, що «повністю або частково перебуває у власності інвестора, при цьому може набувати таких форм: а) постійне представництво іноземного інвестора у певній країні; б) неакціонерне спільне підприємство, сформоване іноземним інвестором і третіми сторонами; в) земельні ділянки та/або нерухоме майно, що прямо належить іноземному резиденту».

Фінансова криза – це економічне явище, що супроводжується гострими ускладненнями та негативними тенденціями у функціонуванні фінансового сектору країни.

Фінансові кризи епохи глобалізації – це негативні тенденції функціонування фінансового сектору держави кінця ХХ – початку ХІХ ст., тобто фінансові потрясіння різних масштабів періоду інформаційного суспільства та глобалізації.

Фінансово–промислова група (ФПГ) – сукупність юридичних осіб,

що діють як основне та дочірні товариства, повністю або частково об'єднавши свої матеріальні та нематеріальні активи на основі угоди про створення ФПГ з метою технологічної або економічної інтеграції для реалізації інвестиційних або інших проектів і програм, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності та розширення ринків збуту товарів і послуг, підвищення ефективності виробництва, створення нових робочих місць.

Флуктуація – випадкові відхилення значень довільної величини від її середнього значення.

Фондовий ринок – частина ринку позикових капіталів, де здійснюється емісія (випуск), купівля–продаж цінних паперів.

Фондові індекси – середній показник курсів найважливіших акцій на біржі, що визначається як відношення суми курсів відібраної групи акцій на їх число. До найвідоміших фондових індексів належить індекс Доу–Джонса.

Форвардний контракт – це контракт між двома сторонами про майбутню поставку предмета договору. Укладається поза біржею, не є стандартним, тому вторинний ринок для нього або є дуже вузьким, або взагалі відсутній. Ліквідність даних контрактів, як правило, невисока. Всі умови угоди застерігаються контрагентами на момент укладання договору. Форвардний контракт – це тверда угода, тобто угода, обов'язкова до виконання.

Холдинг – холдингова компанія – головне підприємство, незалежно від організаційно–правової форми, до складу активів якого входять контрольні пакети акцій інших підприємств.

Цивілізація – переважно поліетнічне внутрішньо цілісне і своєрідне соціо-культурне утворення на етапі суспільного розвитку, що настає після первісного ладу (за Ю.Павленком); світ інтелектуальних досягнень людини, опредметнених у повсякденності матеріального буття (за В.

Ільїним); відмежована від природи, однак тісно з нею пов'язана частина матеріального світу, що складається із людства і розташованої довкола людства сфери штучно створених речей (за В.Молостовим).

Цивілізація (за С. Гантінгоном) – найвища культурна спільність людей і найширший рівень культурної ідентифікації. «Цивілізації, – пише американський дослідник, – це найбільші «ми», усередині яких кожний відчуває себе в культурному сенсі як удома і відрізняє себе від усіх інших «їх».

Цілеустановка – це розуміння мети життя та способів досягнення мети в межах певної цивілізації та субцивілізації.

Цінності – це уявлення про бажаний тип соціальної системи, що регулюють процеси прийняття суб'єктами дії певних зобов'язань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдокушин Є.Ф. Міжнародні економічні відносини: Учеб. посібник.- 4-е вид., перераб. і доп .- М.: ІОЦ «Маркетинг», 2005 – 264 с.
2. Альтерглобализм и антиглобалистские движения в современном мире:Сб. обзоров и реф. / РАН. ИНИОН. Центр науч.-информ. исслед. глобал. и регион. пробл. Отд. глобал. пробл. – М., 2006. – 152 с.
3. Антициклічне регулювання ринкової економіки: глобалізаційна перспектива: Монографія / Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, Я.М. Столярчук. – К.: КНЕУ, 2010. – 334 с.
4. Арсеньєв М.С. Транснаціональні корпорації // Російський економічний журнал. – 2001. – № 12. – 35с.
5. Білорус О.Г. Економічна система глобалізму : Монографія / О.Г. Білорус. – К.: КНЕУ, 2003. – 360 с.
6. Богомолів О.Т. Мировая экономика в век глобализации: учебник /О.Т. Богомолів. – М.: Издательство «Экономика», 2007. – 359 с.
7. Бугрій М.Г. Глобальна економіка у посткризовий період: тенденції та перспективи / М.Г. Бугрій, І.В. Ус, Т.О. Федоренко, Є.О. Медведкіна. – К., НІСД, 2012. – 46 с.
8. Булатова А.С. PRIVATE транснаціональні корпорації в світовому господарстві // Світова економіка: Підручник. – М.: МАУП, 2006. – 359с.
9. Буряк П.Ю., Гупало О.Г. Європейська інтеграція і глобальні проблеми сучасності : Навчальний посібник. – 2-е видання. – К.: Хай-Тек-Прес, 2008. – 352 с.
10. Василевський Т.Л., Налєв'єва М.А. Транснаціональні корпорації в світовому господарстві // Російський економічний журнал. – 2003. – № 2. – 53с.

11. Гелд Д. Глобалізація / антиглобалізація / Гелд Д., Мак-Грю Е.; Пер. з англ. – К.: К.І.С., 2004. – 180 с.
12. Глобалистика: Международный междисциплинарный энциклопедический словарь / Гл. ред.: И. И. Мазур, А. Н. Чумаков. – М. – СПб. – Н.Й.: ИЦ «ЕЛИМА», ИД «Питер», 2006. – 1160 с.
13. Глобальні асиметрії економічного розвитку: Монографія / Я.М. Столярчук. – К.: КНЕУ, 2009. – 302. с. Білорус О.Г. Глобалізація та безпека розвитку : Монографія / О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін. – К.: КНЕУ, 2001. – 733 с.
14. Глобальна економіка: конспект лекцій / М.А. Левицький, О.В. Воронова, І.О. Уханова. – Одеса: ОНЕУ, 2012. – 84 с.
15. Глобальна економіка ХХІ століття: людський вимір : Монографія / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, А.М. Колот. – К.: КНЕУ, 2008. – 420 с.
16. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование: Монография / Д. Лукьяненко, В. Колесов, А. Колот, Я. Столярчук. – К.: КНЭУ, 2013. – 466 с.
17. Горячов О. В. Результаты вступления Украины до СОТ, № 11, 2010 рік, с.54-58.
18. Данилишин Б. В. Навіщо Україні СОТ, або що змінилося за 5 років, №52790 2012 рік, с.128-133.
19. Долгов С.І. Транснаціональні корпорації та прямі іноземні інвестиції як основа глобалізації // Глобалізація економіки: нове слово або нове явище? – М., 2001 рр.. – 201с.
20. Економічна теорія: Політекономія : підручник / За заг. ред. проф. В.Д. Базилевича. – К.: Знання-Прес, 2008. – 716 с.

21. Ільїн В.Ю. Глобалізація та її вплив на конкурентоздатність підприємств аграрного сектору економіки України: [монографія] / В.Ю. Ільїн. Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2014. – 436 с.
22. Казаков І.А. Транснаціональні корпорації та елементи регулювання у світовому економічному просторі // Вісник Московського університету. Сер. 6, Економіка. – 2002. – С.71.
23. Кальченко Т.В. Глобальна економіка: методологія системних досліджень : Монографія / Т.В. Кальченко. – К.: КНЕУ, 2006 – 248 с.
24. Кастельс М. Информационная эпоха : экономика, общество и культура. – М.: ГУ ВШЕ, 2000. – 608 с.
25. Качан Є. П. Регіональна економіка / Є.П. Качан. – К. : Видавництво, 2011.
26. Ковалевський О.А. Транснаціональний бізнес і країни, що розвиваються: механізм економічної взаємодії. М.: Наука. – 2-е изд, 2002. – 289с.
27. Кудрі В.М, Економіка Росії в світовому контексті Спб., Алетейя, 2007.
28. Куцик П.О. Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування, регулювання та розвитку : Монографія / П.О. Куцик, О.І. Ковтун, Г.І. Башнянин. – Львів : ЛКА, 2015. – 594 с.
29. Лібман А. Конкуренція юрисдикцій і подолання неефективного рівноваги в умовах глобалізації. // Суспільство і економіка. – 2004 – № 5-6 – с. 265
30. Мазурок П.П. Глобальна економіка: навч. посіб./ П.П. Мазурок, Б.М. Одягайло, В.В. Кулішов, О.М. Сазонец. – Львів: «Магнолія 2006», 2015. – 208 с.
31. Макконнел К.Р., Брю С.Л. Економікс: принципи, проблеми і політика. – Инфра-М, Видавничий дім, 2007 р.

32. Манів З. О. Регіональна економіка/ З.О. Манів. – К.: Видавництво, 2011.
33. Мовсесян А, Лібман А. Сучасні тенденції в розвитку і управлінні ТНК // «Проблеми теорії та практики управління» 2004 .- № 1.- С.34 – 36.
34. Окопова Є.С. та ін Світова економіка та міжнародні економічні відносини / Є. С. Окопова., О.М. Воронкова, Н. М. Гаврилко. – Ростов-на-Дону.: Фенікс, – 2000. – 416с.
35. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>;
36. Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua>
37. Офіційний сайт Україна і Світова Організація Торгівлі- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wto.in.ua>;
38. Ресурси та моделі глобального економічного розвитку : Монографія / Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, А. М. Колот та ін. – К.: КНЕУ, 2011. – 703 с.
39. Світова економіка. Економіка зарубіжних країн. Під ред. Колесова В.П., Осьмовой Н. – М.: Флінта, 2000.-240с.
40. Семенов К.А. Транснаціональні корпорації // Міжнародні економічні відносини: Курс лекцій. – М.: Гардарика, 4-е видання, 2005. – 259с.
41. Смирнов Є.М. Автомобільні корпорації Німеччини: сучасні стратегії розвитку. М.: «Компанія» Супутник плюс », 2004. – 140 с.
42. Смирнов Є.М. Зовнішньоекономічні зв'язки німецьких автомобільних корпорацій і основні напрями їх розвитку // Питання гуманітарних наук. – 2004. – № 1.

43. Соколинський В.М. Феномен глобалізації: надії і сумніви. // Фінансовий бізнес. – 2004 – № 3. – С. 57
44. Сисоєв В., Абраменко В. Сучасні тенденції в розвитку і управлінні ТНК // Питання економіки. – 2003. – № 2, № 5 – 112с.
45. Солонінко К. С. Інтеграційна політика України: інституційні аспекти, №52 2012 рік, с.55-58.
46. Темніченко М.Ю. Транснаціональні компанії // Економіст. – 2003. – № 1, № 2. – 75С.
47. Україна піднялася на 76-те місце в світовому рейтингу конкурентоспроможності [Електронний ресурс]. Офіційний сайт газети «Європейська правда». – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2014/09/3/7025625/>
48. Фаминский І.П. Глобалізація економіки і зовнішньоекономічні зв'язки Росії. -М.: Республіка. – 2004-с. 124.
49. ФАО. 2014. Комитет по всемирной продовольственной безопасности. В сборнике: ФАО [Електронний ресурс]. www.fao.org/cfs/cfs-home/en/
50. Филюк В. Глобалізація, конкуренція і економічна концентрація : діалектика взаємозв'язку / В. Филюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2011. – № 128. – С. 45–49.
51. Филипенко А. С. Экономическая глобализация: истоки и результаты / А. С. Филипенко. – М. : Экономика, 2010. – 511 с.
52. Чепінога В.Г. Економічна теорія : підручник / В.Г. Чепінога. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 656 с.
53. UNCTAD. World Investment Report 2007: Promoting Linkages, United Nations, New York and Geneva, 2007.

ДОДАТКИ

Таблиця 1

Індекс глобальної конкурентоспроможності

Індекс глобальної конкурентоспроможності (позиції України за основними складовими)		2014-2015 (серед 144 країн)	2015-2016 (серед 140 країн)
		76	79↓
1		2	3
Основні вимоги		87	101↓
ІНСТИТУЦІЇ		130	↑130
	Державні установи	131	↑130
	-право власності	135	↑131
	-етика і корупція	120	↑107
	-зловживання впливом	131	↑125
	-марнотратство державних витрат	138	↑134
	-безпека	124	132↓
	Приватні установи	120	↑110
	-корпоративна етика	98	↑76
	-підзвітність	127	130↓
ІНФРАСТРУКТУРА		68	69↓
	Транспорта інфраструктура	88	91↓
	-якість усієї інфраструктури	75	82↓
	-якість доріг	139	↑132
	-якість залізничної інфраструктури	25	28↓
	-якість портової інфраструктури	107	108↓
	-якість інфраструктури повітряного транспорту	99	↑97
	Електрика і телефонна інфраструктура	51	54↓
	-якість постачання електроенергії	69	75↓
	-кількість абонентів мобільного зв'язку/ 100 жителів	33	↑32
	-кількість абонентів фіксованого зв'язку/ 100 жителів	45	↑44
МАКРОЕКОНОМІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ		105	134↓
	Валові національні заощадження, % від ВВП	134	↑124
	Інфляція, зміна за рік у %	75	134↓
	Державний борг, % від ВВП	66	110↓
ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я ТА ПОЧАТКОВА ОСВІТА		43	45↓
	Охорона здоров'я	82	82
	-рівень захворюваності на туберкульоз / на 100 000 жителів	90	↑88

Продовження таблиці 1

1		2	3
	-поширеність ВІЛ, % дорослого населення	106	↑104
	-вплив ВІЛ / СНІДу на роботу	86	↑84
	-дитяча смертність / 1000 новонароджених	54	↑53
	-очікувана тривалість життя	88	↑87
	Початкова освіта	32	34↓
	-якість початкової освіти	40	45↓
	-зарахування до початкової освіти	31	33↓
Підсилювачі продуктивності		67	↑65
ВИЩА ОСВІТА І ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА		40	↑34
	Частка освіти	14	14
	-зарахування до закладів середньої освіти	41	↑39
	-зарахування до закладів вищої освіти	13	14↓
	Якість освіти	65	↑46
	-якість освітньої системи	72	↑54
	-якість математичної та природничої освіти	30	38↓
	-якість шкіл менеджменту	88	↑87
	-доступ до Інтернету в школах	67	↑44
	Навчання за місцем роботи	88	↑74
	-доступність спеціалізованих науково-дослідних і навчальних закладів	84	↑78
	-ступінь підготовки персоналу	92	↑74
ЕФЕКТИВНІСТЬ РИНКУ ТОВАРІВ		112	↑106
	Конкуренція	125	↑122
	Якість умов попиту	70	↑68
ЕФЕКТИВНІСТЬ РИНКУ ПРАЦІ		80	↑56
	Гнучкість	89	↑66
	-гнучкість визначення заробітної плати	77	↑71
	-вплив оподаткування на стимули до роботи	135	↑121
	Використання талантів	70	↑58
	-здатність країни утримувати таланти	132	↑114
	-здатність країни залучати таланти	130	↑97
РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО РИНКУ		107	121↓
	Ефективність	109	113↓
	-наявність фінансових послуг	102	↑101
	-доступність фінансових послуг	123	123

Продовження таблиці 1

1	2	3
-фінансування через місцевий ринок капіталу	108	118 ↓
-простота доступу до кредитів	87	87
-наявність венчурного капіталу	97	102 ↓
Надійність і довіра	100	120 ↓
-міцність банків	138	140 ↓
-регулювання фондових бірж	127	135 ↓
ТЕХНОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ	85	86 ↓
Технологічні запозичення	114	↑ 103
-наявність новітніх технологій	113	↑ 96
-освоєння технологій на рівні фірм	100	100
-прямі зовнішні інвестиції та передача технологій	127	↑ 117
Використання інформ.-телеком. технологій	69	80 ↓
-інтернет користувачі, % населення	82	↑ 80
-абоненти фіксованого широкосмугового Інтернету / на 100	68	72 ↓
-пропускна здатність Інтернету, кб / с / на 1 користувача	50	64 ↓
-активні абоненти мобільного широкосмугового зв'язку / на 100	107	121 ↓
РОЗМІР РИНКУ	38	45 ↓
Розмір внутрішнього ринку	37	46 ↓
Розмір іноземного ринку	38	39 ↓
Інновації та фактори вдосконалення	92	↑ 72
ВІДПОВІДНІСТЬ БІЗНЕСУ СУЧАСНИМ ВИМОГАМ	99	↑ 91
Чисельність місцевих постачальників	80	↑ 61
Якість місцевого постачальника	83	↑ 80
Ширина лацюга створення вартості	79	↑ 70
Управління міжнародним розповсюдженням	82	86 ↓
Модернізація виробничого процесу	95	↑ 68
Межі маркетингу	79	81 ↓
ІННОВАЦІЇ	81	↑ 54
Здатність до інновацій	82	↑ 52
Якість науково-дослідних інститутів	67	↑ 43
Витрати компаній на дослідження і розробки	66	↑ 54
Співпраця університетів та промисловості у дослідженнях	74	74
Державні закупівлі високотехнологічної продукції	123	↑ 98
Наявність вчених та інженерів	48	↑ 29

Окремі показники людського розвитку регіонів світу

Регіон	ВВП на душу населення, US\$, 2005 р.	Кількість людей, що хронічно недоїдають, %, 2002/04 рр.	Дитяча смертність, на 1 тис. осіб, 2005 р.	Рівень писемності серед дорослих, %, 1995–2005 рр.	Кількість людей, що не мають постійного доступу до питної води, %, 2004 р.	Кількість людей, що мають можливість користування телефонними лініями, на 1 тис. осіб, 2005 р.	Кількість користувачів інтернету, на 1 тис. осіб, 2005 р.
Країни, що розвиваються	5,282	17	57	76.6	79	132	86
Найменш розвинуті країни	1,499	35	97	53.9	59	9	12
Арабські країни	6,716	0	46	70.3	86	106	88
Східна Азія і країни Тихого океану	6,604	12	25	90.7	79	223	106
Латинська Америка та Кариби	8,417	10	26	90.3	91	0	156
Південна Азія	3,416	21	60	59.5	85	51	52
Субсахарська Африка	1,998	32	102	60.3	55	17	26
Центральна, Східна Європа та СНД	9,527	0	22	99.0	94	277	185
Країни ОЕСР	29,197	0	9	0	99	441	445
Країни ОЕСР з великим рівнем доходу	33,831	0	5	0	100	0	524
Світ в цілому	9,543	17	52	78.6	83	180	136

Джерело: Складено за матеріалами Human Development Report 2007/2008. Fighting climate change: Human solidarity in a divided world (<http://hdr.undp.org/en/statistics/data/>).

Таблиця 3

Поділ найбільших ТНК за виробничою спеціалізацією у 2014 р

Сфера діяльності	Кількість ТНК	Країни-засновники
Видобуток нафти і газу	43	США, Китай, Росія
Банківсько-фінансова	71	США, Китай, Австралія
Виробництво харчової продукції	9	Швейцарія, США, Великобританія
Високотехнологічне виробництво	16	США, Японія, Тайвань
Виробництво автомобілів, запчастин	17	Японія, Німеччина, США
Фармацевтика та біотехнології	22	Швейцарія, Франція
Сфера роздрібної торгівлі	17	США, Іспанія, Мексика

Таблиця 4

Найбільші корпорації світу за розміром прибутку

Місце в рейтингу	Компанії	Дохід млн. дол. США	Прибуток млн. дол. США	Кількість працівників
1	Wal-Mart Stores	421,849	16,389	2,100,000
2	Royal Dutch Shell	378,152	20,127	97,000
3	Exxon Mobil	354,674	30,460	103,700
4	BP	308,928	-3,719	79,700
5	Sinopec Group	273,422	7,629	640,535
6	China National Petroleum	240,192	14,367	1,674,541
7	State Grid	226,294	4,556	1,564,000
8	Toyota Motor	221,760	4,766	317,716
9	Japan Post Holdings	203,958	4,891	233,000
10	Chevron	196,337	19,024	62,196

**ТОП-10 ТНК за негативним впливом на навколишнє
середовище у 2013 році.**

№ п/п	Назва ТНК	Галузь	Країна походження	Негативний вплив
1	2	3	4	5
1	British Petroleum	Нафтовидобуток	Велика Британія	Нафтовидобуток в екологічно чистих місцях (Арктика та Аляска), що закінчився катастрофою – вибухом нафтової платформи Deepwater Horizon. 2010, Мексиканська затока. Розлив нафти став найбільшим в історії США – найбільша техногенна катастрофа по негативному впливу на екологічну обстановку. Організація шкідливого виробництва в Перу та Анголі.
2	Shell Oil	Нафтовидобуток	Велика Британія, Нідерланди	Нафтовидобуток у Нігерії
3	Siemens	Електротехніка, електроніка	Німеччина	Ядерне будівництво, яке порушує природний баланс та активна розробка МОКС-програми (МОХ-топливо(Mixed-Oxide fuel)) – ядерне паливо.
4	McDonald's	Швидке харчування	США	Хімічні харчові добавки. Яскравий приклад негативного впливу глобалізації. [9]
5	Exxon Mobil Corporation	Нафтовидобуток	США	Порушення екобалансу (катастрофа Exxon Valdez, Аляска, США, 1989 р. Наслідки: банкрутство компаній, занепад рибної ловлі, туризму. Одна з найбільш руйнівних для екології катастроф). Вплив на глобальний клімат планети.[3]
6	Nestle SA	Виробництво харчових продуктів	Швейцарія	Безвідповідальний маркетинг (виробництво і розповсюдження неякісного дитячого молока та харчування). Бойкот Nestle – компанія проти швейцарської корпорації Nestle.[10]

Продовження таблиці 5

1	2	3	4	5
7	Jonson & Jonson	Виробництво побутової хімії, лікарських засобів	США	Безвідповідальний маркетинг (продаж шкідливих лікарських препаратів).
8	Philip Morris	Виробництво тютюнових продуктів	США	Пропаганда тютюнопаління. Використання генетично модифіковані компоненти у виробництві продуктів харчування.
9	PEPSICo Inc.	Виробництво прохолодних напоїв	США	Порушення прав споживачів. Застосування хімічних добавок.
10	Coca-Cola	Виробництво прохолодних напоїв	США	Застосування трансгенних компонентів, хімії. Використання технологій охолодження з вивільненням у навколишнє середовище газів, що руйнують озоновий шар і викликають «парниковий ефект». брудного виробництва в країни Третього Світу, в т.ч. до Росії та України.

Таблиця 6

Динаміка витрат деяких ТНК на екологічну політику

Компанія \ роки	2009	2010	2011	2012
США (млрд. дол.)				
General Motors	12,0	10,2	9,4	9,2
Ford Motors	9,0	7,5	6,8	6,2
Mobil Oil	6,0	4,7	4,4	5,2
Chevron	3,9	3,8	3,6	3,5
Японія (млрд. йен)				
Mitsubishi Oil	320	480	525	566
Monsanto	119	132	146	152
Hitachi	3,8	4,5	6,0	6,4
Matsushita	3,0	3,6	4,4	4,8
Європа (млрд. євро)				
Siemens (Німеччина)	4,2	4,9	6,7	7,1
Daimler Chrysler (Німеччина – США)	3,9	4,0	4,3	5,8
Alcatel (Франція)	3,0	3,1	3,8	4,9
Royal Dutch Shell (Нідерланди – Великобританія)	2,2	2,3	2,7	2,9

Таблиця 7

Рівень бідності за різними групами населення

	2005	2010	2013	2015
Частка населення, чиє добове споживання є нижчим за 5,05 дол. США (4,30 дол. США) за ПКС, %	9,0	2,5	1,9	0,5
Частка бідного населення за національним критерієм, %	27,1	24,1	24,5	25,0
Частка бідних серед дітей, %	33,7	32,7	32,6	29,0
Частка бідних серед працюючих осіб, %	22,3	19,7	20,0	15,0
Частка населення чиє споживання є нижчим за рівень фактичного прожиткового мінімуму, %	38,7	23,5	22,1	7,0

Таблиця 8

Рівень бідності в 2012-2014 роки, за регіонами України, %

Регіони	За відносним критерієм		
	2012	2013	2014
Вінницька	22,4	20,7	24,7
Волинська	32,3	37,3	35,3
Дніпропетровська	28,8	26,7	27,4
Донецька	21,9	21,0	25,3
Житомирська	37,5	31,6	38,7
Закарпатська	31,5	26,4	21,6
Запорізька	15,6	15,1	15,6
Івано-Франківська	25,8	31,1	26,4
Київська (без м. Київ)	22,6	23,9	23,5
Кіровоградська	37,8	44,6	32,2
Луганська	29,2	21,6	25,9
Львівська	33,1	30,5	29,8
Миколаївська	19,1	17,1	18,6
Одеська	26,7	35,0	33,2
Полтавська	19,5	32,0	23,8
Рівненська	39,2	45,6	46,1
Сумська	22,5	37,1	36,0
Тернопільська	35,0	44,0	43,3
Харківська	15,5	18,1	17,3
Херсонська	23,8	26,3	30,3
Хмельницька	36,0	31,8	30,2
Черкаська	14,3	20,8	15,6
Чернівецька	24,8	35,9	19,1
Чернігівська	23,6	21,7	17,9
М. Київ	6,4	9,1	6,4
Україна	24,5	26,1	25,4

Світовий ринок злиття і поглинання 2009-2014 рр.

Рік	Кількість угод M&A	Загальна вартість угод M&A (\$ млн.)
2014	71 811	3 450 462
2013	72 523	3 232 450
2012	72 384	3 401 854
2011	72 879	3 390 241
2010	74 410	3 726 174
2009	69 929	4 213 576

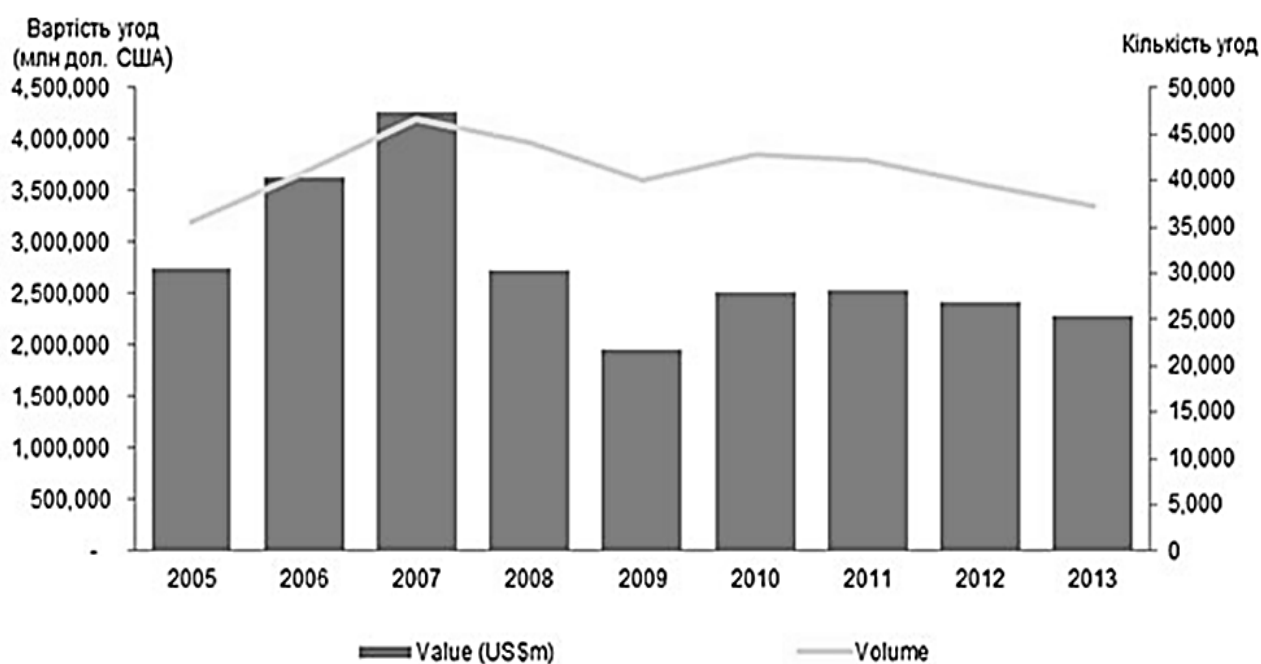

Рис. 1. Активність на світовому ринку злиттів і поглинань за кількістю та вартістю угод

Найбільші М&А угоди ХХІ століття

Об'єкт М&А-угоди/ покупець (ініціатор)	Рік	Обсяг угоди, \$ млрд	Сектор
Time Warner/AOL	2000	164,75	Медіа
Rio Tinto/BHP Billiton	2007	152	Енергетика
ABN Ambro Holdings/Royal Bank of Scotland	2007	95,6	Фінанси
Warner Lambert/Pfizer	2000	93,4	Медицина і фармацевтика
SmithKline Beecham/GlaxoWellcom	2000	75,96	Медицина і фармацевтика
Shell Transport&Trading/Royal Dutch Petroleum	2004	74,35	Енергетика
BellSouth Corp./AT&T Inc	2006	72,67	Телекомунікації
AT&A Broadband/Comcast	2001	72,04	Телекомунікації
Wyeth/Pfizer Inc.	2009	63,266	Медицина і фармацевтика
Aventis SA/Sanofi-Synthelabo SA	2004	60,24	Медицина і фармацевтика

**Галузева структура міжнародних злиттів і поглинань в 2002-
2014 роках, %**

Сектори	2002	2008	2014
Фінансовий сектор	23	28	18
Сектор циклічних споживчих товарів (послуг)	20	20	10
Сектор нециклічних споживчих товарів (послуг)	9	7	16
Енергетика	7	9	15
Телекомунікації	14	11	10
Важка, легка промисловість	11	8	11
Комунальні послуги, торгівля, інші сфери обслуговування	8	5	6
Сировинний сектор	5	8	9
Технологічний сектор	3	3	4
Інші	0,5	1	1

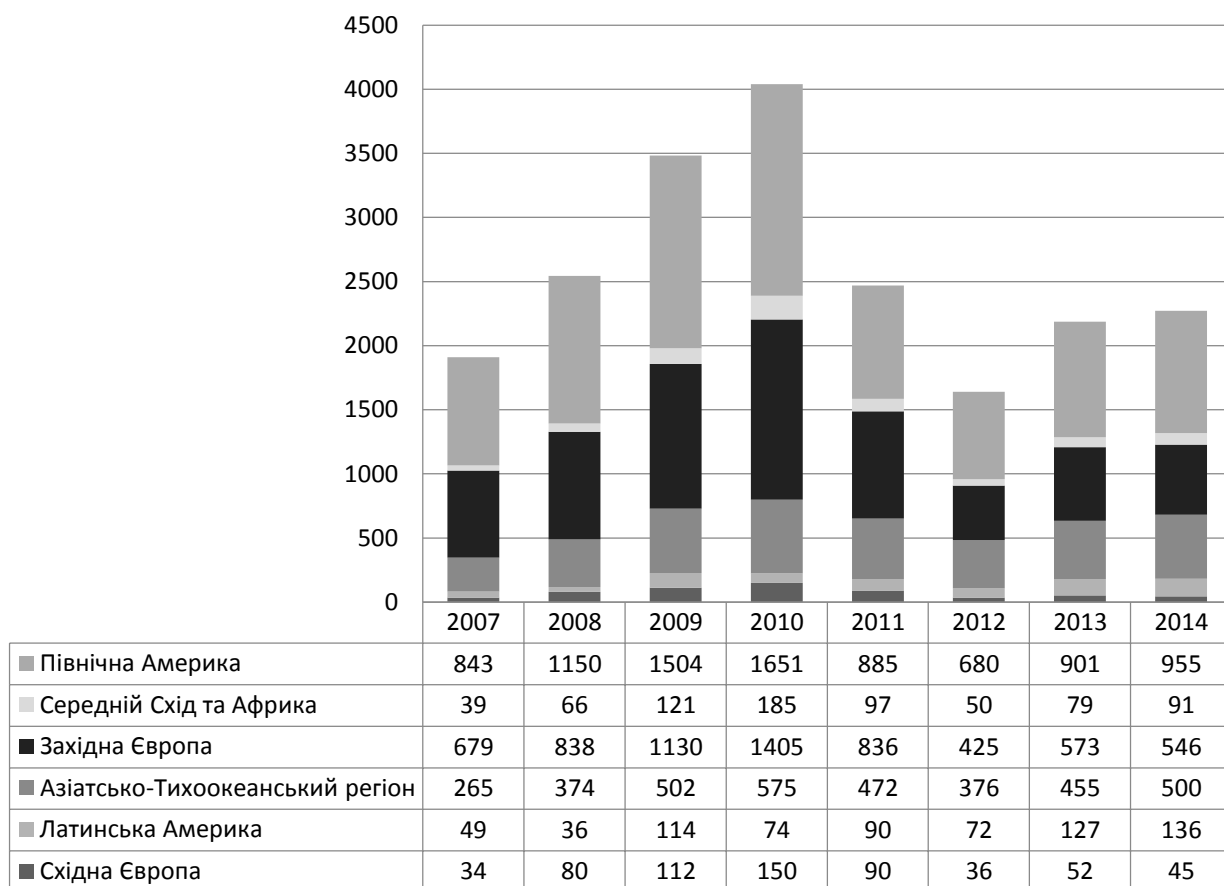

Рис. 2. Обсяги М&А угод за регіонами світу

Таблиця 12

Порівняльна характеристика заявлених і завершених трансакцій зі злиттів і поглинань у світі

Регіон	2014 рік			
	Вартість, млн дол.		Кількість угод	
	Заявлені	Завершені	Заявлені	Завершені
1	2	3	4	5
Світ у цілому	1264216	744015	15025	10060
Америка	641830	333197	5246	3973
Північна Америка:	622359	315083	4959	3781
Канада	29968	26097	737	447
США	592391	288986	4222	3334
Європа	403431	300835	4618	3157
Східна Європа	32271	18047	454	254

Продовження таблиці 12

1	2	3	4	5
Західна Європа	371159	282788	4164	2903
Франція	34541	34586	455	353
Німеччина	62450	24820	567	396
Велика Британія	97809	92003	1130	900
Країни АТР	100933	74001	3698	1955
Південно-Східна Азія	17654	11984	996	649
Північна Азія:	38378	18919	1343	470
Китай	11812	3764	804	205
Гонконг	8103	5419	386	198
Японія	108846	30912	1196	841
Африка/Середній Схід	9176	5069	267	134

Таблиця 13

ТОП-20 угод М&А в 2014 (Америка)

№	Вартість (\$ млн.)	Тип угоди М&А	Цільова компанія поглинання	Регіон	Компанія-покупець	Регіон
1	2	3	4	5	6	7
1	130 040	Поглинання з 55% до 100%	Cellco Partnership Inc.	US	Verizon Communications Inc.	US
2	38 900	Поглинання 100%	Sprint Nextel Corporation	US	Starburst II Inc.	US
3	28 000	Поглинання 100%	HJ Heinz Company	US	Hawk Acquisition Holding Corporation	US
4	26 432	Поглинання 100%	International Lease Finance Corporation	US	AerCap Holdings NV	NL
5	24 900	Поглинання 100%	Dell Inc.	US	Denali Intermediate Inc.	US
6	24 000	Поглинання 100%	Virgin Media Inc.	US	Liberty Global plc	GB
7	16 700	Поглинання з 51% до 100%	NBCUniversal Media LLC	US	Comcast Corporation	US
8	16 694	Поглинання 100%	Omnicom Group Inc.	US	Publicis Groupe SA; Publicis Omnicom Group	FR; NL

Продовження таблиці 13

1	2	3	4	5	6	7
9	15 800	Поглинання 100%	Life Technologies Corporation	US	Thermo Fisher Scientific Inc.	US
10	11 930	Поглинання 100%	Shoppers Drug Mart Corporation	CA	Loblaw Companies Ltd	CA
11	11 200	Поглинання 100%	Cole Real Estate Investments Inc.	US	American Realty Capital Properties Inc.	US
12	10 000	Поглинання 100%	Spectra Energy Corporation's remaining US transmission and storage assets	US	Spectra Energy Partners LP	US
13	10 000	Поглинання 100%	NV Energy Inc.	US	MidAmerican Energy Holdings Company	US
14	9 700	Поглинання 100%	Onyx Pharmaceuticals Inc.	US	Amgen Inc.	US
15	8 700	Поглинання 100%	Bausch + Lomb Holdings Inc.	US	Valeant Pharmaceuticals International Inc.	CA
16	8 200	Поглинання 100%	US Foods Inc.	US	Sysco Corporation	US
17	7 666	Міноритарни й пакет	General Motors Company	US		
18	7 600	Поглинання 100%	Health Management Associates Inc.	US	Community Health Systems Inc.	US
19	7 200	Поглинання 100%	Molex Inc.	US	Koch Industries Inc.	US
20	7 100	Поглинання 100%	Smithfield Foods Inc.	US	Shuanghui International Holdings Ltd	HK

ТОП-20 угод М&А в 2014 (Європа)

№	Вартість (\$ млн.)	Тип угоди М&А	Цільова компанія поглинання	Регіон	Компанія-покупець	Регіон
1	2	3	4	5	6	7
1	13 748	Поглинання 97%	Bankia SA	ES	Shareholders; Banco Financiero y de Ahorros SA	N/A; ES
2	12 696	Поглинання 95%	National Bank of Greece SA	GR	Investors; Hellenic Financial Stability Fund	N/A; GR
3	11 273	Поглинання 100%	E-Plus Mobilfunk GmbH & Co. KG	DE	Telefonica Deutschland Holding AG	DE
4	11 108	Поглинання 77%	Kabel Deutschland Holding AG	DE	Vodafone Vierte Verwaltungs AG	DE
5	10 939	Поглинання 98%	Piraeus Bank SA	GR	Private Investors; Investors; Hellenic Financial Stability Fund	GR
6	10 594	Міноритарний пакет	Barclays plc	GB		
7	9 855	Міноритарний пакет 20%	Barclays plc	GB		
8	9 833	Поглинання 100%	DE Master Blenders 1753 NV	NL	Oak Leaf BV	NL
9	8 730	Інституційний викуп 100%	Royal Park Investments SA/NV's assets	BE	Credit Suisse Group AG; Lone Star Funds	CH; US
10	8 530	Поглинання 100%	Warner Chilcott plc	IE	Actavis Ltd	IE
11	8 403	Поглинання 100%	Celesio AG	DE	Dragonfly GmbH & Co. KGaA	DE
12	6 700	Поглинання 100%	Elan Corporation plc	IE	Perrigo Company plc	IE

Продовження таблиці 14

1	2	3	4	5	6	7
13	6 452	Міноритарний пакет 31%	Bankia SA	ES		
14	5 400	Міноритарний пакет 8%	North Caspian Operating Company BV	NL	QazmunaiGaz Barlau Ondiru AQ	KZ
15	5 149	Поглинання 100%	Invensys plc	GB	Samos Acquisition Company Ltd	GB
16	5 106	Міноритарний пакет 6%	Lloyds Banking Group plc	GB	Institutional Investors	
17	5 000	Міноритарний пакет 8%	North Caspian Operating Company BV	NL	China National Petroleum Corporation	CN
18	4 999	Поглинання 100%	Nokia Oyj's devices and services operations	FI	Microsoft Corporation	US
19	4 898	Поглинання 100%	Eurasian Natural Resources Corporation plc	GB	Eurasian Resources Group BV	NL
20	4 878	Міноритарний пакет 37%	Telefonica Deutschland Holding AG	DE	Telefonica SA; Shareholders	ES

Топ-10 найбільших угод на українському ринку злиття і поглинання в Україні

Місце / Об'єкт угоди / Галузь	Сума угоди (\$млн.) / Предмет угоди	Продавець	Покупець
1	2	3	4
1. ВАТ «АКБ «Промінвестбанк» (фінанси)	1080,0 (75% акцій)	Незазначені фізичні та юридичні особи	ВАТ «Банк розвитку й зовнішньоекономічної діяльності (Внешэкономбанк)»
2. ВАТ «Правекс-банк» (фінанси)	750,0 (100% акцій)	Члени родини мера м. Києва Леоніда Черновецького	Intesa Sanpaolo S.p.A
3. ЗАТ «Міні-металургійний завод «ІСТІЛ (Україна)» (металургія)	550,0* (100% акцій)	Можливо, Захур Мохаммад і Metalrussia Investment	ЗАТ «Інвестиційна компанія «МирІнвест» (Вадим Варшавський і менеджмент компанії) і Stemcor UK, Ltd.
4. ВАТ «Шахта «Комсомолець» (гірничорідна)	300,0* (100% акцій)	ВАТ «Сибірська вугільна енергетична	Група «Енерго»
5. ЗАТ «Сармат» (харчова)	130,0* (99,8% акцій)	System Capital Management Ltd. (Ринат Ахметов)	South African Breweries – Miller (SABMiller) plc
6. ТОВ «Мягков – Фінанс» (харчова)	100,0* (100% часток)	Lokomir Enterprices Ltd. («Оверлайн»)	ВАТ «Синергія»
7. ВАТ «Дніпропетровський втормет» (харчова)	80,0* (100% акцій)	Менеджмент	Віктор Пінчук
8. ЗАТ «Дніпропетровський пивоварний завод «Дніпро» (харчова)	60,0* (100% акцій)	Група «СКМ» (Ринат Ахметов)	Souflet
9. ТРЦ «Аладдін» (ритейл)	60,0* (майновий комплекс)	н. д.	Meyer Bergman
10. SZL Financing Ltd. (майновий комплекс East Gate Logistic)(будівництво та нерухомість)	56,0 (понад 50,0% акцій)	GLD Invest Group	Akron Group

ГРУПИ КРАЇН В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПЕРЕГОВОРАХ

(станом на 10 вересня 2014)

Групи	Країни
1	2
АСР	Члени СОТ (60): Республіка Ангола, Антигуа і Барбуда, Барбадос, Беліз, Бенін, Ботсвана, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камерун, Кабо-Верде, Центральноафриканська Республіка, Чад, Конго, Кот-д'Івуар, Куба, Конго (Демократична Республіка), Джибуті, Домініка, Домініканська респ., Фіджі, Габон, Гамбія, Гана, Гренада, Гвінея, Гвінея-Бісау, Гаїті, Гайана, Ямайка, Кенія, Лесото, Мадагаскар, Малаві, Малі, Мавританія, Маврикій, Мозамбік, Намібія, Нігер, Нігерія, Папуа-Нова Гвінея, Руанда, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Самоа, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Соломонові Острови, Південна Африка, Суринам, Свазіленд, Танзанія, Того, Тонга, Тринідад і Тобаго, Уганда, Вануату, Замбія, Зімбабве Країни-спостерігачі (8): Багамські острови, Коморські острови, Екваторіальна Гвінея, Ефіопія, Ліберія, Сан-Томе і Принсіпі, Сейшельські Острови, Судан Не члени СОТ і не спостерігачі (11): Острови Кука, Еритрея, Кірибаті, Маршаллові Острови, Мікронезія, Науру, Ніуе, Палау, Сомалі, Тимор-Лешті, Тувалу
Африканська група	Члени СОТ (42): Республіка Ангола, Бенін, Ботсвана, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камерун, Кабо-Верде, Центральноафриканська Республіка., Чад, Конго, Конго (Демократична Республіка)., Кот-д'Івуар, Джибуті, Єгипет, Габон, Гамбія, Гана, Гвінея, Гвінея-Бісау, Кенія, Лесото, Мадагаскар, Малаві, Малі, Мавританія, Маврикій, Марокко, Мозамбік, Намібія, Нігер, Нігерія, Руанда, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Південна Африка, Свазіленд, Танзанія, Того, Туніс, Уганда, Замбія, Зімбабве
Азіатські країни-члени СОТ, що розвиваються	Члени СОТ (31): Бангладеш, Бахрейн, Бруней-Даруссалам, Камбоджа, Китай, Гонконг Китай, Індія, Індонезія, Йорданія, конгресмен Корея, Кувейт, Киргизька Республіка., Лаос, Макао Китай, Малайзія, Мальдівські Острови, Монголія, М'янма, Непал, Оман, Пакистан, Філіппіни, Катар, Саудівська Аравія, Сінгапур, Шрі-Ланка, китайський Тайбей, Таїланд, Туреччина, Об'єднані Арабські Емірати, В'єтнам
ЄС	Члени СОТ (29): Австрія, Бельгія, Болгарія, Хорватія, Кіпр, Чеська Республіка, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Великобританія + Євросоюз
Меркосур	Члени СОТ (4): Аргентина, Бразилія, Парагвай, Уругвай
G-90	Члени СОТ (69): Республіка Ангола, Антигуа и Барбуда, Бангладеш, Барбадос, Беліз, Бенін, Ботсвана, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камбоджа, Камерун, Кабо-Верде, Центральноафриканська Республіка., Чад, Конго, Кот-д'Івуар, Куба, Конго (Демократична Респ.), Джибуті, Домініка, Домініканська респ., Єгипет, Фіджі, Габон, Гамбія, Гана, Гренада, Гвінея, Гвінея-Бісау, Гаїті, Гайана, Ямайка, Кенія, Лесото, Мадагаскар, Малаві, Мальдіви, Малі, Мавританія, Маврикій, Марокко, Мозамбік, М'янма, Намібія, Непал, Нігер, Нігерія, Папуа-Нова Гвінея, Руанда, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Самоа, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Соломонові Острови, Південна Африка, Суринам, Свазіленд, Танзанія, Того, Тринідад і Тобаго, Туніс, Уганда, Вануату, Ємен, Замбія, Зімбабве

Продовження таблиці 16

1	2
	<p>Країни-спостерігачі (10): Афганістан, Багамські острова, Бутан, Коморські Острови, Екваторіальна Гвінея, Ефіопія, Ліберія, Сан-Томе і Прінсіпі, Сейшельські Острови, Судан</p> <p>Не члени СОТ і не спостерігачі (12): Острови Кука, Еритрея, Кірибаті, Маршаллові Острови, Мікронезія, Науру, Ніуе, Палау, Сомалі, Південний Судан, Тимор-Лешті, Тувалу</p>
Група найменш розвинутих країн	<p>Члени СОТ (35): Республіка Ангола, Бангладеш, Бенін, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камбоджа, Центральнаафриканська Республіка, Чад, Конго (Демократична Республіка), Джибуті, Гамбія, Гвінея, Гвінея-Бісау, Гаїті, Лаос, Лесото, Мадагаскар, Малаві, Малі, Мавританія, Мозамбік, М'янма, Непал, Нігер, Руанда, Самоа, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Соломонові Острови, Танзанія, Того, Уганда, Вануату, Ємен, Замбія</p> <p>Країни-спостерігачі (8): Афганістан, Бутан, Коморські Острови, Екваторіальна Гвінея, Ефіопія, Ліберія, Сан-Томе і Принсіпі, Судан</p>
Група країн із малими та вразливими економіками (SVE)	<p>Члени СОТ (15): Барбадос, Болівія, Куба, Домініканська Республіка., Сальвадор, Фіджі, Гватемала, Гондурас, Мальдівські о-ва, Маврикій, Монголія, Нікарагуа, Папуа-Нова Гвінея, Парагвай, Тринідад і Тобаго</p>
Група країн, що нещодавно приєднались до СОТ (RAM)	<p>Члени СОТ (20): Албанія, Вірменія, Кабо-Верде, Китай, Еквадор, Македонія, Грузія, Йорданія, Киргизька Республіка., Молдова, Монголія, Оман, Панама, Росія, Саудівська Аравія, Тайвань, Таджикистан, Тонга, Україна, В'єтнам</p>
Група країн із перехідною економікою та низьким доходом	<p>Члени СОТ (3): Вірменія, Киргизька Республіка, Молдова</p>
Кернська група	<p>Члени СОТ (20): Аргентина, Австралія, Болівія, Бразилія, Канада, Чилі, Колумбія, Коста-Ріка, Гватемала, Індонезія, Малайзія, Нова Зеландія, Пакистан, Парагвай, Перу, Філіппіни, Південна Африка, Таїланд, Уругвай, В'єтнам</p>
Група «тропічні продукти»	<p>Члени СОТ (8): Болівія, Колумбія, Коста-Ріка, Еквадор, Гватемала, Нікарагуа, Панама, Перу</p>
G-10	<p>Члени СОТ (9): Китайський Тайбей, Респ. Корея, Ісландія, Ізраїль, Японія, Ліхтенштейн, Маврикій, Норвегія, Швейцарія</p>
G-20	<p>Члени СОТ (23): Аргентина, Болівія, Бразилія, Чилі, Китай, Куба, Еквадор, Єгипет, Гватемала, Індія, Індонезія, Мексика, Нігерія, Пакистан, Парагвай, Перу, Філіппіни, Південна Африка, Танзанія, Таїланд, Уругвай, Венесуела, Зімбабве</p>
G-33	<p>Члени СОТ (46): Антигуа і Барбуда, Барбадос, Беліз, Бенін, Болівія, Ботсвана, Китай, Конго, Кот-д'Івуар, Куба, Домініка, Домініканська респ., Сальвадор, Гренада, Гватемала, Гайана, Гаїті, Гондурас, Індія, Індонезія, Ямайка, Кенія, Корея, Мадагаскар, Маврикій, Мозамбік, Монголія, Нікарагуа, Нігерія, Пакистан, Панама, Перу, Філіппіни, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сенегал, Шрі-Ланка, Суринам, Танзанія, Тринідад і Тобаго, Туреччина, Уганда Венесуела, Замбія, Зімбабве</p>
Cotton-4	<p>Члени СОТ (4): Бенін, Буркіна-Фасо, Чад, Малі</p>

Таблиця 17

Рейтинг країн за показниками Індексу екологічної стійкості 2014 рік

Рейтинг	Країна	Зміна значення індексу за 2005-2014 рр. (%)	Рейтинг	Країна	Зміна значення індексу за 2005-2014 рр. (%)
1	Швейцарія	0,8	90	Нікарагуа	5,14
2	Люксембург	3,02	91	Ліван	0,34
3	Австралія	2,32	92	Алжир	2,48
4	Сінгапур	0,94	93	Аргентина	6,42
5	Чехія	3,47	94	Зімбабве	4,05
6	Німеччина	1,89	95	Україна	5,44
7	Іспанія	1,82	96	Антигуа і Барбуда	4,51
8	Австрія	1,82	97	Гондаурас	7,05
9	Швеція	1,3	98	Гватемала	8,63
10	Норвегія	2,79	99	Оман	8,42

Таблиця 18

Значення Індексу екологічної стійкості України та його складові за 2014 рік

Назва показника	Значення	Рейтинг
Індекс екологічної стійкості	49,01	95
Вплив довкілля на здоров'я	83,06	65
Якість повітря	84,76	71
Вода і санітарні умови	65,31	62
Водні ресурси	14,7	73
Сільське господарство	62,03	107
Ліси	32,52	67
Запаси риби	25,3	50
Біорізноманіття і середовище існування	41,46	119
Клімат і енергія	27,78	110

Аспекти впливу діяльності ТНК на економіку України

Позитивні аспекти	Негативні аспекти
Динамічний розвиток торгівлі	Тиск ТНК на уряд для задоволення власних інтересів
Значні інвестиційні надходження	Значна фінансова залежність від стратегій ТНК
Підвищення якості виробничої стандартизації	Домінування над національними виробниками
Поповнення доходів бюджету за рахунок додаткових податкових надходжень	Значне споживання невідновлюваних природних ресурсів
Модернізація підприємств за рахунок впровадження інновацій	Шкідливе виробництво
Розширення ринку зайнятості	Захоплення ТНК найбільш розвинутих та перспективних сегментів внутрішнього ринку
Розвиток експорту через світові транснаціональні структури	Звуження інвестиційного потенціалу через вивезення капіталу, транснаціональні злиття і поглинання
Залучення зарубіжного досвіду ефективного менеджменту	Технологічна консервація економіки через використання трансфертних цін ТНК
Формування позитивного міждержавного іміджу держави	Стимування національного експорту через монопольні позиції ТНК

**Рейтинг країн за показниками Індексу екологічної ефективності
(стійкості) за 2014 рік**

Рейтинг	Країна	Зміна значення індексу за 2005-2014рр. (%)	Рейтинг	Країна	Зміна значення індексу за 2005-2014рр. (%)
1	Швейцарія	0,8	90	Нікарагуа	5,14
2	Люксембург	3,02	91	Ліван	0,34
3	Австралія	2,32	92	Алжир	2,48
4	Сінгапур	0,94	93	Аргентина	6,42
5	Чехія	3,47	94	Зімбабве	4,05
6	Німеччина	1,89	95	Україна	5,44
7	Іспанія	1,82	96	Антигуа і Барбуда	4,51
8	Австрія	1,82	97	Гондурас	7,05
9	Швеція	1,3	98	Гватемала	8,63
10	Норвегія	2,79	99	Оман	8,42

Значення Індексу екологічної ефективності (стійкості) України та його складові за 2014 рік

Назва показника	Значення	Рейтинг
Індекс екологічної стійкості	49,01	95
Вплив довкілля на здоров'я	83,06	65
Якість повітря	84,76	71
Вода і санітарні умови	65,31	62
Водні ресурси	14,7	73
Сільське господарство	62,03	107
Ліси	32,52	67
Запаси риби	25,3	50
Біорізноманіття і середовище існування	41,46	119
Клімат і енергія	27,78	110

Таблиця 22

Індекс економічної свободи

Рік дослідження (к-сть країн оцінювання)	Місце в рейтингу	Індекс економічної свободи	Верховенство права		Обмежений уряд	
			Захист прав власності	Свобода від корупції	Фіскальна свобода	Державні витрати
2016 (178)	162	46,8	25,0	26,0	78,6	30,6
2015 (178)	162	46,9	20,0	25,0	78,7	28,0
2014 (178)	155	49,3	30,0	21,9	79,1	37,5
2013 (177)	161	46,3	30,0	23,0	78,2	29,4
2012 (179)	163	46,1	30,0	24,0	78,2	29,4
2011 (179)	164	45,8	30,0	22,0	77,3	32,9
2010 (179)	162	46,4	30,0	25,0	77,9	41,1

Таблиця 23

Складові індексу економічної свободи

Рік дослідження (к-сть країн оцінювання)	Регуляторна ефективність			Відкритість ринків		
	Свобода бізнесу	Свобода ринку праці	Монетарна свобода	Свобода торгівлі	Свобода інвестицій	Фінансова свобода
2016 (178)	56,8	47,9	66,9	85,8	20,0	30,0
2015 (178)	59,3	48,2	78,6	85,8	15,0	30,0
2014 (178)	59,8	49,8	78,7	86,2	20,0	30,0
2013 (177)	47,6	49,9	71,0	84,4	20,0	30,0
2012 (179)	46,2	51,2	67,7	84,4	20,0	30,0
2011 (179)	47,1	50,0	63,2	85,2	20,0	30,0
2010 (179)	38,7	57,7	61,2	82,6	20,0	30,0

Таблиця 24

Показники, що сприяють розвитку економічної свободи

Показники, що сприяють розвитку	Бал	Місце	Зміна
Свобода торгівлі	84,4	48	↑
Показники, що стримують розвиток	Бал	Місце	Зміна
Державні витрати	29,4	154	=
Свобода інвестицій	20	154	↑
Свобода бізнесу	47,6	148	↑
Свобода від корупції	23	149	↓

Таблиця 25

Рейтинг країн за індексом економічної свободи

Країна	Місце в рейтингу	Індекс економічної свободи	Верховенство права		Обмеження уряду	
			Захист прав власності	Свобода від корупції	Фіскальна свобода	Державні витрати
Грузія	23	72,6	40,0	52,0	87,6	75,3
Литва	13	75,2	65,0	58,0	92,9	63,8
Польща	39	69,3	65,0	61,0	75,5	46,5
Угорщина	58	66,0	45,0	54,0	78,7	26,7
Казахстан	68	63,6	30,0	29,0	93,0	87,7
Туреччина	79	62,1	40,0	45,0	75,2	55,6
Молдова	117	57,4	40,0	35,0	85,4	55,6
Росія	153	50,6	20,0	27,0	82,2	56,2
Білорусь	157	48,8	20,0	31,0	88,6	44,8
Україна	162	46,8	25,0	26,0	78,6	30,6

Таблиця 26

Рейтинг країн за складовими індексом економічної свободи

Країна	Регуляторна ефективність			Відкритість ринків		
	Свобода бізнесу	Свобода ринку праці	Монетарна свобода	Свобода торгівлі	Свобода інвестицій	Фінансова свобода
Грузія	86,5	75,7	80,5	88,6	80,0	60,0
Литва	80,0	60,0	84,6	88,0	80,0	80,0
Польща	68,7	58,0	85,2	88,0	75,0	70,0
Угорщина	70,6	63,8	88,3	88,0	75,0	70,0
Казахстан	72,3	82,7	74,0	77,4	40,0	50,0
Туреччина	65,4	48,6	71,5	84,4	75,0	60,0
Молдова	64,6	39,3	76,0	73,6	55,0	50,0
Росія	72,2	57,6	62,9	72,4	25,0	30,0
Білорусь	69,0	74,9	50,4	79,0	20,0	10,0
Україна	56,8	47,9	66,9	85,8	20,0	30,0

Таблиця 27

Лідери рейтингу за індексом економічної свободи

2015 рік		
1.	Гонконг	89,6
2.	Сінгапур	89,4
3.	Нова Зеландія	82,1
4.	Австралія	81,4
5.	Швейцарія	80,5
6.	Канада	79,1
7.	Чилі	78,5
8.	Естонія	76,8
9.	Ірландія	76,6
10.	Маврикій	76,4

Рейтинг пострадянських країн за індексом економічної свободи

2015 рік		
Країни із в основному вільною економікою		
8.	Естонія	76,8
15.	Литва	74,7
22.	Грузія	73,0
Країни з помірно вільною економікою		
37.	Латвія	69,7
52.	Вірменія	67,1
69.	Казахстан	63,3
82.	Киргизстан	61,3
85.	Азербайджан	61,0
Країни із в основному невольною економікою		
111.	Молдова	57,5
140.	Таджикистан	52,7
143.	Росія	52,1
Країни з невольною економікою		
153.	Білорусь	49,8
160.	Узбекистан	47,0
162.	Україна	46,9
172.	Туркменістан	41,4

Індекс сприяння торгівлі порівнює легкість ведення міжнародної торгівлі у 132 країнах світу, оцінюючи перешкоди, що виникають у ланцюжку постачання товарів. У 2015 році Україна зайняла 86-е місце в цьому рейтингу, втративши за два роки 5 позицій.

Показники, що сприяють розвитку	Бал	Місце
Доступ на внутрішній ринок (7 – кращий)	5,47	18
Частка доріг з твердим покриттям, %	97,81	23
Доступ на внутрішній та зовнішні ринки (7 – кращий)	4,73	26
Якість залізничної інфраструктури (7 – кращий)	4,36	27
Розмір митних зборів, %	2,92	38
Рівень преференцій на ринках збуту (100 – кращий)	42,07	43
Кількість документів, необхідних для експорту, од.	6,00	47
Здатність визначати місцезнаходження доставки (5 – кращий)	3,15	51
Відкритість міжнародним торговельним угодам (100 – кращий)	74,80	37
Показники, що стримують розвиток	Бал	Місце
Якість доріг (7 – кращий)	2,05	128
Тягар митних процедур (7 – кращий)	2,84	126
Ефективність уряду (7 – кращий)	2,63	126
Ефективність митної адміністрації (7 – кращий)	2,78	126
Рівень конкуренції на внутрішньому ринку (7 – кращий)	3,30	125
Доступність торгового фінансування (7 – кращий)	2,73	125
Регуляторне середовище (7 – кращий)	2,86	125
Права власності (7 – кращий)	2,65	124
Прозорість роботи прикордонних служб (7 – кращий)	2,40	123
Вплив регулювання на ПІІ (7 – кращий)	3,39	120